

Vrijednosne orijentacije i vrijednosni prioriteti djece i njihovih roditelja

Bolčević, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:495665>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

VRIJEDNOSNE ORIJENTACIJE I VRIJEDNOSNI PRIORITETI
DJECE I NJIHOVIH RODITELJA

- diplomski rad -

STUDENTICA: Valentina Bolčević

MATIČNI BROJ: 0009066018

STUDIJ: Sveučilišni dvopredmetni diplomski studij filozofije i pedagogije

MENTORICA: izv. prof. dr. sc. Kornelija Mrnjajus

Rijeka, listopad 2017.

Svijet bez ljubavi je svijet bez vrijednosti!

B. Russell

SADRŽAJ:

UVOD	6
1. ŠTO SU VRIJEDNOSTI?	8
1.1. Definiranje pojma vrijednosti	9
1.2. Funkcije vrijednosti	12
1.3. Klasifikacije vrijednosti.....	15
1.4. Hijerarhije vrijednosti.....	17
2. TEORIJE VRIJEDNOSTI I VRIJEDNOSNIH SUSTAVA	20
2.1. Teorija vrijednosti Milтона Rokeacha	20
2.2. Schwartzova teorija univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti	25
3. ODGOJ ZA VRIJEDNOSTI.....	31
3.1. Pojmovno određenje odgoja za vrijednosti	32
3.2. Područja odgoja za vrijednosti	35
3.3. Pristupi poučavanju vrijednosti u školi	37
3.4. Kriza vrijednosti i kriza odgoja	40
4. VRIJEDNOSTI I OBITELJ	43
4.1. Obiteljske vrijednosti.....	44
4.2. Razvoj sustava vrijednosti u obitelji.....	46
4.3. Međugeneracijski prijenos vrijednosti.....	48
5. ISTRAŽIVANJE.....	51
5.1. Opis predmeta istraživanja	51
5.2. Metodologija istraživanja	53
5.3. Rezultati istraživanja	63
5.4. Rasprava	66
6. ZAKLJUČAK	76
7. POPIS LITERATURE	78
8. PRILOZI.....	88

SAŽETAK:

Vrijednosti imaju prepoznatljivu ulogu u životu svakog pojedinca i društva koja se percipira kao važan temelj i neizostavan dio njihove egzistencije. Uzevši u obzir kako se suvremeno demokratsko društvo nalazi u svojevrsnoj „krizi vrijednosti“, sve se više aktualiziraju pitanja poput *Za koje je vrijednosti potrebno odgajati? Koje su vrijednosne orijentacije i vrijednosni prioriteti mladih? Postoje li razlike u vrijednosnim orijentacijama i vrijednosnim prioritetima mlađih i starijih generacija?* Primarnu ulogu u okviru toga ostvaruju obitelj i škola koje se smatraju najvažnijim čimbenicima u procesu prijenosa vrijednosti. U ovom diplomskom radu, nastojalo se prikazati dosadašnje spoznaje o vrijednostima, promišljanja o odnosu vrijednosti, odgoja i obitelji te ponuditi odgovore na neka od gore postavljenih pitanja. Cilj istraživanja bio je ispitati vrijednosne orijentacije i vrijednosne prioritete djece i njihovih roditelja kako bi se ukazalo na (ne)postojanje međugeneracijskog prijenosa vrijednosti u obitelji. Rezultati istraživanja pokazali su kako djeca i njihovi roditelji iskazuju sličnosti u svojim vrijednosnim prioritetima, što upućuje na postojanje međugeneracijskog prijenosa vrijednosti. Oslanjajući se na postavke *Schwartzove teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti*, pokazalo se kako obje skupine ispitanika značajnim procjenjuju vrijednosti koje pripadaju motivacijskim tipovima vrijednosti *univerzalizam*, *nezavisnost* i *dobrohotnost*, dok najmanje značajnima procjenjuju vrijednosti koje pripadaju tipovima *moć* i *tradicija*. Ispitivanjem povezanosti vrijednosnih orijentacija djece i njihovih roditelja prema 10 motivacijskih tipova vrijednosti, utvrđeno je kako povezanost postoji s obzirom na motivacijske tipove vrijednosti *moć*, *tradicija*, *konformizam* i *sigurnost*. S druge strane, razlike koje se uočavaju govore u prilog tome kako su djeca sličnija u vrijednosnim orijentacijama svojim majkama, nego očevima.

Ključne riječi: vrijednosti, odgoj za vrijednosti, vrijednosti i obitelj, vrijednosne orijentacije vrijednosni prioriteti, djeca i njihovi roditelji, međugeneracijski prijenos vrijednosti

ABSTRACT:

Values have a recognizable role in everyday life of every individual as well as society which is considered an important foundation and an indispensable part of their existence. Considering that modern democratic society is in a sort of "value crisis", there are more and more questions being updated such as *Which values should children be raised for? What are the value orientations and the youth's value priorities? Are there differences in value orientations and value priorities for younger and older generations?* Primary role within this is achieved by the family and the school which are considered the most important factors in the process of transferring values. In this graduate thesis, the aim was to present the previous knowledge about values, reflection on values, education, family, and to provide answers to some of the questions above. The aim of the research was to examine the value orientations and value priorities of children and their parents in order to point to the (non)existence of intergenerational value transmission in the family. Research results showed that children and their parents show similarities in their value priorities, indicating the existence of intergenerational value transmission. Relying on *Schwartz's theory of universal content and structure of values*, both examinees assessed the values that belong to the motivational types of values of *universalism, self-direction, and benevolence*, while the least appreciated values belonging to the types of *power and tradition*. By examining the relationship between value orientations of children and their parents according to 10 motivational types of values, it has been established that there is a connection between motivational types of *power, tradition, conformity and security*. On the other hand, the differences noted are in favor of the fact that children are more similar in their value orientations to their mothers than their fathers.

Key words: values, values education, values and family, value priorities, value orientations, children and their parents, intergenerational value transmission

UVOD

Proučavanje vrijednosti izazovan je zadatak za svakog znanstvenika i istraživača te čini dio istraživačkog područja unutar kojeg se još uvijek pronalaze brojna neslaganja i otvorena pitanja (Ferić, 2009). Unatoč tome, vrijednosti i dalje predstavljaju važan predmet proučavanja svih društveno-humanističkih znanosti, a podjednako se često koriste i kao interpretacijska kategorija u objašnjavanju mnogih društvenih pojava i procesa (Ilišin, 2011). Razlog tome leži u činjenici kako se čovjeka i društvo ne može objasniti niti razumjeti bez rasprave o individualnim vrijednostima i vrijednostima društva u čijem okruženju egzistira (Vujčić, 1987). Pitanje vrijednosti nalazi se u temelju razvoja društva te se one smatraju neophodnima za život u društvu, osmišljavaju i usmjeravaju ljudski život, kao i čovjekovo cjelokupno djelovanje u društvu (Hoblaj, 2007; Jukić, 2013). Vrijednosti izražavaju povezanost čovjeka s društvom u kojem živi, određuju kulturološki identitet društva te su temeljna polazišta kulture svake društvene zajednice (Reić Ercegović i Koludrović, 2010; Miliša, Dević, Perić, 2010; Visković, 2013). Shodno tome, vidljivo je kako vrijednosti imaju prepoznatljivu ulogu u životu pojedinca i društva koja se percipira kao važan temelj i neizostavan dio njihove egzistencije.

Značajna odlika suvremene rasprave o vrijednostima jest mišljenje kako se čovjek i društvo nalaze u svojevrsnoj krizi vrijednosti (Hoblaj, 2007; Jukić, 2013; Matulić, 2007; Miliša, Dević, Perić, 2015; Miliša i Tolić, 2010; Mrnjauš, 2008; Sablić i Blažević, 2015; Vukasović, 1991). Ističe se potreba za promjenom vrijednosti i vrijednosnih orijentacija koja je posljedica ubrzanih društvenih i ekonomskih promjena te znanstveno-tehnološkog napretka koji prate 21. stoljeće. Mnoge spomenute promjene karakteriziraju fenomeni kao što su globalizacija, Internet, genetski inženjering, virtualna stvarnost, društvene mreže i sl., koji postavljaju sve veći izazov očuvanju tradicionalnih sustava vrijednosti i otvaraju prostor rasprave unutar kojeg se propituju (ne)poželjne vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih generacija suvremenog demokratskog društva (Mrnjauš, 2008). Unatoč tome što društveni i tehnološki napredak te razvoj znanosti pružaju bolje mogućnosti za afirmaciju poželjnih vrijednosti, uočava se kako te mogućnosti još uvijek nisu dovoljno iskorištene (Vukasović, 1991). Istovremeno kada demokracija predstavlja temeljnu ljudsku vrijednost i kada se postavlja kao ideal društvenih odnosa (Maleš i Stričević, 2007), svakodnevica govori u prilog tome da unutar demokratskog društva i dalje postoje događaji koji su odraz nepoželjnih vrijednosti i nedemokratskih vrijednosnih ideala poput nasilja, netolerancije i diskriminacije.

Uzevši u obzir kako se vrijednosti primarno usvajaju kroz proces socijalizacije gdje najveću ulogu imaju obitelj i škola (Reić Ercegovac i Koludrović, 2010), u raspravi o vrijednostima sve se više naglašava uloga obitelji i odgojno-obrazovnog sustava kao primarnih „prenositelja“ i „učitelja“ vrijednosti. Aktualiziraju se pitanja, poput, koje je vrijednosti potrebno prenijeti i poučavati? Za koje je vrijednosti potrebno odgajati? Koje su vrijednosne orijentacije i vrijednosni prioriteti mladih? Postoje li razlike u vrijednosnim orijentacijama i vrijednosnim prioritetima mlađih i starijih generacija? Je li došlo do promjene sustava vrijednosti i vrijednosnih orijentacija unutar društva? i sl. Vujčić (1987) navodi kako su ova pitanja od osobite važnosti za odgoj mlade generacije u vrijednosnom smislu, budući da predstavljaju orijentire roditeljima, učiteljima i odgajateljima u moralnom odgoju te odgoju za vrijednosti mladih. S time se slaže i Lebedina Manzoni (2007) ukazujući na višestruku funkciju poznavanja vrijednosti mladih. Ističe kako se proučavanjem vrijednosti mladih dobiva uvid u postojeće procese i odnose u društvu te otkrivaju trendovi koji anticipiraju moguća buduća kretanja, što je od pomoći za bolje razumijevanje današnjeg stanja u hrvatskom društvu općenito, a posebice za razumijevanje i kvalitetniji odnos prema mladima.

Shodno tome, cilj je ovog diplomskog rada ispitati i usporediti vrijednosne orijentacije i vrijednosne prioritete djece i njihovih roditelja postuliranih u okviru *Schwartzove teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti* kako bi se ukazalo na (ne)postojanje međugeneracijskog prijenosa vrijednosti u obitelji. Sadržaj diplomskog rada obuhvaća dva dijela – teorijski i istraživački. Teorijski dio rada podijeljen je u četiri poglavlja, gdje se u prvom poglavlju prikazuje rasprava o teorijskim osnovama vrijednosti, tj. definicijama i funkcijama te klasifikacijama i hijerarhijama vrijednosti. U drugom poglavlju daje se prikaz dviju vodećih teorija vrijednosti i vrijednosnih sustava. Treće poglavlje bavi se problematikom odnosa odgoja i vrijednosti kroz raspravu odgoja za vrijednosti, njegovih područja i pristupa u poučavanju te krize vrijednosti i odgoja. Četvrto poglavlje fokusira vrijednosti i obitelji, obiteljske vrijednosti, razvoj sustava vrijednosti unutar obitelji, kao i njihov međugeneracijski prijenos. Istraživački dio rada donosi pregled predmeta istraživanja i metodologije te u konačnici, rezultata istraživanja vrijednosnih orijentacija i vrijednosnih prioriteta djece (studenata) i njihovih roditelja provedenog na Filozofskom i Građevinskom fakultetu te Akademiji primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci. U zaključnom djelu rada, uz sažimanje dosadašnjih spoznaja o odnosu vrijednosti, odgoja i obitelji, iznose se prepreke i moguća poboljšanja samog istraživanja, kao i smjernice i preporuke za buduća istraživanja.

1. ŠTO SU VRIJEDNOSTI?

Pojava i razvoj vrijednosti može se pratiti od samih početaka evolucije čovjeka i normativnog područja svijesti čije su one sastavni dio (Matić, 2003). No bez obzira na njihovu dugu povijest, početak rasprave o vrijednostima započinje od sredine devetnaestog stoljeća kada njemački filozof R. H. Lotze uvodi pojam „vrijednost“ u filozofski diskurs i time pokreće svojevrsnu revoluciju među znanostima koje stavljaju čovjeka i društvo u središte znanstvenog interesa (Mrnjauš, 2008; Vujčić, 1987). Unatoč relativno dugoj povijesti proučavanja vrijednosti u različitim društveno-humanističkim znanostima, one još uvijek nemaju univerzalnu definiciju i čvrsto teorijsko određenje (Rakić i Vukušić, 2007; Valjan Vukić, 2013). Mišljenja istraživača vezana uz određenje pojma vrijednosti uglavnom su podijeljena te sadrže teze o složenosti ovog fenomena. Shodno tome, moguće je pronaći mnogobrojne definicije vrijednosti, njihovih funkcija te različite klasifikacije i hijerarhije. Kao istaknuti razlog izostanka općeprihvaćenog i univerzalnog određenja pojma vrijednosti, ističe se različite pristupe proučavanja ovog fenomena iz različitih znanstvenih perspektiva, kao i početnih stajališta s kojih istraživači vrijednostima pristupaju (Ferić, 2009). Pojedini autori smatraju kako se pojam vrijednosti uopće ni ne može definirati jer vrijednosti spadaju u posebnu kategoriju istraživačkih fenomena pomoću kojih se definira neke druge pojmove (Piršl i Vican, 2004).

Nadalje, kao osnovni razlog razilaženja u mišljenjima istraživača vezanih uz definiranje i određenje vrijednosti navodi se i pitanje *Jesu li vrijednosti odraz poželjnog ili željenog ponašanja?* U okviru toga, Rohan (2000, prema Ferić, 2009) ističe kako je moguće razlikovati tri skupine odgovora autora na postavljeno pitanje. Prva je skupina odgovora autora (Kelly, 1982; Schwartz i Bilsky, 1987) vezana uz stajalište da su vrijednosti čovjekovi vodiči za preživljavanje i održanje u socijalnom okruženju te da one usmjeravaju čovjekovo ponašanje ovisno o tome što on misli ili osjeća zbog želje da opstane u društvu. Druga skupina autora (Brown, 1965; Hart, 1962; Tomkins, 1962) smatra da vrijednosti služe kao moralni i etički okvir koji čovjeka usmjerava prema dobrom i ispravnom ponašanju i pomaže mu u razlikovanju ispravnog i neispravnog, odnosno poželjnog ponašanja. Treća skupina autora (Higgins, 1997, 1998; Lee, 1948; Watterman, 1993) daje kritiku određenja vrijednosti kao poželjnog ili željenog ponašanja tvrdeći da su vrijednosti više od vodiča za preživljavanje te da je moralni okvir rasprave određenja dobrog i lošeg suviše subjektivan. Oni smatraju da su

vrijednosti odraz čovjekove procjene važnosti ostvarenja pojedinih želja i potreba s ciljem da mu omoguće ugodan i produktivan život, vodeći se pritom zahtjevima okoline u kojoj živi.

Shodno rečenome, vidljivo je kako su poteškoće u definiranju vrijednosti ponajprije posljedica postojanja mnogobrojnih perspektiva u proučavanju ovog fenomena što ishoduje velikim brojem *ad hoc* definicija prilagođenih potrebama unutar različitih društveno-humanističkih znanosti koje se njime bave. Drugi je istaknuti problem neslaganje istraživača i teoretičara vrijednosti u pogledu toga jesu li vrijednosti koncepcije o poželjnom ili željenom ponašanju, pri čemu se zaključuje kako je ovom pitanju potrebno pristupiti sa stajališta koje vrijednosti proučava kao znatno kompleksniji fenomen koji objedinjuje i povezuje istaknute teze razilaženja istraživača. U nastavku rada, naglasak će biti stavljen na definicije vrijednosti pojedinih autora koji su se njima bavili te ostavili značajan utjecaj na njihov razvoj i teorijsko određenje. Uz navedeno, prikazat će se i različita shvaćanja funkcije vrijednosti te nekoliko klasifikacija i hijerarhija vrijednosti koje je moguće pronaći u literaturi.

1.1. Definiranje pojma vrijednosti

Među istaknutim autorima koje valja uzeti u obzir pri razmatranju doprinosa u razvoju i definiranju pojma vrijednosti, na početku je potrebno spomenuti Williamsa (1968, prema Vujčić, 1987). Iako ovaj autor nije ponudio konkretnu definiciju vrijednosti, njegova su promišljanja o određenju ovog pojma ostavila značajan utjecaj. Naime, Williams je mislio da vrijednosti odražavaju selektivno ponašanje ljudi te da su u selektivnom ponašanju one i utemeljene. Shodno tome, smatrao je kako je najprihvaćenija definicija vrijednosti ona koja ih određuje kao koncepcije o poželjnom ponašanju. Nadalje, uočio je kako se pojam vrijednosti ne može obuhvatiti jednom deskriptivnom definicijom već je potrebno težiti tzv. operativnim definicijama kojima se bolje objašnjava biti vrijednosti te raznolikost vrijednosnih fenomena. Ukazao je i na zajedničke odrednice svih vrijednosnih fenomena ističući kako oni sadrže kognitivne i afektivne komponente te da imaju selektivnu ili direktivnu kvalitetu. Na kraju, istaknuo je kako pojam vrijednosti ima dvostruko značenje. U prvom kontekstu, ovaj pojam odnosi se na određenu *evaluaciju* ili *procjenu* objekta, dok se u drugom odnosi na *kriterije* ili *standarde* pomoću kojih se objekti evaluiraju, tj. procjenjuju, što ukazuje na to da su vrijednosti kriteriji selekcije i evaluacije.

Da pojam vrijednosti ima višestruko značenje uočio je i Morris (1956, prema Vujčić, 1987) koji je također uvelike zaslužan za njegovo definiranje. On navodi kako se pojam vrijednosti može proučavati na nekoliko načina s obzirom na njegovu upotrebu u tri različita konteksta. U prvom kontekstu, pod pojmom vrijednosti iskazuje se tendencija ili dispozicija ljudi da preferiraju jednu vrstu objekata više nego drugu. Takve se vrijednosti nazivaju *operativnim* vrijednostima. U drugom slučaju, primjena pojma vrijednosti odnosi se na slučajeve preferencijalnog ponašanja koji su usmjereni anticipiranjem ili predviđanjem posljedica takvog ponašanja. Pojedinac na temelju posljedica svog ponašanja uviđa što je za njega dobro te počinje preferirati ono što mu čini dobro. Vrijednosti koje nastaju iz tog uvida nazivaju se *shvaćene* vrijednosti. Treći način upotrebe pojma vrijednosti odnosi se na ono što je poželjno, tj. preferabilno samo po sebi i što predstavlja cilj egzistencije. Vrijednosti se u okviru ovog pojmovnog shvaćanja nazivaju *ciljnim* vrijednostima. Prema prikazanoj Morrisovoj interpretaciji, vrijednosti se mogu odrediti kao preferencija onoga što već jest, onoga što se shvaća da bi trebalo biti te onoga što je poželjno samo po sebi kao cilj.

Williamsovo mišljenje da su vrijednosti odraz selektivnog ponašanja ljudi, kao i mišljenje Morrisa da su vrijednosti isključivo iskaz različitih preferencija, utjecalo je i na koncepciju vrijednosti koju zastupaju druga dva istaknuta istraživača vrijednosti - Kluckhohn i Rokeach. Kluckhohn (1951) je tvrdio da su vrijednosti eksplicitna ili implicitna koncepcija pojedinca ili grupe o poželjnom, koja utječe na odabir prikladnih načina, sredstava i ciljeva akcije. Eksplicitno i implicitno pritom ukazuje na svjesnu i nesvjesnu dimenziju pri odabiru poželjnog, gdje ističe kako vrijednosti nisu odraz pukih preferencija pojedinaca, već su odraz preferencijalnog ponašanja koje se temelji na koncepcijama poželjnog. Nadalje, Kluckhohn (1951) smatra kako se određene vrijednosti iskazuju verbalno, a neke se manifestiraju ponašanjem, pri čemu se mnoge kulturne i individualne vrijednosti ne izražavaju verbalno, nego se njihova konotacija podrazumijeva. Slično kao i Williams (1968), razlikuje tri bitne vrijednosne odrednice – *afektivnu* prema kojoj su vrijednosti nešto što je u određenoj mjeri poželjno, *konativnu* prema kojoj su vrijednosti kriteriji selekcije te *kognitivnu*, odnosno vrijednosti kao koncepcije. Navedenom dodaje i *direktivnu* komponentu koja ukazuje na primjenjivost vrijednosti u društvenim odnosima (Kluckhohn, 1967, prema Matic, 2003).

Rokeach (1973) je postavio pitanje što točno razlikuje vrijednosti od svih ostalih srodnih pojmova te izgradio jednu od najsustavnijih i najutjecajnijih teorija vrijednosti. Njegova teorija vrijednosti detaljnije će biti prikazana u nastavku rada, a ovdje će se razmotriti jedan dio njegovog doprinosa u definiranju i pojmovnom određenju vrijednosti.

Rokeach (1973) vrijednosti definira kao trajna vjerovanja da su određeni načini ponašanja ili krajnja stanja postojanja, osobno ili društveno poželjniji od oprečnih ili suprotnih načina ponašanja ili stanja. Ovom definicijom promijenio je dotadašnje shvaćanje pojma „poželjno“ ističući da on nije imenica već pridjevski predikat kojim se specificira da je nešto poželjnije u odnosu na nešto drugo. Za razliku od drugih autora, za njega je značajno kako se nije zaustavio na samoj definiciji vrijednosti već joj je pristupio analitički, pa je uz deskriptivnu ponudio i operativnu definiciju pojma vrijednosti unutar koje je detaljno protumačio njegova specifična obilježja (Vujčić, 1987).

Iako je Rokeachovo opsežno istraživanje i određenje vrijednosti rezultiralo značajnim rezultatima i utjecajem u području istraživanja vrijednosti, s vremenom se javila potreba za novim pristupom u proučavanju vrijednosti (Ferić, 2009). U okviru toga, značajnu je ulogu odigrao Schwartz (1992) koji je vrijednosti definirao kao poželjne ciljeve, različite važnosti, koji nadilaze specifične situacije, a djeluju kao usmjeravajuća načela u čovjekovom životu. Spomenuti autor svoj je istraživački interes ponajviše usmjerio na proučavanje univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti. U okviru toga, ukazao je kako vrijednosti odražavaju univerzalne zahtjeve ljudskog postojanja te je naglasio kako motivacija pojedinca ima presudnu ulogu u određenju njegovih vrijednosti. Tvrdio je kako se vrijednosti razlikuju s obzirom na tip motivacijskog sadržaja kojemu su usmjerene te da postoji deset takvih motivacijskih tipova sadržaja vrijednosti koji su međusobno dinamički i strukturno povezani (Schwartz i Bilsky, 1990). Na temelju svega toga, izradio je danas vodeću teoriju vrijednosti i najšire priznati teorijski model funkcioniranja vrijednosnih sustava - teoriju univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti (Ferić, 2009).

Hooper i sur. (2003, prema Valjan Vukić, 2013) tvrde kako je u proučavanju definicija pojma vrijednosti moguće izdvojiti dvije temeljne skupine definicija. Prva skupina obuhvaća definicije vrijednosti koje se javljaju vezano uz različite kategorije vrijednosti - moralne, obrazovne, estetske, socijalne, političke, religijske, intelektualne, kulturne, ekonomske itd., dok se prema drugoj skupini definicija na sve vrijednosti gleda isključivo kao na moralne vrijednosti. U pregledu različitih definicija vrijednosti pojedini su autori uočili i neke zajedničke karakteristike vrijednosti. U kontekstu toga, Matić (1990) izdvaja sljedeća zajednička obilježja: 1. stabilnost - vrijednosti predstavljaju relativno trajnu karakteristiku ljudske svijesti jer ukoliko bi bile u potpunosti nestabilne i promjenjive bio bi nemoguć kontinuitet ljudske ličnosti i društva; 2. selektivnost - djeluju finalistički na ponašanje pojedinca, tj. rukovode izborom između različitih alternativnih sredstava, načina i ciljeva

akcije; 3. poželjnost - određuju što i kako „treba“ željeti i činiti; 4. pozitivnost - njih se, za razliku od stavova, ne može odbacivati već prihvaćati u različitoj mjeri, inače prestaju važiti kao vrijednosti; 5. intersubjektivnost - javljaju se kao posljedica interakcije društvenih aktera te je usmjeravaju; 6. vrijednost je vjerovanje - kao i svako vjerovanje, sadrže kognitivnu, afektivnu i bihevioralnu komponentu.

Ilišin (2011) navodi kako je za razumijevanje definicija vrijednosti važno uzeti u obzir sljedeće ključne elemente. *Poželjnost* koja izvire iz ljudskih potreba i zahtjeva okoline te ima dvostruku funkciju: upućuje na ciljeve kojim ljudi teže i ukazuje na relevantnost određenih aspekata života kojima je ljudi pridaju; *stabilnost* koja govori o vrijednostima kao relativno trajnim dijelovima ljudske svijesti i omogućuje kontinuitet u razvoju pojedinca i društva te doprinosi održanju stabilnosti ponašanja u različitim situacijama; *hijerarhijska organiziranost* koja proizlazi iz različite važnosti koja se pridaje pojedinim vrijednostima i ovisi o stupnjevima poželjnosti koji se pripisuju promatranim vrijednostima. Vrijednosti osim kognitivne i afektivne, sadrže i bihevioralnu komponentu te tako *djeluju na ponašanje* pojedinca i grupa te su *podložne promjenama* u prostoru i vremenu budući da su posljedica različitih individualnih, socijalnih i povijesnih čimbenika.

S prikazanim navodima Matića (2010) i Ilišin (2011) može se usporediti i istraživanje koje su proveli Schwartz i Bilsky (1990) o zajedničkim elementima u definicijama vrijednosti. Uočili su kako gotovo sve definicije sadrže tvrdnju o tome da su vrijednosti a) ideje ili vjerovanja b) o određenim poželjnim ciljevima ili ponašanjima c) koja nadilaze specifične situacije, d) usmjeravaju izbor ili procjenu ponašanja i događaja e) te sadrže hijerarhijsku strukturu s obzirom na njihovu relativnu važnost za pojedinca. Uzevši u obzir zajedničke elemente definicija vrijednosti koje uočavaju Matić (2010), Ilišin (2011) te Schwartz i Bilsky (1987, prema Schwartz i Bilsky, 1990) pojam vrijednosti moguće je odrediti kao *ideje ili vjerovanja o poželjnim ciljevima i važnim aspektima života koje djeluju na ponašanje i izbor pojedinca unutar različitih situacija i koje su, iako relativno stabilne, podložne vremenskim i prostornim promjenama te sadrže hijerarhijsku strukturu i organizaciju koja ovisi o procjeni važnosti vrijednosti od strane pojedinca*. U daljnjem tekstu, prikazat će se neke od funkcija koje vrijednosti ostvaruju.

1.2. Funkcije vrijednosti

Za većinu autora, definicija vrijednosti ujedno je i odrednica funkcije vrijednosti (Mlinarević, Buljubašić-Kuzmanović i Sablić, 2007). S time se slaže i Matulić (2007) koji tvrdi kako većina suvremenih definicija vrijednosti sadržava isključivo poziv na svrhu (funkciju) vrijednosti, što u konačnici utječe i na samo značenje vrijednosti. Međutim, moglo bi se reći kako je istraživanje funkcija vrijednosti zahtjevan zadatak baš kao i istraživanje definicija vrijednosti te da se pojam funkcije nikako ne bi trebao iscrpljivati u pojmu definicije vrijednosti. Jednu od najpoznatijih analiza funkcija vrijednosti dao je Rokeach (1973, prema Vujčić, 1987). On je smatrao da se proučavanju funkcija vrijednosti može pristupiti na dva međusobno povezana načina. Prvi način odnosi se na sagledavanje vrijednosti kao standarda koji upravljaju ponašanjem, djelovanjem i vrijednosnim sustavima koji se primjenjuju u rješavanju konflikata i procesu odlučivanja. Drugi način odnosi se na sagledavanje vrijednosti kao iskaza ljudskih potreba, odnosno motivacijske uloge vrijednosti. Budući da se radi o opsežnoj analizi funkcija vrijednosti koja čini značajan dio Rokeachove cjelokupne teorije vrijednosti, Rokeachovo funkcionalno određenje vrijednosti bit će detaljnije prikazano u četvrtom poglavlju rada. Umjesto toga, ovdje će se prikazati promišljanja pojedinih autora o funkcijama vrijednosti na koje je Rokeach ostavio značajan utjecaj, kao i promišljanja filozofa Fromma koji ih je interpretirao u okviru svoje filozofije.

Rokeachovo istraživanje funkcija vrijednosti značajno je utjecalo na druge psihologe koji su se bavili tom temom, među kojima se ističe V. V. Gouveia (2014). On je utemeljio tzv. *funkcionalnu teoriju vrijednosti* koja se bazira na dvije osnovne odrednice funkcija vrijednosti, a to su: a) vrijednosti usmjeravaju ljudsko ponašanje i b) vrijednosti iskazuju ljudske potrebe. Gouveia (2014) tvrdi kako se s jedne strane vrijednosti interpretiraju kao orijentacijski kriteriji koji usmjeravaju ljudsko ponašanje te su iskaz ljudskih potreba, dok se druge strane funkcije vrijednosti razumijevaju kao psihološki aspekti koje one ispunjavaju – vode ponašanje i kognitivno reprezentiraju ljudske potrebe. Shodno tome, moguće je razlikovati dvije osnovne funkcionalne dimenzije vrijednosti. Prva dimenzija odnosi se na opseg ciljeva koji se temelje na tipu vrijednosne orijentacije u procesu usmjeravanja ljudskog ponašanja, dok je druga funkcionalna dimenzija vezana uz razinu potreba koje se temelje na vrsti motivatora koji služe vrijednostima kao kognitivnim reprezentacijama ljudskih potreba.

Vodeći se Rokeachovom definicijom vrijednosti, Kovačević (2014), kao i Miliša, Dević i Perić (2015) ističu sljedeće dvije funkcije vrijednosti. Prva funkcija podrazumijeva vrijednosti kao norme ponašanja, koje mogu biti osobna i/ili društvena norma ponašanja, dok druga, motivacijska funkcija vrijednosti, podrazumijeva izbor između konkurencije želja, vjerovanja

i ciljeva egzistencije. Nadalje, u definiciji vrijednosti koju su dali Čulig, Fanuko i Jerbić (1982, prema Matić, 2003) jasno se ističu sljedeće funkcije koje vrijednosti ostvaruju: 1. služe kao ciljevi akcije, tj. objekti i stanja prema kojima se teži; 2. služe kao kriteriji pri izboru alternativnih pravaca ili sredstava akcije, odnosno pri opravdanju učinjenih postupaka i 3. služe kao opći zahtjevi koji se postavljaju u odnosu na okolinu i samoga sebe. Od ostalih domaćih autora koji se osvrću na funkcije vrijednosti može se istaknuti Radina (2002) koji govori kako vrijednosti imaju mnoge važne usmjeravajuće funkcije u svakodnevici pojedinca. Primjerice, potiču ga u njegovim odlukama i sudovima te mu pomažu da racionalizira i oblikuje svoje stavove i mišljenja. Dodatno, vrijednosti olakšavaju komunikaciju te su važno uporište u shvaćanju društvene okoline. Funkciju vrijednosti „filozofskim“ je riječima opisao i Hobljaj (2005) koji tvrdi kako se ona sastoji u trajnom upućivanju apela čovjeku da nadilazi sve ono što on jest, uključujući i ono što ostvaruje u cilju svojeg ljudskog dovršenja, koje u vremenu i prostoru nikada nije konačno.

Govoreći o funkcijama vrijednosti unutar filozofskog diskursa, potrebno je spomenuti Fromma (1965) koji je nastojao objasniti funkcije vrijednosti s obzirom na čovjekovu egzistenciju. Polazeći od stava da su vrijednosti ukorijenjene u uvjetima ljudske egzistencije, smatrao je kako se funkcionalni aspekt vrijednosti najbolje objašnjava kroz spoznaju tih uvjeta, odnosno ljudske situacije. Pritom je funkcije vrijednosti opisao pomoću analize čovjekovih bazičnih potreba kojih, prema njegovu mišljenju, ima pet. Prva bazična potreba koju ističe je čovjekova potreba za jedinstvom ili povezanošću s drugim. Nakon toga, čovjek iskazuje potrebu da nadiđe poimanje sebe kao stvorenja, odnosno potrebu da transcendira stanje stvorenja. Treća je potreba čovjeka potreba za korijenima kao posljedica toga što čovjek rađanjem gubi svoju vezu s „majkom“ prirodom i uspostavlja vezu s ljudskom prirodom (aktivnošću i kreativnošću). Čovjekova je bazična potreba i težnja za uspostavom smisla identiteta, što ga uvelike razlikuje od životinja. Konačno, najvažnija potreba u kojoj vrijednosti imaju presudnu ulogu, a koja proizlazi iz razuma i osjećaja, jest potreba za orijentacijom u svijetu. Vrijednosti su, prema tome, u funkciji neophodnog čovjekovog pomagača za snalaženje u svijetu u kojem egzistira ili, suvremeno rečeno, u funkciji *GPS-a* u svijetu njegovih društvenih odnosa.

Prema dosad rečenom, vidljivo je kako su funkcije vrijednosti determinirane različitim pristupima prema kojima se vrijednosti općenito sagledavaju. Tako se funkcija vrijednosti proizašla iz egzistencijalističke filozofije koju opisuje Fromm (1965) razlikuje od funkcije vrijednosti koju Gouveia (2014) sagledava u psihološkom kontekstu. Drugim riječima,

funkcije vrijednosti ovise te ih je moguće promatrati u okvirima različitih društveno-humanističkih znanosti. Među njima se može istaknuti još i sociologiju unutar koje se izdvajaju sljedeće funkcije vrijednosti: 1. vrijednosti predstavljaju ciljeve i svrhe članovima zajednice koje nastoje postići; 2. vrijednosti osiguravaju stabilnost i ujednačenosti te stoga stvaraju osjećaj pripadnosti među ljudima koji dijele nešto zajedničko; 3. vrijednosti osiguravaju legitimitet pravilima i aktivnostima kojima se društvo uređuje; 4. vrijednosti pomažu u prilagodbi između različitih skupova pravila; 5. vrijednostima se u društvu razlikuje ispravno od pogrešnog te poželjno od nepoželjnog (Farooq, 2014). Nakon određenja funkcija koje vrijednosti ostvaruju, u nastavku rada slijedi prikaz njihovih klasifikacija i hijerarhija.

1.3. Klasifikacije vrijednosti

Pitanje vrsta, odnosno klasifikacija vrijednosti složeno je kao i pitanje same definicije vrijednosti. Većina autora radi subjektivne klasifikacije vrijednosti koje se u većoj ili manjoj mjeri slažu s drugima (Mlinarević, Živić i Vranješ, 2016). No, generalni je zaključak kako konačan broj i vrste vrijednosti još uvijek nisu definirane, kao i to da ne postoji zajednički dogovor o tome među autorima (Mrnjauš, 2008). Vujčić (1987) navodi kako je jedinstvena klasifikacija vrijednosti izostala zbog njihove složene strukture i položaja unutar sustava društvenih promjena što onemogućava pronalaženje osnovnog kriterija njihove klasifikacije. Većina postojećih klasifikacija odraz je specifičnih kriterija koje autori uzimaju u obzir pri proučavanju vrijednosti te pitanja o vrijednostima kojim se bave. Shodno tome, u nastavku rada prikazat će se nekoliko klasifikacija vrijednosti prema nekim od specifičnih kriterija.

Prema filozofskom kriteriju, moguće je razlikovati činjenične i normativne vrijednosti (Margenau 1959, prema Vujčić, 1987). Prve se odnose na želje i preferencije ljudi te su vezane uz ono što je stvarno i postojeće. Nemaju moralnu dimenziju, u smislu ispravnog i pogrešnog, već predstavljaju činjenice opažanja koje se prostorno i vremenski razlikuju. S druge strane, normativne vrijednosti su procjene i želje ljudi kako bi nešto trebalo biti. One su vezane uz ono što još nije, a smatra se da bi moglo i trebalo biti te djeluju kao zahtjevi koji imaju regulacijsku funkciju ponašanja. Prema kriteriju općeg značenja Vukasović (2010) navodi kako je moguće razlikovati univerzalne od općeljudskih vrijednosti. Ova dva tipa vrijednosti uočavaju se unutar društvenog (nacionalnog) i obiteljskog (personalnog)

okruženja, pri čemu su svim vrijednostima koje proizlaze iz spomenutih okruženja nadređeni općeljudski moralni kriteriji koji čine etički sustav vrijednosti na čijem je vrhu opće dobro.

Uz opisanu podjelu, razlikuju se još materijalne od duhovnih vrijednosti. Materijalne vrijednosti vezane su uz tjelesnost ljudskog bića te čovjeku osiguravaju sredstva koja su mu neophodna za život. S druge strane, postoje duhovne vrijednosti koje određuju životni smisao i značenje i koje se odnose na općeljudske vrijednosti poput pravde i dobrote. S obzirom na njihovu hijerarhiju, materijalne se vrijednosti nalaze pri dnu ljestvice, dok se duhovne nalaze pri vrhu (Vukasović, 2010). Scheler (1954, prema Mrnjauš, 2008) vrijednosti klasificira prema njihovim bitnim nosiocima. S obzirom na ovaj kriterij moguće je razlikovati sljedećih osam kategorija vrijednosti: vrijednosti osobe ili stvari; vlastite vrijednosti i vrijednosti ostalih ljudi; vrijednosti djela, funkcija i reakcija; vrijednosti pomirenja; djelovanja i uspjeha; vrijednosti intencija i stanja; osnovne, formalne i odnosne vrijednosti; individualne vrijednosti i kolektivne vrijednosti; samovrijednost i konsekutivne vrijednosti.

Krizmanić i Kolesarić (2007) navode podjelu vrijednosti na opće ili životne vrijednosti te vrijednosti prema važnim životnim područjima. Pritom se prva skupina vrijednosti dijeli na osobne vrijednosti koje su usmjerene na samu osobu ili na sebe te na društvene vrijednosti koje su usmjerene na odnose među ljudima i na društvo. Od vrijednosti prema važnim područjima najčešće se spominju obiteljske, radne i znanstvene vrijednosti. Min (1998) vrijednosti klasificira na osnovu njihovih kvaliteta. Prema tom kriteriju razlikuju se individualne i socijalne vrijednosti; prirodne i umjetne vrijednosti; psihičke i mentalne vrijednosti; instrumentalne i intrinzične vrijednosti; privremene i trajne vrijednosti; ekskluzivne i univerzalne vrijednosti; aktivne i neaktivne vrijednosti; osobne i neosobne vrijednosti; teorijske i praktične vrijednosti; relativne i apsolutne vrijednosti.

Klasifikaciju vrijednosti daje i Lebedina Manzoni (2007) koja ih dijeli prema stupnju uvaženosti i prihvaćenosti u društvu, u okviru čega je moguće govoriti o tri vrste vrijednosti. U svakom društvu postoji skupina vrijednosti oko kojih se svi slažu i koje su univerzalno prihvaćene i koje se naziva dominantnim vrijednostima. Osim njih, postoje i varijantne vrijednosti koje neki članovi društva prihvaćaju, a koje nisu u skladu s dominantnim vrijednostima. Treća vrsta vrijednosti su devijantne vrijednosti koje su suprotstavljene dominantnim vrijednostima tako da se njihovim prihvaćanjem šteti društvu ili pojedincu. Uz dosad navedene podjele prema izdvojenim kriterijima klasifikacije, moguće je još spomenuti i podjelu vrijednosti u odnosu na čovjeka kao osjećajnog i duhovnog bića. Tu se razlikuju

infrahumane vrijednosti koje pripadaju čovjeku kao senzitivnom biću; inframoralne ljudske vrijednosti koje pripadaju čovjeku kao čovjeku; moralne vrijednosti koje se tiču samog čovjeka u njegovoj intimnoj sferi; religiozne vrijednosti koje gledaju odnos čovjeka prema Bogu (Finance, 1962, prema Jukić, 2013).

1.4. Hijerarhije vrijednosti

Kada je riječ o hijerarhijama vrijednosti teško je pronaći osnovni kriterij ili princip njihova rangiranja. Hoblaj (2005) navodi kako ne postoji hijerarhija vrijednosti koja bi se mogla nametnuti kao opća i konačna. Pojedini teoretičari društva uopće i ne priznaju postojanje hijerarhije vrijednosti te smatraju da su one predmet rasprave isključivo između autora koji vrijednosti tretiraju kao relativno opće stavove ili kao izraze ljudskih potreba (Miliša, Dević i Perić, 2015). Tu se primjerice, može izdvojiti Maslow (1959) koji u okviru svoje poznate teorije hijerarhije potreba vrijednosti dijeli na dvije razine – više B vrijednosti (engl. *being*) i niže D vrijednosti (eng. *deficiency*). Prva skupina obuhvaća vrijednosti rasta i samoaktualizacije, dok se druga skupina odnosi na vrijednosti koje proizlaze iz određenih nedostataka, poput fizioloških potreba.

Unatoč istaknutoj mogućnosti nepostojanja hijerarhija vrijednosti, pojedini su autori nastojali pružiti teorijske kriterije prema kojima bi se vrijednosti mogle rangirati. Scheler (1954, prema Mrnjauš, 2008) navodi kako je u procesu rangiranja vrijednosti potrebno razmišljati o sljedećim principima: 1. što vrijednosti duže traju, to su više; 2. što vrijednosti manje djeluju u ekstenzitetu i djeljivosti, to su više; 3. što su vrijednosti manje utemeljene na ostalim vrijednostima, to su više; 4. što je dublje zadovoljstvo povezano s osjećajem prema određenoj vrijednosti, to su vrijednosti više; 5. što je manje relativan njihov osjećaj na postavljanje određenih bitnih nositelja osjećaja i preferiranja, to su vrijednosti više. Shodno tim principima, Scheler (1954, prema Matić, 2003) je vrijednosti podijelio u četiri kategorije te ih rangirao na sljedeći način: 1. hedonističke vrijednosti – osjećaj ugodnog i neugodnog; 2. vitalne – vitalni osjećaji plemenitog i prostog; 3. duhovne – lijepo, dobro, pravedno i istinito; 4. vrijednost svetog i nesvetoga. Smatrao je kako je hijerarhija vrijednosti objektivna te da ne postoji vrijednosni relativizam, već samo relativan pristup vrijednostima.

Bez obzira na prikazano nastojanje autora da ponude objektivne kriterije za hijerarhiju vrijednosti, raspravu o hijerarhijama, kao i klasifikacijama vrijednosti, prati neslaganje među

autorima. Kao razlog tome nameće se činjenica kako su neke od hijerarhija vrijednosti proizašle iz samih klasifikacija vrijednosti među kojima ne postoji zajednički kriterij. Tu spada svakako ranije spomenuti Scheler, kao i Min (1998) koji također na temelju klasifikacije vrijednosti koju iznosi radi hijerarhiju vrijednosti. Na samome vrhu nalaze se apsolutna vrijednosti kao apsolutna istina, apsolutna dobrotu, apsolutna ljepota i svetost. Njih slijede djelo doprinosa razvijanju i sreće čovječanstva; djelo doprinosa naciji i državi; djelo doprinosa regionalnom društvu, društvenim organizacijama, radnom mjestu, školi itd. Najnižu poziciju u hijerarhiji vrijednosti imaju čin kultiviranja sama sebe i dobro vođenje obitelji.

Drugi je istaknuti razlog neslaganja u hijerarhijama vrijednosti što ona ovisi o društvenim okolnostima, tj. kulturi unutar koje se stvaraju vrijednosni sustavi. Djelovanje svakog društva ili kulture temelji se na određenim vrijednostima gdje se preispituju vlastite težnje i time (re)definira hijerarhija vrijednosti (Vican, 2006). Tako je, primjerice, za starogrčku kulturu karakteristično da hijerarhija vrijednosti obuhvaća vrijednosti kao što su umjerenost, hrabrost, mudrost i pravednost. Za poznatog antičkog filozofa Platona (1997) upravo su spomenute vrijednosti činile svojevrsnu hijerarhiju, među kojima je pravednost bila na samome vrhu. Sagleda li se ovu raspravu u suvremenom kontekstu i uzme li se u obzir hijerarhija vrijednosti društvenih zajednica poput Europske unije, na njezinom se vrhu nalaze vrijednosti poštivanja prava čovjeka i građanina, koje slijede očuvanje zdrave životne okoline; stvaranje novoga poretka slobode, zaštite i sigurnosti; poštovanje kulturne raznolikosti; suradnja na svim područjima između jednakopravnih nacija – država članica Europske Unije; slobodno izražavanje misli te stvaranje svih nužnih preuvjeta za dokidanje svih oblika diskriminacije (Altaras Penda, 2005).

U raspravi o hijerarhijama vrijednosti, svoj je doprinos dao i Hartmann (1932) koji je također smatrao kako je hijerarhija vrijednosti objektivno formirana i nepromjenjiva. On je postulirao tzv. *dvodimenzionalnu strukturu vrijednosti* unutar koje je proučavao odnos između vrijednosti prema dvjema načelima - snazi i visini. Snaga vrijednosti vezana je uz težinu njezina kršenja, dok se visinom vrijednosti izražava zasluga koja proizlazi iz njezina ispunjenja. Ta dva načela djeluju u suprotnim smjerovima, odnosno što je vrijednost snažnija to je niža, a što je vrijednost slabija to je viša. Više vrijednosti strukturalno su složenije, dok su niže vrijednosti jednostavnije (SEOF, 2016). Visina i snaga vrijednosti podliježu specifičnim „zakonima“ koji imaju određene posljedice od kojih su najznačajnije sljedeće dvije: 1. kršenje niže vrijednosti teže je zlo od kršenja više vrijednosti; 2. ispunjenje više vrijednosti veće je dobro od ispunjenja niže vrijednosti (SEOF, 2016).

Prema svemu dosad navedenom, zaključuje se kako je pitanje klasifikacije i hijerarhije vrijednosti složen i izazovan zadatak za teoretičare vrijednosti među kojima ne postoji konačan dogovor o tome. Ključan problem, uočava se ponajprije u nepostojanju objektivnih kriterija i principa prema kojima se vrijednosti mogu klasificirati i rangirati, pa bi svaki pokušaj koji nastoji riješiti ovo pitanje predstavljao vrijedan doprinos u teoriji vrijednosti. Unatoč tome, pregled različitih hijerarhija vrijednosti upućuje na to kako se većina autora slaže kako su najviše rangirane vrijednosti vezane uz pravednost, poštenje, iskrenost, ljepotu, vjeru, duhovnost, davanje, toleranciju, slobodu, mir, istinu i samoostvarenje (Hartmann, 1932; Maslow, 1956; Min, 1998; Penda, 2005, Scheler, 1954). Pritom, valja spomenuti kako su prikazane klasifikacije i hijerarhije vrijednosti istaknutih autora samo neke od postojećih te da bi se o ovoj temi moglo reći puno više. Na tragu toga, u sljedećem poglavlju rada prikazat će se Rokeachova i Schwartzova teorija vrijednosti unutar kojih se također nailazi na neke od mogućih načina klasifikacije i hijerarhija vrijednosti, što dosad nije bilo učinjeno radi očuvanja konzistentnosti i sistematičnosti prikaza samih teorija.

2. TEORIJE VRIJEDNOSTI I VRIJEDNOSNIH SUSTAVA

Rokeachova teorija vrijednosti i *Schwartzova teorija univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti* vodeće su teorije o vrijednostima i vrijednosnim sustavima. Zanimajući se isprva za proučavanje društvenih stavova, Milton Rokeach je uočio kako većina istraživača njegovog vremena iskazuje tendenciju izjednačavanju pojmova „stav“ i „vrijednosti“. Tome se značajno protivio te je tvrdio kako vrijednosti u spoznajnom i afektivnom smislu imaju mnogo značajniju i dinamičniju ulogu od stavova i naveo značajke prema kojima ih se jasno može razlikovati. Primjerice, smatrao je kako su stavovi mnoštvo vjerovanja o jednom objektu, dok su vrijednosti pojedinačna vjerovanja, kao i to da su vrijednosti svojevrсни standardi ponašanja, dok stavovi to nisu (Ferić, 2009).

Nastojeći tako redefinirati dotadašnje shvaćanje ovih dvaju pojmova, svoj je početni istraživački interes o društvenim stavovima Rokeach usmjerio prema području vrijednosti. To je u konačnici rezultiralo i prvom sveobuhvatnom teorijom vrijednosti koju je predstavio u djelu *The Nature of Human Values* 1973. godine. Unatoč velikoj popularnosti *Rokeachove teorije vrijednosti*, s vremenom su postali sve naglašeniji njezini nedostaci koji su bili primarno vezani uz izostanak objašnjenja strukture vrijednosnih sustava te povezanosti vrijednosti unutar njega. Zbog toga se javila potreba za novim pristupom u izučavanju vrijednosti kojim bi spomenuti, ali i neki drugi nedostaci *Rokeachove teorije vrijednosti* bili prevaziđeni. To je bilo postignuto kroz postuliranje teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti od strane Shaloma H. Schwartza 1992. godine, koji je ponudio jasan teorijski okvir unutar kojeg je postalo moguće opisati i objasniti ne samo odnose povezanosti vrijednosti i vrijednosnih tipova, već i objasniti načine funkcioniranja vrijednosnih prioriteta i njihovu povezanost s konkretnim stavovima ili ponašanjem, kao i predvidjeti pojedine oblike ponašanja (Ferić, 2009). Detaljniji prikaz ovih dviju teorija slijedi u nastavku poglavlja.

2.1. Teorija vrijednosti Milтона Rokeacha

U izučavanju ljudskih vrijednosti Rokeach (1973) je utvrdio pet ključnih postavki o njihovoj prirodi - 1. ukupan broj vrijednosti koje čovjek posjeduje relativno je malen; 2. svi ljudi posjeduju iste vrijednosti, ali u različitom stupnju; 3. vrijednosti su organizirane u vrijednosne sustave; 4. prijašnje vrijednosti ostavljaju traga u kulturi, društvu, njegovim

institucijama i ličnostima; 5. Ljudske vrijednosti manifestiraju se u gotovo svim pojavama koje znanstvenici smatraju vrijednima u istraživanju i razumijevanju čovjeka. Za svaku od spomenutih postavki, Rokeach je pružio temeljito objašnjenje, a detaljno je razradio i sam pojam „vrijednosti“ kojemu je pripisao nekoliko važnih obilježja. Prvo obilježje vrijednosti je dugotrajnost koje je vezano uz tvrdnju da su vrijednosti istovremeno stabilni, ali i promjenjivi fenomeni. Naime, kada bi vrijednosti bile potpuno stabilne individualne i društvene promjene bile bi nemoguće, a kada bi bile nestabilne bio bi nemoguć kontinuitet ličnosti i društva. Također, vrijednosti predstavljaju vjerovanja koja su preskriptivnog karaktera, odnosno poželjna vjerovanja. Treće je obilježje da ukazuju na način ponašanja ili ciljno stanje postojanja. Prema četvrtom obilježju vrijednosti predstavljaju preferenciju i koncepciju o poželjnom, dok su prema petom obilježju vrijednosti koncepcije o nečemu što je osobno i društveno preferabilno (Vujčić, 1987).

Značajan dio *Rokeachove teorije vrijednosti* čini i određenje funkcije vrijednosti. Dosad je bilo spomenuto kako Rokeach (1973) vrijednostima pripisuje dvije osnovne funkcije, a to je da vrijednosti služe kao standardi ponašanja i djelovanja ljudi te kao motivacijski faktori koji imaju primarnu ulogu u iskazivanju ljudskih potreba. Sagledavajući vrijednosti kao pojave koje usmjeravaju ponašanje i djelovanje, Rokeach (1973) je vrijednostima pripisao sljedeće specifične funkcije: vrijednosti pomažu pojedincu da zauzme osobnu poziciju o društvenim problemima; čine pojedinca osjetljivim na neku ideologiju (političku, religijsku itd.) u odnosu na neku drugu; pomažu pojedincu da sebe predstavi drugima; pomažu mu da procjenjuje te donosi pozitivne i negativne prosudbe vlastitog i tuđeg ponašanja; služe pojedincu da bi potvrdio mišljenje o svojem moralnom ili nekom drugom *ja* u odnosu na druge ljude te da bi na njih utjecao; služe kao obrambeni mehanizam racionalizacije radi opravdavanja vjerovanja, stavova i postupaka koje ljudi iskazuju i čine, odnosno održanja slike o sebi i jačanja samopoštovanja.

Posebnu pažnju Rokeach (1973, prema Vujčić, 1987) je posvetio i proučavanju funkcije *vrijednosnog sustava* kojeg je odredio kao naučenu organizaciju principa i pravila koji pomažu pojedincu pri odabiru između alternativa, rješavanju konflikata i donošenja odluka. U sklopu toga, tvrdio je kako sustav vrijednosti pojedinca ima funkciju rješavanja konflikta između situacije i pojedinih vrijednosti koje pojedinac posjeduje. Primjerice, neka situacija može „aktivirati“ vrijednosti kao što su hrabrost i opreznost ili pak nezavisnost i poslušnost što u pojedincu stvara konfliktnu situaciju koju je potrebno riješiti kako bi djelovao konzistentno i primjereno situaciji te svom vrijednosnom opredjeljenju. Dodatno, tvrdio je da

ukupni sustav vrijednosti pojedinca nikada nije u cjelini aktiviran u jednoj situaciji, već on predstavlja mentalnu strukturu koja je znatno šira od dijela koji je aktiviran u toj situaciji. Prema tome, koji će se dio strukture vrijednosnog sustava aktivirati ovisi o situaciji u kojoj se pojedinac nalazi u tom trenutku.

Drugu istaknutu funkciju vrijednosti, odnosno motivacijsku funkciju, Rokeach (1973) je također detaljnije razradio oslanjajući se na operacionalizaciju funkcija stavova koju iznosi Katz (1960). U okviru toga, moguće je najprije razlikovati prilagodbenu funkciju vrijednosti koju u ukupnom sustavu vrijednosti posjeduju samo neke od vrijednosti (npr. popustljivost) te ego-defenzivnu funkciju koja je posebice vezana uz osjećaj samopoštovanja i koja „propušta“ samo one informacije koje su u skladu s usvojenim sustavom vrijednosti. Spomenutim je funkcijama potrebno nadodati još i spoznajnu ili samoaktualizirajuću funkciju koja je vezana uz potrebu razumijevanja svijeta u kojem pojedinac živi te njegovih društvenih značenja. Uz izdvojene funkcije, Rokeach (1973) još razlikuje i ekspresivnu funkciju vrijednosti za koju smatra da je nadređenima svima ostalima, budući da ima istaknutu ulogu u životu pojedinca. Naime, ona pomaže pojedincu da se prezentira, odnosno da se izrazi pred drugim pripadnicima društva na društveno prihvatljiv, poželjan i opravdan način.

Opisane funkcije vrijednosti Rokeachu (1973, prema Vujčić, 1987) su poslužile kao polazište za raspravu o višim i nižim vrijednostima, odnosno hijerarhijama vrijednosti. Tu se vidljivo oslonio na Maslowljevu teoriju potreba koje imaju specifičnu hijerarhijsku strukturu, ovisnu i usklađenu s razvojnim procesom nastanka ljudskih potreba unutar strukture ljudske ličnosti. Drugim riječima, funkcije vrijednosti u Rokeachovoj koncepciji odgovaraju onome što u Maslowljevoj teoriji predstavlja instinktivne ili bazične potrebe koje se pojavljuju od niže prema višoj. Više vrijednosti su za Rokeacha sve one vrijednosti koje služe u funkciji ostvarenja samoaktualizacije ljudske ličnosti, dok su niže vrijednosti vezane uz niže potrebe kao što su fiziološke potrebe. Nadalje, Rokeach (1973, prema Mrnjauš, 2008) je tvrdio kako je hijerarhijska struktura vrijednosti ovisna o različitim kontekstima unutar kojih se putem iskustva i procesa sazrijevanja apsolutne ili najviše vrijednosti izoliraju te organiziraju u sustave.

Uz određenje pojma vrijednosti, njihove funkcije i hijerarhije, važan dio *Rokeachove teorije vrijednosti* čini i rasprava o vrstama ili klasifikacijama vrijednosti. Budući da je smatrao kako ljudi posjeduju relativno malen broj vrijednosti, tvrdio je kako je te vrijednosti moguće identificirati i mjeriti. Stoga je sastavio listu koja se sastojala od dviju osnovnih vrsta

ili skupina vrijednosti koje je nazvao terminalne i instrumentalne vrijednosti. *Terminalne vrijednosti* označavaju poželjna krajnja stanja ili ciljeve ljudske egzistencije te se dijele na društvene (interpersonalne) i osobne (intrapersonalne) ovisno o tome jesu li usmjerene na samu osobu ili društvo. *Instrumentalne vrijednosti* predstavljaju poželjne ili idealizirane načine ponašanja pomoću kojih se ostvaruju terminalne vrijednosti. Ova skupina dijeli se na dvije podskupine - moralne vrijednosti koje imaju interpersonalni fokus i čije neispunjavanje dovodi do osjećaja krivnje te s druge strane, vrijednosti kompetencije čije je kršenje vezano uz osjećaj srama i koje imaju intrapersonalni fokus. To bi značilo da vrijednosti koje izazivaju osjećaj srama, poput poštenja i odgovornosti, zapravo nisu moralne vrijednosti iako njihovo prakticiranje stvara osjećaj i uvjerenje moralnog ponašanja (Ferić, 2009; Vujčić, 1987). U nastavku rada u *Tabeli 1.* prikazan je popis terminalnih i instrumentalnih vrijednosti koje je Rokeach (1973) obuhvatio i izdvojio unutar svoje teorije vrijednosti.

TERMINALNE VRIJEDNOSTI	INSTRUMENTALNE VRIJEDNOSTI
1. DRUŠTVENO PRIZNANJE (poštovanje i divljenje) 2. ISTINSKO PRIJATELJSTVO (blisko druženje) 3. JEDNAKOST (jednake mogućnosti za sve) 4. MIR U SVIJETU (svijet bez ratova i sukoba) 5. MUDROST (zrelo razumijevanje života) 6. NACIONALNA SIGURNOST (zaštita od napada) 7. OSJEĆAJ ISPUNJENOSTI (trajno usavršavanje) 8. SAMOPOŠTOVANJE (dobro mišljenje o sebi) 9. SIGURNOST OBITELJI (skrb o voljenim osobama) 10. SLOBODA (nezavisnost, sloboda izbora) 11. SPAS DUŠE (spas od grijeha, vječni život) 12. SREĆA (zadovoljstvo) 13. SVIJET LJEPOTE (ljepota prirode i umjetnosti) 14. UGODAN ŽIVOT (sretan, uspješan život)	1. AMBICIOZAN (marljiv, željan uspjeha) 2. ČIST (uredan) 3. HRABAR (otvoreno iskazivati svoja uvjerenja) 4. INTELEKTUALAN (inteligentan, pametan) 5. ISKREN (istinit, pošten) 6. LOGIČAN (dosljedan, razuman) 7. MAŠTOVIT (kreativan, nekonvencionalan) 8. ODGOVORAN (pouzdan, na koga se može osloniti) 9. POSLUŠAN (pokoran, ispunjava dužnosti) 10. PRISTOJAN (učtiv, uglađen) 11. PUN LJUBAVI (osjećajan, nježan) 12. SAMODISCIPLINIRAN (kontroliran, umjeren) 13. SAMOSTALAN (samopouzdan, samodostatan) 14. SPREMAN NA PRAŠTANJE (voljan opraštati) 15. ŠIROKIH POGLEDA (otvorena uma, bez predrasuda) 16. USLUŽAN (raditi za dobrobit drugih) 17. VEDRA DUHA (srdačan, veseo)

15. UNUTARNJI SKLAD (bez unutarnjih konflikata) 16. UZBUDLJIV ŽIVOT (poticajan, aktivan život) 17. ZADOVOLJSTVO (lagodan život pun užitaka) 18. ZRELA LJUBAV (seksualna i duhovna bliskost)	18. VJEŠT (kompetentan učinkovit)

Tabela 1. Rokeachov popis terminalnih i instrumentalnih vrijednosti (Ferić, 2009)

Osim konkretnog bavljenja teorijom o vrijednostima, dio Rokeachovog istraživanja vrijednosti činila je i konstrukcija upitnika vrijednosti *The Value Survey* koji je sadržavao listu navedenih terminalnih i instrumentalnih vrijednosti poredanih prema abecedi. Zanimljivo je kako je Rokeach listu terminalnih vrijednostima napravio „intuitivno“ te ih odabrao na temelju proučavanja dostupne literature, osobnog iskustva te mišljenja male skupine građana i studenata, dok mu je za odabir terminalnih vrijednosti poslužio Andersonov popis od 555 crta ličnosti (Braithwaite i Law, 1985). Spomenutim upitnikom, Rokeach je nastojao mjeriti relativne razlike u važnosti koje pojedinci pridaju pojedinim vrijednostima te je ispitanicima, umjesto da sami promišljaju o vrijednostima, ponudio konkretan popis vrijednosti, tj. poželjnih krajnjih stanja i načina ponašanja koje su procjenjivali. Upitnik se pokazao osjetljivim s obzirom na različite varijable (demografske, kulturne, religijske, političke) te dobrim za predviđanje ljudskog ponašanja, pa je uskoro postao popularan i bio primjenjivan na velikim reprezentativnim uzorcima (Ferić, 2009).

Unatoč tome, kasniji su istraživači uočili neke od njegovih značajnih nedostataka. Ti su nedostaci najvećim dijelom bili vezani uz nepostojanje teorijskog objašnjenja strukture vrijednosnog sustava kojim bi se objasnila i razumjela međusobna povezanost ispitivanih vrijednosti (Ferić, 2009). Većina istraživača bila je usmjerena povezivanju individualnih razlika u vrijednosnim prioritetima s varijablama kao što su stavovi ili ponašanja te povezivanje odgovora ispitanika s nekim drugim upitnicima (npr. crtama ličnosti). Nadalje, zbog sve većeg slaganja istraživača da stavove i ponašanja ne usmjeruje neka pojedinačna vrijednost već odnos među suprotstavljenim ponašanjima u istoj situaciji te da tek u slučajevima kada se javlja konflikt vrijednosti pojedinac postaje svjestan svojih vrijednosti koje aktiviraju i usmjeravaju njegovo ponašanje, javila se potreba za novim pristup u proučavanju vrijednosti. Umjesto dotadašnjeg usmjeravanja na pojedinačne vrijednosti, naglasila se potreba za proučavanjem vrijednosnog sustava kao integrirane cjeline te za objašnjavanjem dinamičke povezanosti vrijednosti unutar njega (Ferić, 2009). Najznačajniji

teorijski, ali i istraživački istup, u tom je području učinio Shalom H. Schwartz (1992) čiji će se teorijski model vrijednosti prikazati u dijelu rada koji slijedi.

2.2. Schwartzova teorija univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti

Shalom H. Schwartz (1992) smatra da kada se promišlja o vrijednostima, promišlja se o onome što je ljudima važno. Drži da vrijednosti koje su važne jednoj osobi nisu nužno važne i drugoj jer svaka osoba različito vrednuje jednake vrijednosti. Stoga je postavio pitanje postoje li neki aspekti sadržaja i strukture vrijednosti koji su zajednički svim zajednicama i pojedincima, te ako postoje, kakav je njihov odnos? Zajedno s Bilskyjem (1987, prema Schwartz, 1992) krenuo je od pretpostavke kako je primarni sadržaj vrijednosti povezan s vrstom cilja ili motivacijskim čimbenikom koji ona izražava. Vodeći se time, utvrdili su univerzalnu tipologiju različitih sadržaja vrijednosti smatrajući da vrijednosti kao svjesni ciljevi reprezentiraju tri univerzalna zahtjeva ljudskog postojanja koji se javljaju kod svih pojedinca te u svim društvenim zajednicama. Ti se zahtjevi odnose na potrebe pojedinaca kao bioloških organizama, preduvjete koordinirane društvene interakcije te potrebe preživljavanja i dobrobiti zajednice. Budući da se pojedinci ne mogu sami uspješno nositi s ovim zahtjevima, potrebno je utvrditi zajedničke ciljeve, komunicirati s okolinom te surađivati da se oni ostvare, a upravo su vrijednosti društveno poželjni koncepti koji se koriste kako bi se ti ciljevi mentalno i jezično izrazili u socijalnoj interakciji (Schwartz, 2012).

Na temelju univerzalnih zahtjeva Schwartz i Bilsky (1987) postulirali su osam različitih motivacijskih tipova vrijednosti. Budući da su motivacijski tipovi vrijednosti proizlazili iz univerzalnih zahtjeva ljudskog postojanja, držali su kako su motivacijski tipovi i njihovi ciljni sadržaji također univerzalni za sve pojedince, društva i kulture. Na osnovu toga, Schwartz je samostalno nastavio razvijati teoriju univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti koju je u cijelosti predstavio 1992. godine pod naslovom *Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries*. Nakon Rokeachove, to je postala druga najveća i najutjecajnija teorija vrijednosti kojom se, osim što su se utvrdili i sadržajno odredili motivacijski tipovi vrijednosti, pretpostavio i razvio model dinamičkih odnosa među njima. Time je bio prevladan istaknuti nedostatak Rokeachove teorije, ali i drugih teoretičara i istraživača vrijednosti koji su se dotad primarno usmjeravali

na pojedinačne aspekte vrijednosti i vrijednosnih sustava bez traženja koherentnog odnosa te povezanosti između njih.

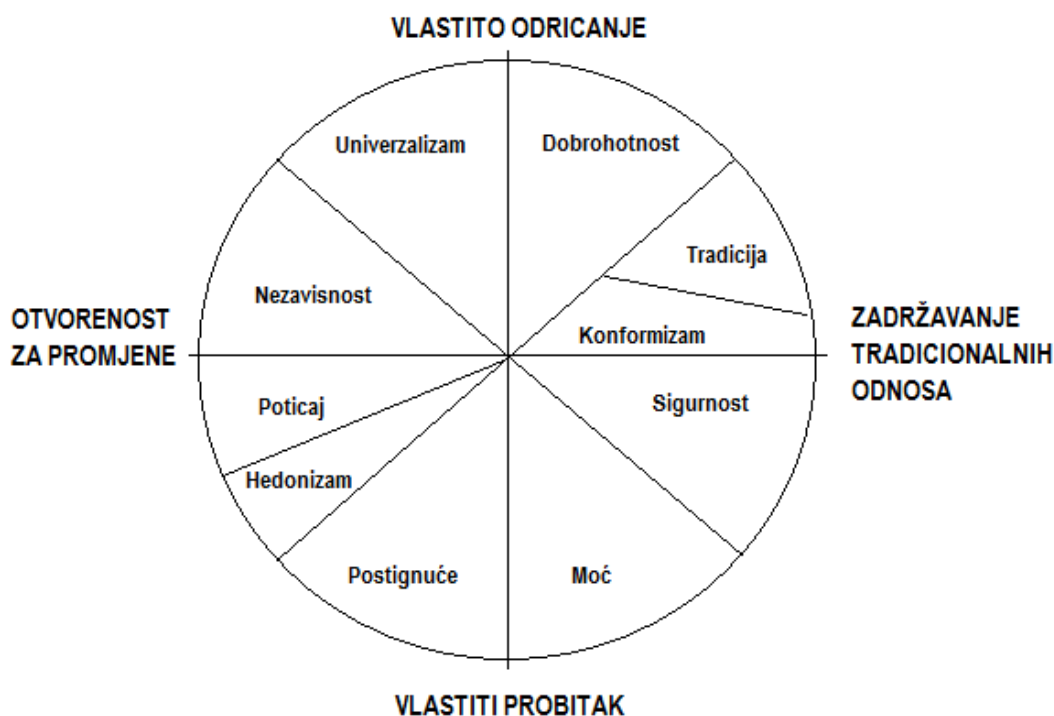
Prema Schwartzovoj teoriji, vrijednosti se sagledavaju kao poželjni ciljevi koji imaju različitu važnost i koji djeluju kao usmjeravajuća načela u čovjekovom životu. Modificirana i nadograđena, ova teorija pretpostavlja postojanje deset motivacijskih tipova vrijednosti koji su *sadržajno* određeni motivacijskim ciljevima kojima su usmjereni te specifičnim vrijednostima koje predstavljaju (Ferić, 2005). Govoreći o tome, Schwartz (1992) je preuzeo neke od specifičnih vrijednosti izravno od Rokeacha te iz radova drugih autora koji su se bavili njihovim istraživanjem. Sastavio je listu od ukupno 56 specifičnih vrijednosti koje je kao i Rokeach (1973) rasporedio u dvije kategorije (instrumentalne i terminalne) te ih povezo s odgovarajućim motivacijskim tipovima vrijednosti i ciljevima. Nadalje, Schwartz (1992) je smatrao da ako se vrijednosti percipira kao ciljeve, tada njihovo postizanje treba ići u prilog interesima pojedinca i/ili neke grupe (zajednice). Pritom su vrijednosti koje služe individualnim interesima suprotne onima koje služe grupnim ili zajedničkim. Temeljem toga, grupirao je i motivacijske tipove vrijednosti, pa je tako moguće razlikovati motivacijske tipove vrijednosti koji služe individualnim interesima – *moć, postignuće, hedonizam, poticaj i nezavisnost* te motivacijske tipove vrijednosti koji služe kolektivnim interesima – *dobrohotnost, tradicija i konformizam*. Uz njih se još izdvajaju *dobrohotnost* i *sigurnost* koje pripadaju objema izdvojenim skupinama motivacijskih tipova vrijednosti. U *Tabeli 2.* prikazan je svaki od motivacijskih tipova vrijednosti i njihovih usmjeravajućih ciljeva, kao i specifičnih vrijednosti koje ih predstavljaju.

TIP VRIJEDNOSTI I MOTIVACIJSKI CILJ	SPECIFIČNE VRIJEDNOSTI
1. MOĆ: društveni status i prestiž, kontrola i dominacija nad pojedincima i materijalnim dobrima	društvena moć, bogatstvo, društveni ugled, autoritet, očuvanje slike o sebi u društvu
2. POSTIGNUĆE: ostvarivanje osobnog uspjeha kroz iskazivanje kompetencije u skladu s društvenim standardima	samopoštovanje, ambicioznost, utjecajnost, sposobnost, inteligencija, uspješnost
3. HEDONIZAM: uгода ili zadovoljenje vlastitih tjelesnih želja	zadovoljstvo, uživanje u životu
4. POTICAJ: uzbuđenje, novost, izazov u životu	uzbudljiv život, raznovrstan život, odvažnost

5. NEZAVISNOST: sloboda misli i djela, kreativnost, istraživanje novog	sloboda, kreativnost, privatni život, samostalnost, odabiranje vlastitih ciljeva, znatiželja
6. UNIVERZALIZAM: razumijevanje, poštovanje, prihvaćanje i zaštita dobrobiti svih ljudi i prirode	jednakost, unutarnji sklad, mir u svijetu, jedinstvo s prirodom, mudrost, svijet lijepog, društvena pravda, tolerancija, očuvanje okoliša
7. DOBROHOTNOST: očuvanje i unapređivanje dobrobiti ljudi s kojima je pojedinac u čestom osobnom kontaktu	duhovni život, smisao u životu, zrela ljubav, iskreno prijateljstvo, odanost, iskrenost, uslužnost, odgovornost, spremnost na opraštanje
8. TRADICIJA: poštovanje, prihvaćanje i održavanje običaja i ideja tradicijske kulture ili religije kojoj pojedinac pripada	poštovanje tradicije, umjerenost, poniznost, prihvaćanje vlastitog života, pobožnost
9. KONFORMIZAM: suzdržavanje od akcija, namjera i sklonosti koje bi mogle uznemiriti ili povrijediti druge osobe i narušiti društvena očekivanja i norme	pristojnost, samodisciplina, poštovanje roditelja i starijih, poslušnost
10. SIGURNOST: sklad, stabilnost i sigurnost unutar društva, međuljudskih odnosa ili samog pojedinca	osjećaj pripadnosti, društveni poredak, nacionalna sigurnost, uzvratanje usluga, obiteljska sigurnost, zdravlje, čistoća

Tabela 2. Tipovi vrijednosti, njihovi motivacijski ciljevi i specifične vrijednosti koje ih predstavljaju (Ferić, 2005, prema Schwartz, 1992).

Prema ranije spomenutom, osim što Schwartzova teorija univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti pretpostavlja postojanje deset motivacijskih tipova vrijednosti, teorija također objašnjava i dinamički odnos između njih, tj. strukturu cjeline u koju su povezani. Taj je odnos Schwartz (1992) prikazao pomoću kružnog modela koji se temelji na specifičnim odnosima *konfliktnosti* i *kompatibilnosti* između motivacijskih tipova vrijednosti, a koji proizlaze iz različitih individualnih i grupnih ciljeva kojima su usmjereni. Kako model predstavlja svojevrstni motivacijski kontinuum, ako su unutar modela motivacijski tipovi bliži, tada je njihov motivacijski cilj sličniji i *vice versa*. Primjerice, ako je osoba motivacijski orijentirana prema motivacijskom cilju vrijednosti postignuća, tada je kompatibilno orijentirana i prema motivacijskom cilju vrijednosti moći, a istovremeno u sukobu s ciljem dobrohotnosti (Schwartz, 1992). Radi boljeg razumijevanja, pod *Slikom 1.* dan je shematski prikaz opisanog teorijskog modela odnosa između motivacijskih tipova vrijednosti.

Slika 1. Teorijski model odnosa između motivacijskih tipova vrijednosti (Schwartz, 1992, prema Ferić, 2005)

Na temelju prikazanog modela¹ moguće je uočiti kompatibilne i konfliktne odnose između pojedinih motivacijskih tipova vrijednosti koji utječu na cjelokupnu dinamiku njihova sustava. Schwartz (1992) naglašava kako se prema kompatibilnim obilježjima može razlikovati sljedeće parove motivacijskih tipova vrijednosti: 1. *moć* i *postignuće* jer naglašavaju društvenu nadmoć i ugled; 2. *postignuće* i *hedonizam* jer se odnose na skrb o samome sebi; 3. *hedonizam* i *poticaj* jer naglašavaju želju za emocionalno ugodnim uzbuđenjem; 4. *poticaj* i *nezavisnost* jer uključuju intrinzičnu motivaciju za savladavanjem novih znanja i vještina te otvorenost promjenama; 5. *nezavisnost* i *univerzalizam* jer odražavaju pouzdanje u vlastite prosudbe te prilagođenost različitosti postojanja; 6. *univerzalizam* i *dobrohotnost* jer se odnose na dobrobit drugih te nadilaženje sebičnih interesa; 7. *tradiciju* i *konformizam* jer naglašavaju samoograničavanje i pokoravanje; 8. *konformizam* i *sigurnost* jer naglašavaju zaštitu poretka i usklađenost društvenih odnosa; 9. *sigurnost* i *moć* jer naglašavaju izbjegavanje ili nadilaženje prijetnji i nesigurnosti kontroliranjem društvenih odnosa i dobara.

¹ Iako je Schwartz (1992) motivacijski tip vrijednosti *tradicije* u prvoj verziji modela smjestio između dobrohotnosti i konformizma, ispitivanja su pokazala kako se ovaj tip vrijednosti sustavno smještao iznad vrijednosti konformizma. Schwartz (1994) je ovo zapažanje uvažio te revidirao teorijski model sukladno tome.

Iz teorijskog modela nadalje je vidljivo kako Schwartz (1992) postavlja nekoliko različitih razina vrijednosti, pa se tako može govoriti o višim i nižim razinama vrijednosti. Na prvoj najnižoj razini nalaze se *specifične vrijednosti* koje predstavljaju *motivacijske tipove vrijednosti*. Oni se pak nalaze u sredini, tj. na drugom mjestu, dok najvišu poziciju zauzimaju *više vrijednosti* koje se grupiraju oko određenih motivacijskih tipova. Tu se razlikuju četiri tipa vrijednosti, a to su: 1. *vlastito odricanje* (univerzalizam i dobrohotnost) koje odražava prihvaćanje drugih kao jednakih i skrb za njihovu dobrobit; 2. *vlastiti probitak* (postignuće i moć) koji odražava postizanje osobnog uspjeha i dominacije nad drugima; 3. *otvorenost za promjene* (nezavisnost i poticaj) koja odražava slobodu misli i djelovanja te sklonost ka promjenama; 4. *zadržavanje tradicionalnih odnosa* (sigurnost, konformizam i tradicija) koje odražava poslušnost i ograničavanje vlastitih akcija s ciljem održavanja postojećeg stanja. Tip vrijednosti hedonizam nije svrstan ni u jednu od kategorija jer je istovremeno povezan s *otvorenošću za promjene* i *vlastitim probitkom* (Ferić, 2009).

Izdvojeni viši tipovi vrijednosti, osim što grupiraju motivacijske tipove vrijednosti također objašnjavaju koji se od njih nalaze u konfliktnom odnosu. Uočava se da u međusobnom neskladu stoje *nezavisnost* i *poticaj* spram *konformizma*, *tradicije* i *sigurnosti* jer naglašavaju vlastitu slobodu mišljenja i djelovanja što proturječi poslušnosti i ograničavanju vlastitih akcija s ciljem održavanja postojećeg stanja; *univerzalizam* i *dobrohotnost* spram *postignuća* i *moći* jer se prihvaćanje drugih kao jednakih te skrb o njihovoj dobrobiti sukobljava s težnjom za osobnim uspjehom i dominacijom nad pojedincima; *hedonizam* spram *konformizma* i *tradicije* jer se potreba za zadovoljenjem vlastitih želja proturječi suzdržavanju od vlastitih nagona i prihvaćanja vanjskih ograničenja (Schwartz, 1992).

Potrebno je još spomenuti i Schwartzova promišljanja o samim vrijednosnim sustavima. Schwartz (1992) je pretpostavljao kako svaki pojedinac ima individualni sustav vrijednosti koji predstavlja integriranu strukturu motivacijskih tipova vrijednosti. Pritom vrijednosni sustavi odražavaju razlike u vrijednosnim prioritetima pojedinaca, tj. važnosti koju pojedinci pridaju određenim tipovima vrijednosti. Međutim, Schwartz (1992, prema Ferić, 2009) smatra kako sadržajno određenje vrijednosnih tipova i njihovih strukturalnih odnosa konflikata i kompatibilnosti uvijek ostaje isti, pa se stoga može uistinu govoriti o teoriji *univerzalnog* sadržaja i strukture vrijednosti koju imaju svi ljudi i/ili grupe u istom obliku. Tome u prilog govore i mnoga međukulturalna istraživanja kojima je potvrdio svoju teoriju o postojanju deset različitih motivacijskih tipova vrijednosti, kao i pretpostavljenih

dinamičkih odnosa između njih (primjerice Schwartz, 1994; Schwartz i Sagiv, 1995; Schwartz i Sagie, 2000; Schwartz i Boehnke, 2004).

Za potrebe empirijske provjere teorije, Schwartz (1992) je po uzoru na Rokeacha izradio upitnik vrijednosti nazvan *Schwartz Value Survey* (SVS) koji je sadržavao popis 56 specifičnih vrijednosti (30 terminalnih i 26 instrumentalnih) od kojih svaka predstavlja jedan od aspekata njihovih motivacijskih ciljeva.² S vremenom je kao alternativu ovom upitniku konstruirao tzv. *The Portrait Value Questionnaire* (PVQ) koji se iskazao izrazito pogodnim za istraživanje na uzorku ljudi koji nisu obrazovani ili odrasli okruženi „zapadnjačkim“ vrijednostima (Schwartz, 2012). Navedeni upitnik pojedini su istraživači iskoristili kako bi, između ostalog, dobili i uvid u međugeneracijski prijenos vrijednosti s roditelja na njihovu djecu (Knafo i Schwartz, 2001; Barni i Knafo-Noam, 2012; Thi Khanh Ha, Van Luot i Rózycka-Tran, 2015). O spomenutom upitniku, reći će se više u istraživačkom dijelu rada gdje je korišten kao instrument istraživanja.

² Za hrvatsku verziju *Schwartzovog upitnika vrijednosti* vidi u: Ferić, I. 2005. Univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti: podaci Iz Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 16(1-22), str. 3 – 26.

3. ODGOJ ZA VRIJEDNOSTI

Proučavanje i razumijevanje odnosa fenomena vrijednosti i fenomena odgoja okosnica je pedagoške discipline poznate pod nazivom *aksiološka pedagogija ili pedagogija vrijednosti*. Polazeći od činjenice kako se odgoj i vrijednosti javljaju unutar svakog povijesnog i postojećeg društva, ova disciplina zagovara međusobnu blisku povezanost ova dva fenomena. Time se kao jedan od istaknutih zadataka odgoja nameće prepoznavanje i razvijanje odgovarajućeg sustava vrijednosti kod odgajnika. Pedagogija vrijednosti proučava općeljudske i odgojne vrijednosti sa svrhom vrijednosnog utemeljenja odgojnog ideala te vrijednosnog prožimanja i obogaćivanja odgojnog procesa (Vukasović, 2010).

Prihvati li se mišljenje kako je opstanak društva ovisan o prijenosu vrijednosti sa starije na mlađu generaciju te da bi se odgojna svrha prema tome djelomično trebala iscrpljivati u spomenutoj aktivnosti, nameće se pitanje jesu li vrijednosti i razvoj vrijednosnog sustava pojedinca dio odgoja u školama kao središnjih odgojnih institucija? Ledić (1999) navodi kako se ovisno o tom pitanju, može pratiti rasprava koja obuhvaća totalitet mogućih odgovora prema kojima škola treba biti u potpunosti vrijednosno neutralna, pa sve do odgovora prema kojima su učitelji u školama svojevrsni „propovjednici“ društveno vladajućih vrijednosti. Većina teoretičara koja se bavi proučavanjem odnosa vrijednosti i odgoja vjeruje kako škole uistinu trebaju putem odgoja (i obrazovanja) promicati usvajanje društveno poželjnih vrijednosti te da odgoj nikako nije vrijednosno neutralna kategorija (Ledić, 1999). U prilog tome, u nastavku je izdvojeno i nekoliko citata domaćih autora koji dijele ovakvo stajalište.

„Škola, svakako, treba utjecati na razvoj vrijednosnog sustava učenika.“

(Mlinarević, Buljubašić-Kuzmanović i Sablić, 2007, str. 173)

„Poslije obitelji škola je nezaobilazni „agens“ odgoja i obrazovanja, ustanova u kojoj se ostvaruje i sustavni proces usvajanja odnosno internalizacije *vrijednosti*.“ (Hoblaj, 2007, str. 312)

„Vrijednosti i znanja, dakle, oduvijek se uzajamno prožimaju i određuju, ma koliko se to ignoriralo ili čak pokušavalo prikriti.“ (Polić, 2005, str. 376)

„Odgoj nije vrijednosno neutralan i svaki kritički pedagog treba biti vrijednosno angažiran i mora upozoravati na to s kojim se odgojnim

vrjednotama gradi zdravo društvo i angažirani građanin.“ (Miliša, Dević i Perić, 2015, str. 7)

„Kao svrhoviti proces u kojemu se biološki dani pojedinac preobražava u čovjeka kao vrijednosno biće, odgoj je u osnovi vrijednosno usmjeravanje (...).“ (Vukasović, 2010, str. 100)

„Odgoj je vrijednosno angažiran proces jer se odgojna svrha i zadaća postižu uz pomoć obrazovnih sadržaja, ali i odgojnih vrijednosti.“ (Vukasović, 2003, str. 92)

Kao neke od argumenata kojima se nastoji opravdati tvrdnje prikazanih navoda, Hobljaj (2007) ističe kako je škola pozvana uvoditi mlade naraštaje u tzv. *nove vrijednosti* te da je nemoguće govoriti o vrijednosno neutralnoj školi jer su barem na razini „skrivenog“ kurikulumu vrijednosti uvijek prisutne. Slično tvrdi i Sutrop (2015) navodeći kako vrijednosti prožimaju svaki aspekt odgoja te da je ideja vrijednosno neutralnog odgoja nemoguća. Isto tako, važan je zadatak odgoja izgradnja moralne osobnosti pojedinca što je jedino moguće postići putem jasno utvrđenih poželjnih vrijednosti kojima bi odgojni proces trebao težiti (Vukasović, 2010). Govoreći o kurikulumu i potrebi zalaganja za promicanje vrijednosti u odgojno-obrazovnim institucijama, sve se više aktualizira tema odgoja za vrijednosti koja nameće nove izazove sadržajima školskih kurikulumu, kao i učiteljima i pedagogima čija je zadaća približiti i prenijeti spomenute sadržaje učenicima. Posebice se naglašava i spominje tzv. „kriza vrijednosti“ čiji je krivac, kako tvrdi Hobljaj (2007), upravo školski odgoj i obrazovanje, ali i sami učitelji od kojih se očekuje da budu osjetljivi na ovaj fenomen. U nastavku, prikazat će se neki od izdvojenih aspekata rasprave odgoja i vrijednosti koji su vezani uz zagovaranje ideje odgoja za vrijednosti u školama te razmotriti u kakvom su odnosu kriza vrijednosti i kriza odgoja.

3.1. Pojmovno određenje odgoja za vrijednosti

Odgoj za vrijednosti (eng. *values education*) najjednostavnije je moguće odrediti kao proces učenja i poučavanja o vrijednostima. Preciznije, može ga se definirati kao svaku aktivnost u školi kojom se učenicima prenosi znanje o vrijednostima, pomaže u njihovu razumijevanju te razvijaju specifične vještine i sposobnosti kako bi mogli djelovati u skladu s

poželjnim vrijednostima kao pojedinci i članovi društva (Hooper, Zbar, Brown i Bereznicki, 2003). Konstrukt odgoja za vrijednosti moguće je susresti u literaturi pod raznim terminima kao što su moralni odgoj, odgoj karaktera ili pak etički odgoj (Lovat i Hawkes, 2009). Većina autora koja se bavi proučavanjem ovog fenomena (Ćurko i sur., 2015; Mondal, 2017; Rakić i Vukušić, 2010; Robb, 1998; Hooper i sur. 2003) usuglašena je oko izostanka njegove univerzalne definicije te tvrde kako se radi o složenom i višedimenzionalnom konceptu. Primaran razlog tome nazire se u problematici određenja pojmova vrijednosti i odgoja koji se nalaze u njegovoj osnovi i kojima se često pridaje višestruko značenje, što rezultira i nejasnom definicijom samog odgoja za vrijednosti.

Uzmu li se u obzir ciljevi odgoja za vrijednosti ističe se, primjerice, ojačati svjesnost mladih osoba o važnosti posjedovanja vrijednosti koje su usuglašene sa svijetom u kojem žive (Harecker, 2004). Aspin (2000) navodi kako odgoj za vrijednosti predstavlja uvod u vrijednosti i moral s ciljem da se mladim osobama pruži znanje o tom području i adekvatnom suživotu s drugima unutar zajednice te razvije sposobnost i dispozicije za primjenu vrijednosti u njihovom svakodnevnom životu. Prema Taylor (1994), odgoj za vrijednosti odnosi se na promišljanje o vlastitim izborima, istraživanje mogućnosti i predanost obvezama te razvoj vrijednosnih preferencija i orijentacija koje vode stavove i ponašanja pojedinca. Slično navodi i Liebau (1999, prema Mrnjaus, 2008) koji tvrdi kako odgoj za vrijednosti predstavlja pripremu za život u slobodi, poticanje sposobnosti prosuđivanja, djelovanja i preuzimanje odgovornosti u osobnoj, društvenoj i političkoj dimenziji, podupiranje odnosa između pojedinca i društva te poticanje i njegovanje ophođenja pojedinca s okolinom i prirodom.

Brezinka (1992, prema Mrnjaus, 2008) također izdvaja važne aspekte koje obuhvaća odgoj za vrijednosti, a to su: *ciljevi* jer ne postoji odgoj bez odgojnih ciljeva; *dobra* koja se odnose na odgoj za znanje o vrijednostima, prisvajanje dobara i brigu o dobrima; *normativna dobra* koja su vezana uz moralne vrline, moralne obveze i moralne kompetencije; *bezvremenske, apsolutne i normativne bitnosti* čime se odgoj za vrijednosti vezuje uz odgoj u svijetlu vrijednosnih ideja ili odgoj za sposobnosti otkrivanja vrijednosti; *osobine ličnosti* što se odnosi na odgoj za stjecanje vrijednosnih mišljenja stavova i uvjerenja te *psihička djela vrednovanja* čime se odgoj za vrijednosti svodi na odgoj za vrednovanje. Ćurko i sur. (2015) ciljeve odgoja za vrijednosti promatraju pak kroz sljedeće aktivnosti: stimulirati kod učenika etičku refleksiju, svijest, odgovornost i suosjećanje, omogućiti učenicima uvid u važne etičke principe i vrijednosti, razviti njihove intelektualne kapacitete (kritičko mišljenje i vrednovanje, refleksiju, otkrivanje, razumijevanje, donošenje odluka i sl.) kako bi bili u stanju

donositi razumne moralne prosudbe, razviti pristupe kojima se izgrađuje razredno i školsko okruženje kao etička zajednica te potaknuti učenike na djelovanje ka općem dobru na razini lokalne i šire društvene zajednice.

O ciljevima odgoja za vrijednosti pisala je i Mondal (2017) prema kojoj se u tom procesu treba nastojati ostvariti sljedeće: poboljšati cjeloviti rast i razvoj ljudskih bića; razviti stavove i unaprijediti nastojanja usmjerena prema održivom načinu života; podići svijest o nacionalnoj povijesti i kulturalnom nasljeđu, ustavnim pravima, nacionalnoj integraciji te razvoju zajednice i društvene okoline; razviti svjesnost o vrijednostima, njihovoj važnosti i značajnoj ulozi te steći znanja o različitim živućim i neživućim organizmima i njihovoj interakciji s okolinom. Prema Mondal (2017), ovi se ciljevi mogu ostvariti kroz dva osnovna pristupa u odgoju za vrijednosti. Prvi pristup je eksplicitan i vezan je uz nastavne aktivnosti te različite nastavne metode kojima se nastavnici koriste kako bi kreirali poticajno okruženje unutar kojeg se odvija proces poučavanja odgoja za vrijednosti. Drugi je pristup implicitan te se odnosi na transmisiju vrijednosti u nastavnom procesu putem skrivenog kurikuluma unutar kojeg postoje skriveni vrijednosni sadržaji.

Hill (2004) ističe kako je u smjeru rješavanja problema teorijskog određenja odgoja za vrijednosti potrebno promišljati o nekoliko važnih čimbenika. Ponajprije, potrebno je jasno odrediti prirodu i izvor vrijednosti kako bi se učenicima lakše omogućio prijelaz sa znanja o onome što je poželjno na želju da sami čine dobro (praktično djelovanje). Zatim je potrebno identificirati područja unutar kurikuluma koje odgoj za vrijednosti obuhvaća. Navodi kako osim moralnih vrijednosti kojima uglavnom teži svaki vrijednosno usmjereni odgoj, treba također poučavati i o intelektualnim, estetskim, društvenim i religijskim vrijednostima. Konačno, potrebno je odrediti metode i aktivnosti u nastavi kojima se ostvaruje odgoj za vrijednosti, pri čemu naglašava kako je osim kroz skriveni kurikulum, učenike poželjno poučavati i izravno putem zasebnih predmeta u školama.

Na kraju, potrebno je još istaknuti i neke od benefita odgoja za vrijednosti koji govore u prilog tome zašto je upravo on važan dio svakog odgojno-obrazovnog procesa. Smatra se kako odgoj za vrijednosti priprema učenike za njihove buduće uloge u društvu jer jednom kada se usvoje, vrijednosti ostaju za cijeli život (Aneja, 2014). Odgojem za vrijednosti smanjuje se stopa nasilja i nepravde u školama kojima su učenici svakodnevni izloženi (Aneja, 2014). Nadalje, odgoj za vrijednosti pomaže učenicima u nadilaženju predrasuda, diskriminacije te drugih neetičkih postupaka i stavova. Usmjerava ih na istraživanje i

predanost općeljudskim vrijednostima te ih potiče na traženje značenja i svrhovitosti u životu. Kroz odgoj za vrijednosti kod učenika se razvija poštovanje prema različitim pojedincima i društvima te im se pomaže da svoja vjerovanja, stavove i vrijednosti iskažu i kroz praktično djelovanje (Ćurko i sur., 2015). Usto, odgoj za vrijednosti jača kod učenika optimizam i predanost osobnom ispunjenju te im pomaže u razvoju samopouzdanja i društvene odgovornosti (Lovat i Tommey, 2009).

3.2. Područja odgoja za vrijednosti

Odgoj za vrijednosti prepoznat je u kurikulumima mnogih stranih zemalja, gdje su osim stjecanja znanja i vještina, vrijednosti istaknute kao njegova bitna sastavnica (Rakić i Vukušić, 2010). Prateći trendove stranih zemalja, Hrvatski je odgojno-obrazovni sustav također prepoznao važnost odgoja za vrijednosti. U Nacionalnom okvirnom kurikulumu (MZOS, 2011) izrijekom se navodi kako se putem odgoja i obrazovanja treba promicati temeljne demokratske vrijednosti kao što su dostojanstvo ljudske osobe, sloboda, pravednost, domoljublje, društvena jednakost, solidarnost, dijalog i tolerancija, rad, poštenje, mir, zdravlje, očuvanje prirode i čovjekova okoliša i dr. Uzevši u obzir vrijednosti koje se zagovaraju unutar Nacionalnog okvirnog kurikuluma, kao i kurikulumima stranih zemalja (primjerice australskog Nacionalnog okvira odgoja za vrijednosti, 2005) vidljivo je kako proces odgoja za vrijednosti obuhvaća različita područja njegove prakse koja se najčešće ostvaruju kroz moralni i građanski odgoj u školama.

Moralni odgoj ili odgoj karaktera odnosi se na pružanje znanja i razvoj životnih vještina koje će učenicima omogućiti etičko i odgovorno ponašanje. Pod moralno odgojenom osobom smatra se, primjerice, ona osoba koja je čestita, otvorena, savjesna, spremna za suradnju i pomaganje i koja svoje ponašanje temelji na općevažećim društvenim normama (Maleš i Stričević, 2007). Slično tome, pod moralno se odgojenom osobom može smatrati i ona osoba koja je naučila živjeti na način koji odražava smisao i praksu dužnosti prema zbiru društvenih ideala i normi (Dukrheim, 1956, prema Ledić, 1999). Vukasović (1997) navodi kako bez moralnog odgoja i određenih moralnih odlika kao što su pravednost, čestitost, iskrenost, samokritičnost, smisao za rad, optimizam, samodisciplina, humanost, prijateljstvo i dr., ne bi bilo moguće ostvariti ideale društvenog napretka, budući da samo moralne ličnosti mogu biti njegovi nositelji.

Postavlja se prema tome pitanje kako se razvija moralnost i moralna ličnost? Kohlberg (1995, prema Mrnjauš, 2008) tvrdi da postoje tri moguće vrste odgoja koje su povezane s razvojem moralnosti. Prva se odnosi na odgoj za moralni relativizam kojeg karakterizira protivljenje nametanju bilo kakvih moralnih stavova učenicima, budući da za to ne postoji nikakva opravdana osnova. Druga je vrsta odgoja indoktrinacija koja, potpuno suprotno, pretpostavlja postojanje samo jedne moralne istine te je, iako bez dokaza, nameće učenicima. Treći je pak kognitivno-razvojni odgoj koji upravlja i potiče moralni razvoj učenika u smjeru pravednosti te ga obilježava poštivanje integriteta učenika i prenošenje moralno-vrijednosnih sadržaja koji se mogu provjeriti i kritički preispitati. Shodno tome, vidljivo je kako su nastojanja odgoja za vrijednosti usko vezana uz kognitivno-razvojni koncept razvoja moralnosti kod učenika.

Moralni se odgoj u kontekstu odgoja za vrijednosti odvija u nekoliko koraka (Vukasović, 1997). Ponajprije, učenike je važno upoznati s određenim znanjima iz područja etike i morala. Potom ta znanja moraju emotivno prihvatiti kako bi ona mogla prerasti u moralne stavove i uvjerenja koja potiču na moralno djelovanje, jer se moralni odgoj nikako ne bi smio svoditi isključivo samo na moralnu izobrazbu, već i na poticaj moralnog djelovanja (Vukasović, 1991). Nakon toga, potrebno je kod učenika formirati navike moralnog ponašanja i djelovanja te konačno, razviti smisao za etičke vrednote i moralne vrijednosti. Kako bi se uspješno ostvario odgoj za vrijednosti na području morala, uputno je uzeti u obzir i razmatranja autorica Maleš i Stričević (2007). One ističu da je moralni odgoj postepeni proces koji, prije svega, ovisi o razvojnim mogućnostima učenika prema stupnju obrazovanja na kojem se nalaze. Tako se, primjerice, u predškolskoj dobi učenje o moralnim vrijednostima kao temelju razvoja moralnog ponašanja i karaktera, odvija pomoću osjetilnih oblika učenja i oponašanja, dok se kod zrelije djece to prvenstveno postiže konkretnim uvidom. Slično kao i Vukasović (1991), upozoravaju kako u moralnom odgoju nije dovoljno samo istaknuti poželjne karakteristike ličnosti, već s djecom treba o tome razgovarati te prakticirati u svakodnevnom životu kako bi se osigurala iskustva koja će pozitivno djelovati na izgradnju poželjnih osobina ličnosti.

Građanski je odgoj u kontekstu odgoja za vrijednosti važan iz razloga što se njime ostvaruje odgoj za demokratske vrijednosti. Njegova je svrha pridonijeti osposobljenosti učenika za aktivno i učinkovito obavljanje građanske uloge (Sablić, 2014). Među važnije elemente građanskog odgoja ubrajaju se znanja, vještine, sposobnosti i stavovi koji razvijaju demokratsku svijest učenika, potiču ih na aktivno i učinkovito sudjelovanje u razvoju

demokratskih odnosa, pridonose razvoju vlastitoga identiteta, boljem upoznavanju i poštovanju drugih te senzibiliziraju i osvješćuju učenike za rješavanje globalnih problema na načelima demokracije, posebice pravednosti i mirotvorstva (Sablić, 2014). Donošenjem kurikulumu Građanskog odgoja i obrazovanja 2012. godine, Hrvatska se pridružila zemljama Europske unije u promicanju aktivnoga, interdisciplinarnoga i suradničkoga procesa u čijem su središtu vrijednosti poput ljudskih prava, demokracije, nenasilja, poštivanja drugih, solidarnosti, očuvanja ekoloških sustava i ujednačenoga razvoja, jednakih mogućnosti i osobne odgovornosti (Sablić, 2014).

Prema dosad navedenom, uočava se kako je konstrukt odgoja za vrijednosti područje koje nema čvrstu teorijsku podlogu i uglavnom je podložno različitim interpretacijama autora kada je riječ o njegovim definicijama, ciljevima, sadržajima i područjima poučavanja. Ipak, primjetno je da se autori slažu oko pojedinih aspekata kojima bi odgoj za vrijednosti trebao težiti. Ti se aspekti odgoja za vrijednosti mogu sažeti na sljedeće: prenijeti učenicima znanje o vrijednostima i njihovoj ulozi u životu; razvijati kod učenika vrijednosti kojima se ostvaruje moralan, pravedan i tolerantan suživot s drugima; ojačati kod učenika senzibilitet za prirodu, bića i svijet koji ih okružuje te živjeti usklađeno s njima; razviti kod učenika vještine i sposobnosti za ispravno moralno prosuđivanje i vrednovanje, kao i samostalno otkrivanje vrijednosti te djelovanje u skladu s njima.

3.3. Pristupi poučavanju vrijednosti u školi

Osim sadržaja i područja, važno je pitanje odgoja za vrijednosti i kako se vrijednosti u školama poučavaju te prenose učenicima. Rakić i Vukušić (2010) navode da kada je riječ o pristupima u poučavanju vrijednosti uočavaju se znatna neslaganja autora koja proizlaze iz različitih filozofskih, povijesnih, psiholoških i obrazovnih pretpostavki o ljudskoj prirodi, kao i učenju i poučavanju. Unatoč tome, u okviru odgoja za vrijednosti mogu se primijetiti dva temeljna pristupa koja prevladavaju među suvremenim autorima koji proučavaju ovaj fenomen (Fyffe, Haye i Palmer, 2004; Hooper, Zbar, Brown i Bereznicki, 2003). Prvi je izravan ili preskriptivan pristup kojeg karakterizira izravno poučavanje temeljnih moralnih zahtjeva, vrijednosti i vrlina koje se smatraju zajedničkim svim ljudima, pa ga se stoga često poistovjećuje s odgojem karaktera. Drugi je neizravan ili deskriptivan pristup unutar kojeg je naglasak stavljen na kritičko i kreativno razmišljanje te rješavanje problema i zaključivanje

kako bi se učenicima omogućilo da uvide što je moralno i ispravno (Hooper i sur., 2003, prema Rakić i Vukušić, 2010).

O pristupima poučavanju vrijednosti u školi govori i Brady (2008) koji ističe četiri moguća pristupa u poučavanju vrijednosti. Prvi je tzv. pristup osobnosti (*trait approach*) koji je sadržajno veoma specifičan i koji se temelji na vjerovanju kako su određene vrijednosti važnije od drugih te ih je stoga potrebno prenijeti učenicima. Ovaj pristup uključuje poučavanje o predodređenim kvalitetama i crtama ličnosti, odnosno vrijednostima kao što su iskrenost, odanost, suosjećanje, ustrajnost i ljubaznost. Drugi pristup odnosi se na razjašnjavanje vrijednosti (eng. *value clarification approach*) koji se odvija putem postupka izbora, vrednovanja i djelovanja. Temelji se na vrijednosnom relativizmu i potrebi za razjašnjavanjem vrijednosti koje imaju osobno i individualno značenje. U okviru toga, Brady (2008) navodi neke od aktivnosti te metoda i oblika rada u nastavi kojima se vrijednosti prenose primjenom ovog pristupa. Poticajnim su se u tom kontekstu iskazali različiti oblici suradničkog učenja, debate i vođenje sokratovskog dijaloga te kreiranje različitih lista vrijednosti o kojima učenici raspravljaju. Vidljivo je kako ova dva pristupa odgovaraju onome što Hooper i sur. (2003, prema Rakić i Vukušić, 2010), nazivaju izravnim ili preskriptivnim pristupom.

Treći je pristup u poučavanju vrijednosti kognitivno-razvojni pristup (eng. *cognitive developmental approach*) unutar kojeg je umjesto na sadržaj, naglasak stavljen na proces poučavanja odgoja za vrijednosti. U tom kontekstu, moguće je govoriti o razvojnem pristupu budući da se kroz ovaj pristup odgoj za vrijednosti promatra kroz različite stupnjeve moralnog razvoja kroz koje pojedinci prolaze, a najpoznatiji zastupnik ovog pristupa u poučavanju vrijednosti bio je L. Kohlberg (1975). Kao istaknuta aktivnost u nastavi kojom se ostvaruje odgoj za vrijednosti kroz uvažavanje ovog pristupa u poučavanju jesu Kohlbergove moralne dileme kojima se učenike potiče na razvoj moralnog prosuđivanja i kritičko promišljanje o ispravnom i pogrešnom djelovanju. Konačno, četvrti se pristup u poučavanju vrijednosti prema Bradyju (2008) svodi na igranje uloga (eng. *role playing*) u nastavi kroz složene moralne dileme i situacije putem kojih učenici istražuju i upoznaju višedimenzionalni aspekt pojedinih vrijednosti. Uviđa se kako su ova dva pristupa vezana uz ono što Rakić i Vukušić (2010, prema Hooper i sur., 2003) podrazumijevaju pod neizravnim ili deskriptivnim pristupom u poučavanju vrijednosti.

Neovisno o spomenutom pristupu poučavanja vrijednosti, u svakome je od njih vidljivo naglašena uloga nastavnika kao ključnog facilitatora okruženja u kojem se odvija proces odgoja za vrijednosti. Barahate (2014) navodi kako je upravo nastavnik osoba koja ima najveću odgovornost i ulogu u izgradnji karaktera učenika. Harecker (2012) smatra kako su nastavnici permanentno uključeni u odgoj za vrijednosti iako ponekad toga nisu ni svjesni te da je osim prenošenja znanja, istaknuta dimenzija u radu nastavnika pripremiti učenike da usvoje određene vrijednosti koje im pomažu da prakticiraju ponašanja koja su društveno prihvatljiva. Sutrop (2015) se također slaže kako je uloga nastavnika od osobite važnosti kada je riječ o odgoju za vrijednosti. U njihovoj je moći da potiču učenike da postanu svjesni svojih vrijednosti, da im pomognu u razvoju vještina kojima ih reflektiraju te da raspravljaju i pružaju podršku učenicima u njihovom moralnom razvoju kako bi u konačnici razvili svoj individualni vrijednosni sustav. Shodno tome, važno je promišljati i o mogućim opasnostima kada je riječ o ulozi nastavnika u prenošenju vrijednosti učenicima. U tom kontekstu, nastavnici trebaju osvijestiti gdje prestaje odgoj za vrijednosti u školama, a počinje prijenos osobnih stavova i zahtjeva spram razvoja sustava vrijednosti učenika.

Na tragu toga, Haydon (2006) zagovora odgoj za vrijednosti u kojem su nastavnici svjesni toga kako je njihova uloga motivirati učenike da samostalno pronađu i razviju vlastiti sustav vrijednosti te da ga budu sposobni uskladiti sa svojim osobnim i društvenim zahtjevima i očekivanjima. Tvrdi kako je u pluralističkom društvu učenicima kroz odgoj za vrijednosti važno omogućiti da razviju vještine i sposobnosti koje im pomažu u donošenju vrijednosnih izbora te im osiguravaju racionalno moralno rasuđivanje. Umjesto da se na zadatak nastavnika gleda kao na prenošenje unaprijed zadanih vrijednosti, nastavnik treba učenike poticati na razumijevanje vrijednosti te razvijati njihovu sposobnost da reflektiraju i raspravljaju o vrijednostima. Prema tome, odgoj za vrijednosti u školi nikako se ne bi smio pretvoriti u aktivnost kojom se učenicima mehanički „usađuju“ i prenose vrijednosti, već ga se treba promatrati kao dinamičan proces u kojem nastavnici i učenici ostvaruju zajedničku ulogu u razvoju vještina i sposobnosti koje učenicima pomažu u izgradnji njihovog individualnog sustava vrijednosti.

Budući da se upravo od nastavnika najviše očekuje da pomažu učenicima u razvoju njihovih kompetencija kroz različita znanja, vještine, stavove i vrijednosti (Sutrop, 2015), sve to pred nastavnike, kao i ostale dionike odgojno-obrazovnog sustava čiji se rad usko vezuje uz odgoj i obrazovanje učenika, stavlja pred različite izazove kada je riječ o odgoju za vrijednosti u školama. U tom kontekstu, odgoj za vrijednosti predstavlja važan izazov i za stručne

suradnike pedagoge koji s nastavnicima ostvaruju ključnu ulogu u kreiranju kurikuluma te stvaranju školskog okruženja i kulture unutar koje se promiču, poučavaju te primjerom iskazuju poželjne vrijednosti. Stoga zahtjevi, zadaci, mogućnosti i problemi vezani uz odgoj za vrijednosti, svakako trebaju biti uzeti u obzir kada je riječ o pedagoško-razvojnoj djelatnosti unutar škole. Samim time, potrebno je jasnije definirati ulogu pedagoga koju on ostvaruje u tom kontekstu i kroz koju pruža podršku nastavnicima u razvoju vještina potrebnih u procesu odgoja za vrijednosti te pomaže i doprinosi u cilju razvoja i izgradnje odgovarajućeg sustava vrijednosti i vrijednosnih orijentacija učenika.

3.4. Kriza vrijednosti i kriza odgoja

Mnogi autori koji proučavaju odnos vrijednosti i odgoja (primjerice Hobljaj, 2005; Hobljaj, 2007; Jukić, 2013; Matulić, 2007; Miliša, Dević i Perić, 2015; Miliša i Tolić, 2010; Vukasović, 1989; 2008; 2013) složni su oko toga kako svijet današnjice obilježava svojevrsna kriza vrijednosti. Ističu kako se u vrijeme društvenih kriza osobito naglašava veza između vrijednosti i odgoja te da je kriza vrijednosti zapravo rezultat krize odgoja. Upozoravaju kako se na krizu vrijednosti i odgoja može i trebati gledati kao na izazov te da se njihov izvor nalazi u nedostatku prosocijalnih vrijednosti koje su primarno vidljive i koje se ostvaruju u odgojnom procesu. Hobljaj (2007) ističe kako kriza vrijednosti nije samo problem zapadnog svijeta, već da je taj problem u različitim vremenima zahvatio i cijelu Europu. Tome u prilog govore i neka od istraživanja domaćih autora koja ukazuju na činjenicu kako se i hrvatsko društvo nalazi u krizi vrijednosti te da se univerzalne ljudske vrijednosti poput samoobrazovanja, empatičnosti i altruizma nalaze pri samom dnu ljestvice (Vlahović i Rimac 2004, prema Jukić, 2013). Jukić (2013) tvrdi da ako se osvrne na današnju školu, uočava se kako je njezina slaba točka upravo razvijanje spomenutih vrijednosti, odnosno „toplih“ ljudskih osobina koje prate humanističku tradiciju hrvatskog društva, Europe i svijeta.

Nadalje, smatra se kako je kriza vrijednosti u uskoj vezi s onime što se naziva međugeneracijski problem prijenosa vrijednosti i vrijednosnih orijentacija (Tomić-Koludrović i Leburčić, 2001). Iako se svi mladi u određenoj fazi života odupiru sustavu vrijednosti odraslih osoba kojima su bili okruženi, na kraju ih ipak prihvaćaju u nekom trenutku zahvaljujući obrazovnom procesu ili identifikaciji s vrijednosnim sustavima svojih roditelja, nastavnika i ostalih odraslih „uzora“. Međutim, suvremeno doba prati obratna pojava u kojoj

se mlade generacije trajno zatvaraju u odnosu na sustav vrijednosti odraslih osoba te stvaraju svoju vlastitu „subkulturu“ ili „mladenačku“ kulturu čime utječu na dezintegraciju cjelokupnog sustava vrijednosti u društvu (Hoblaj, 2007). Vukasović (2008) smatra kako se izlaz iz opisane krize nalazi u sveopćoj duhovnoj obnovi te moralnoj i odgojnoj preobrazbi mladeži. Drugim riječima, rješenje krize vrijednosti i krize odgoja nalazi se u odgoju za vrijednosti. Zbog toga smatra kako je potrebno osposobiti nastavnike i pedagoge u školama da budu učinkoviti u ostvarivanju funkcije odgoja za vrijednosti, čime bi se u konačnici i mladi naraštaji uspješnije identificirali s poželjnim sustavima vrijednosti i vrijednosnih orijentacija u društvu.

Postavi li se pitanje zašto dolazi do krize odgoja, smatra se da ona nastaje kao rezultat raskola proklamiranih vrijednosti u društvu i samoga života. Također, kriza odgoja može nastati i kao rezultat promjene vrijednosti koje ne prati odgovarajuća promjena socijalne okoline i obratno (Miliša, Dević i Perić, 2015). Kujundžić (1988) tvrdi kako su osim školskog odgoja, za krizu odgoja najviše zaslužni duboki društveni poremećaji koji zahtijevaju svestrano rješavanje. U sagledavanju uzroka odgojne krize svakako je potrebno proučiti i utjecaje kojima su djeca i mladi izloženi u svojoj društvenoj, socijalnoj i kulturnoj sredini tvrdi Jukić (2013). Uzme li se primjerice u obzir utjecaje suvremenih medija, tehnologije, računalnih igara te ostalih oblika „zabave“ koje obilježavaju život mladih osoba, činjenica je kako su svakodnevno izloženi negativnim vrijednostima poput zločina, ubojstava, nasilja, silovanja, korupcije, pedofilije, internetskog nasilja i sl. (Nova Johnson, 2016). Nadalje, dokazano je i kako kriza odgoja korespondira sa širenjem suvremenih ovisnosti poput kockanja, poremećaja u hranjenju, ovisnosti o seksu i sl. (Miliša i Tolić, 2010). Iz toga razloga, u suvremenim bi društvenim uvjetima mladi naraštaji trebali naučiti živjeti u napetosti ili sukobu vrijednosti, jer u takvom društvenom kontekstu ne postoji neka hijerarhija vrijednosti (Hoblaj, 2007). Jukić (2013) tvrdi kako je to moguće postići kroz razvijanje sposobnosti prepoznavanja i „osjećanja“ ispravnih i poželjnih vrijednosti, kao i sposobnosti sudjelovanja u stvaranju bolje i poželjnije budućnosti za život mladih osoba, u čemu odgoj za vrijednosti ostvaruje ključnu ulogu.

Istaknuti problem krize vrijednosti jest i u tome što mladi naraštaji sve više zanemaruju ili prevrednuju tradicionalne društvene vrijednosti, što u mnogočemu određuje njihovo vrijednosno ponašanje i doživljavanje (Ilišin, 2002; Radin, 2002). Hoblaj (2005) navodi kako mnoga istraživanja upućuju na postojanje duboke ravnodušnosti mladih naraštaja prema tradicionalnim vrijednostima i ulogama odraslih te da se prema roditeljima često

ponašaju neutralno i neangažirano. Zaključuje kako se time objašnjava sve istaknutiji problem traženja vrijednosnih uzora izvan onih koji su im ponuđeni u liku roditelja, nastavnika i uopće svijeta odraslih. Dodatno ističe kako mladi odbijanjem identifikacije s obrascima vrijednosti koji im se predlažu na usvajanje, relativiziraju tradicionalne ideologije i sustave vrijednosti ukazujući time na procjep između življenih vrijednosti, kao i ideologija na koje se te vrijednosti pozivaju unutar nekog društva.

Međutim, valja kritički promisliti o tome, kao što se ranije spominjalo, je li uistinu tako da se odbijanjem tradicionalnih vrijednosti i sustava vrijednosti odraslih, čemu prema mišljenjima autora streme današnje generacije mladih osoba, obezvrjeđuje univerzalne općeljudske vrijednosti, razvija moralno bolesno i izopačeno društvo te čovječanstvo koje se nalazi pred opasnošću uništenja kako slikovito opisuje Vukasović (1989; 2008). Primjerice, istraživanje mladih prema vrijednostima i činiteljima obiteljskog života koje je provela Bouillet (2004) pokazalo je kako mladi još uvijek visoko vrednuju obitelj kao temeljnu vrijednost, dok je u istraživanju koje je provela Ilišin (2002) dobiveno kako čak 63,9% mladih visoko vrednuje neke od tradicionalnih vrijednosti kao što su obiteljski život, brak i djeca. Sve to, tvrdi Hoblaj (2005) pokazuje kako je kriza vrijednosti zapravo simptom „žedi“ mladih generacija za autentičnim vrijednostima te da nijedno istraživanje kako u Hrvatskoj, tako i u svijetu ne rezultira zaključkom da mladi odbacuju vrijednosti ili da su prema njima ravnodušni. Naprotiv, istraživanja pokazuju kako mladi prihvaćaju stanovite vrijednosti te ih nastoje promicati. U svemu tome, upravo odgoj za vrijednosti ostvaruje svoju temeljnu svrhu kroz pružanje podrške mladim osobama u izboru autentičnih i općeljudskih vrijednosti kao što su znanje, sloboda, ljubav, budućnost i angažman (Hoblaj, 2007).

4. VRIJEDNOSTI I OBITELJ

Opće je poznata činjenica kako obitelj ima važnu ulogu u razvoju svakog djeteta (Wagner Jakab, 2008). U procesu obiteljskog odgoja razvijaju se djetetove temeljne karakterne osobine, a neke se izravno preuzimaju od roditelja, čime se bitno utječe na sveukupan kasniji život i ponašanje djeteta (Bouillet, 2004). Svoju odgojnu ulogu obitelj ostvaruje kroz mnoga odgojna područja i sadržaje (Stevanović, 2000). Istaknuto područje obiteljskog odgoja jest i odgoj za vrijednosti, odnosno moralni odgoj putem kojeg se unutar obitelji usvajaju i prenose različite moralne, odgojne i obiteljske vrijednosti te norme prihvatljivog društvenog ponašanja. Vukasović (1997) navodi kako je upravo obitelj mjesto u kojem dijete stječe svoje prve moralne spoznaje te mjesto gdje se razvijaju i nastaju prve navike moralnog ponašanja. Iz tog razloga, obitelj je uz školu, vršnjake te društveno-povijesne okolnosti, jedan od najvažnijih čimbenika moralnog odgoja (Reić Ercegovac i Koludrović, 2010). Slično tvrdi i Hoblaj (2007), ističući kako odgoj za temeljne vrijednosti mladih naraštaja počinje od roditelja koji su po svojem položaju pozvani da budu prvi „svjedoci“ vrijednosti.

Maleš i Stričević (2007) također se slažu da su roditelji prvi i najvažniji odgojitelji u području moralnog odgoja djeteta. Tvrde kako su oni konstantni i najvidljiviji model ponašanja u odnosu na poželjne humane vrijednosti te da u svakodnevnim životnim situacijama svojim izravnim intervencijama, razgovorom s djetetom i reakcijama prema okolini, pokazuju koje moralne vrijednosti žele razviti kod djeteta. Prema tome, temelj odgoja ne čine roditeljeve riječi već njegova konkretna djela kroz koja svojim osobnim primjerom dijete usmjeravaju prema mnogim životnim vrijednostima (Jurčević Lozančić, 2011). Nadalje, svi relevantni teorijski pristupi također ukazuju na važnost roditeljskog utjecaja u formiranju sustava vrijednosti djeteta. K tome, kao važan element obiteljskog odgoja izdvaja se i međugeneracijski prijenos vrijednosti koji je nužan za kulturološki kontinuitet i njegovanje društvenih vrijednosti (Reić Ercegovac i Koludrović, 2010). U daljnjem dijelu rada razmotrit će pojedini aspekti odnosa vrijednosti i obitelji koji obuhvaćaju sljedeće: obiteljske vrijednosti, razvoj sustava vrijednosti u obitelji te međugeneracijski prijenos (transfer) vrijednosti u obitelji.

4.1. Obiteljske vrijednosti

Mnogi društveni, gospodarski i demografski čimbenici koji prate suvremeno demokratsko društvo značajno su se odrazili na važne aspekte obitelji i obiteljskih vrijednosti. Promijenjena je tradicionalna obiteljska struktura, organizacija obiteljskog života, obiteljski odnosi te obiteljska komunikacija (Jurčević Lozančić, 2011). Osim toga, prisutnost čimbenika suvremenog društva utjecala je uvelike i na odgojne mogućnosti obitelji, kao i na samu prirodu obiteljskog odgoja (Maleš, 2012). Smatra se kako obitelj više nije onako čvrsta i cjelovita društvena institucija kakva je bila u tradicionalnom društvu te je očigledno kako se proklamirana očekivanja i vrijednosni odnosi spram obitelji i njezinih vrijednosti više ne ostvaruju (Bouillet, 2004). Time je osim odgoja, obitelj također postala dio „krize vrijednosti“ koja je u tom kontekstu popraćena izraženom tendencijom članova obitelji prema osobnim interesima umjesto ka njezinom općem dobru, težnji ka materijalnom umjesto duhovnom blagostanju te kulturom individualizma koja je u suprotnosti s vrijednostima i zahtjevima koje traži život u (obiteljskoj) zajednici (Maleš, 2012). Dodatno, uočavaju se i sve učestaliji razvodi braka, labilnost obiteljskih zajednica, sukobi među članovima obitelji, zanemarivanje bračnih i obiteljskih dužnosti, primjeri neodgovornog roditeljstva, zapostavljanje obiteljske odgojne funkcije i sl. (Vukasović, 2004). Posljedično tome, skladni obiteljski odnosi, pedagoške kvalitete i kompetencije roditelja, kao i dobra organizacija obiteljskog života, stavljeni su pred mnoge izazove i probleme (Rečić, 2005).

Rastuća nepredvidljivost prirodnog, društvenog i političkog svijeta uvjetuje da obiteljske vrijednosti prolaze kroz burno razdoblje dezintegracije i promjena (Jurčević Lozančić, 2011). Zajednički činitelj ovoj situaciji leži u tome da hijerarhijski strukturirane, autoritarno patrijarhalne ili matrijarhalne obitelji koje su odraz tradicionalne obiteljske strukture i sustava vrijednosti, sve više postaju stvar prošlosti (Juul, 1995). Ehrensaft (2002, prema Jurčević Lozančić, 2011) smatra da iako mnogi autori u svojim radovima pokazuju zabrinutost nad raspadom tradicionalnih obiteljskih struktura i vrijednosti, današnje obitelji i dalje razvijaju svoje vrijednosti, ali su na nepoznatom i nesigurnom teritoriju, tj. nedostaje im putokaz. Bergmann (2009) tvrdi da nema razloga za zabrinutost jer mnogi roditelji pokazuju otpornost birajući najbolje iz mnogih i različitih životnih situacija, pronalazeći nove modele ili oblike obiteljske povezanosti. Suvremene obitelji stvorile su različite oblike prilagodbe koji je čine otpornom na različite izazove s kojima se svakodnevno susreće, a koji se očituju u važnim obiteljskim aspektima kao što su prilagodljivost i razumijevanje, definiranje jasne

uloge i komunikacije, poticanje autonomije i samostalnog razvoja pojedinca te poticanje moralnih i etičkih smjernica odgoja (Golombok, prema Jurčević Lozančić, 2011).

Govoreći o tranziciji tradicionalnih obiteljskih sustava vrijednosti prema suvremenima, u Hrvatskoj je Janković (1998) proveo istraživanje kako bi utvrdio preferenciju općih i obiteljskih vrijednosti koje obilježavaju sustav vrijednosti hrvatskih obitelji u predratnom razdoblju. Rezultati su pokazali kako je hrvatska obitelj već tada bila na pola puta između tradicionalne (patrijarhalne) i moderne (egalitarne) obiteljske vrijednosne orijentacije. Prema dobivenim podacima, na vrhu ljestvice obiteljskih vrednota smješteno je bilo „dijete“, a tek onda „obitelj“ u cjelini. Usto, analiza podataka pokazala je da prevladavaju suvremene tendencije u percepciji pojedinih obiteljskih uloga (majka, otac, dijete), kao i jedinstvenog obiteljskog sustava. Spomenuti rezultati dodatno su se potvrdili u istraživanju koje je bilo provedeno na hrvatskim obiteljima u poslijeratnom, tranzicijskom razdoblju (Janković, Berc i Blažeka, 2004). U okviru toga, utvrđeno je kako su se tradicionalne vrijednosti (obitelj, dijete, brak, partner, roditelj) zadržale tek djelomice u naseljima svih veličina te da su još uvijek najzastupljenije u selu, dok su vrijednosti egalitarnog sustava (ljubav, sloboda, čovječnost, dogovor) prepoznate kao vodeće smjernice u stvaranju osobnih i obiteljskih orijentacija. Isto tako, ispitivanjem razlika u generacijskim stavovima prema razvodu braka kao pratećoj pojavi „modernih“ obitelji, utvrđeno je kako kćeri za razliku od majki iskazuju značajno pozitivniji stav (Reić Ercegovac i Koludrović, 2012), što također ukazuje na slabljenje braka kao istaknute tradicionalne obiteljske vrijednosti. Marinović Bobinac (2001) zaključuje kako istraživanja obiteljskih vrijednosti u Hrvatskoj odražavaju postojanje sukoba između tradicionalnih i suvremenih obiteljskih vrijednosti te da se vrijednosni stavovi obitelji nalaze u mreži raznolikih i složenih odnosa.

Bez obzira na različite promjene kojima je današnja obitelj izložena, ne može se osporiti da je ona još uvijek temeljna zajednica u kojoj se oblikuju vrijednosna usmjerenja svakog pojedinca. Shodno tome, njezina odgojna zadaća i dalje ostaje izuzetno značajna u tom kontekstu, kako u životu pojedinih članova obitelji, tako i u razvoju zdravog i stabilnog društva (Jurčević Lozančić, 2011). Postavlja se stoga pitanje koje su to vrijednosti i vrijednosna usmjerenja o kojima se može argumentirati i opravdano govoriti kada je riječ o poželjnom sustavu obiteljskih vrijednosti? Suvremeno demokratsko društvo naglašava vrijednosti poput harmonije, tolerancije, solidarnosti te uvažavanje mnogih vjerovanja i višestrukih vrijednosti, što podrazumijeva istodobno priznavanje različitosti (Golombok, 2000, prema Jurčević Lozančić, 2011). Juul (1995) ističe kako su demokratske vrijednosti

svakako koristan dodatak temeljnim obiteljskim vrijednostima, no one same po sebi nisu dovoljne. Uporabu demokratskih vrijednosti i pojmova kao što su sudjelovanje u odlučivanju, pravo glasa, pravo utjecaja itd., moguće je vezati jedino uz sadržaj i strukturu obiteljskog života, ali ne i uz stvaran interakcijski proces u obitelji. Slično tome, Stevanović (2000) pod obiteljskim vrijednostima podrazumijeva one vrijednosti koje utječu na izgradnju poželjnog tipa organizacije i interakcijskih odnosa unutar obitelji.

U raspravi o obiteljskim vrijednostima i vrijednosnim usmjerenjima koja doprinose razvoju „zdravih“ interakcijskih odnosa u obitelji i njezinom optimalnom funkcioniranju, uočava se da autori imaju različita mišljenja u čijoj se osnovi nalaze pojedine tradicionalne vrijednosti, kao i vrijednosti koje obilježavaju suvremeno demokratsko društvo. Wagner Jakab (2008) pod „zdravim“ odnosima u obitelji podrazumijeva emocionalnu toplinu, uključivanje djeteta u aktivnosti u kojima uči radne navike i stječe životne vrijednosti, organizirano vrijeme, rad i zajedničke aktivnosti u obitelji te usuglašenost članova obitelji u vezi životnih vrijednosti i prioriteta koji se odnose na povjerenje, komunikaciju, obrazovanje te poštovanje individualnosti i razlika. Jurčević Lozančić (2011) tvrdi da se „zdrav“ obiteljski odnos manifestira kroz življenje humanih pravila i vrijednosti kao što su empatija, poštovanje, tolerancija, kultura dijaloga i zajedničkog suživota. Rečić (2005) navodi da se moralno ponašanje djeteta u funkcionalnoj obitelji ostvaruje pripremom za život u zajednici u duhu humanizma, patriotizma, međunarodnog razumijevanja, uobličavanjem pozitivnih odnosa prema radu te materijalnim i duhovnim vrijednostima. Juul (2008) pak ističe da se optimalni odnosi u obitelji grade na vrijednostima kao što su složnost, pravednost, ravnopravnost, poštovanje, suradnja, integritet, odgovornost, samosvijest i samopouzdanje.

4.2. Razvoj sustava vrijednosti u obitelji

Istaknuta karakteristika i odrednica vrijednosti jest da su one hijerarhijski strukturirane, odnosno da su organizirane u odgovarajući sustav vrijednosti (Vukasović, 2010). Sustav vrijednosti predstavlja skup vrijednosti i njihovih međusobnih odnosa unutar kojeg se vrijednosti organiziraju s obzirom na njihovu relativnu važnost u životu pojedinca te tako čine određenu hijerarhiju vrijednosti (Reić Ercegovac i Koludrović, 2012; Lebedina Manzoni, 2007). Lefkowitz (2003, prema Krizmanić i Kolesarić, 2007) razlikuje dva osnovna sustava vrijednosti koje naziva racionalni i doživljajni pojmovni sustav. Oni su zajednički

svim pojedincima te su međusobno relativno nezavisni, ali ne i potpuno odvojeni jedan od drugoga. Racionalni pojmovni sustav vrijednosti obuhvaća normativne i preskriptivne vrijednosti koje odražavaju svjesna vjerovanja o relativnoj poželjnosti nekog ishoda, dok se doživljajni pojmovni sustav vrijednosti odnosi na normalne ili upotrebne vrijednosti koje su vezane uz nesvjesne emocionalne i afektivne reakcije te su usmjerene prema neposrednom ponašanju i djelovanju.

Postavi li se pitanje kako i gdje pojedinac stječe i razvija svoj sustav vrijednosti, implicitno se podrazumijeva stajalište kako nasljeđe nema značajnu ulogu u oblikovanju i razvoju vrijednosnog sustava. Opće je mišljenje kako svaki pojedinac individualni sustav vrijednosti primarno stječe i razvija procesom odgoja i obrazovanja kroz djelovanje različitih socijalizacijskih čimbenika, pri čemu se obitelj smatra jednim od najvažnijih (Krizmanić i Kolesarić, 2007). Takvo mišljenje zastupa i Stevanović (2000) koji naglašava kako se sustav vrijednosti formira u obitelji unutar koje se procjenjuje društvene i personalne vrijednosti, kao i različite obiteljske vrijednosti. Pritom spominje kako se prvi sustav vrijednosti vezuje uz socio-emocionalne vrijednosti koje obuhvaćaju odnose između članova obitelji u smislu zadovoljavanja njihovih emocionalnih potreba te instrumentalne vrijednosti koje obuhvaćaju održavanje generacijskog kontinuuma obitelji.

Brim i Inglehart (1966; 1990, prema Ferić, 2009) navode da usvajanje vrijednosti postupno započinje u djetinjstvu, a ključno razdoblje njihova strukturiranja u vrijednosni sustav događa se u razdoblju adolescencije. Tijekom spomenutog razdoblja, pojedinac primarno teži formiranju stabilnog identiteta, autonomije i zadovoljavanja potrebe za društvenim odnosima. Proces traganja za identitetom, koji nužno uključuje i pripadajuće vrijednosti, djeluje na način da mlade osobe u tom dijelu svog odrastanja, pod utjecajem procesa socijalizacije, stvaraju vlastite prosudbe poželjnosti, realističnosti i životnih ciljeva (Lebedina Manzoni, 2007). Nakon razdoblja adolescencije, smatra se da sustav vrijednosti pojedinca ostaje relativno trajan i stabilan tijekom cijelog života (Ferić, 2009). Stjecanje i razvoj sustava vrijednosti u obitelji može biti izravno (eksplicitno) i neizravno (implicitno). Izravnim ili eksplicitnim putem, sustav vrijednosti u obitelji stječe se i razvija kroz razgovor i pokazivanje roditelja djetetu što je dobro i ispravno, a što nije; kako se treba ponašati prema drugoj djeci i odraslim ljudima; kako se ponašati u različitim prilikama; što prihvaćati, a što ne prihvaćati, itd. Takvo izravno stjecanje sustava vrijednosti nastavlja se nakon obitelji u vrtiću i zatim tijekom čitavog školovanja (Krizmanić i Kolesarić, 2007).

Govoreći o neizravnim čimbenicima koji su vezani uz razvoj sustava vrijednosti u obitelji, tu se potrebno osvrnuti na različite oblike učenja i utjecaje kojima je dijete u obitelji svakodnevno izloženo. Neki od najvažnijih oblika učenja u obitelji jesu opažanje i oponašanje bliskih osoba. U kontekstu toga, posebno se ističe teorija učenja opažanjem ili opservacijskog učenja A. Bandure. Ova teorija počiva na pretpostavci kako su promjene u ponašanju pojedinca rezultat promatranja ponašanja modela, pri čemu je najvažniji čimbenik koji utječe na ponašanje pojedinca promatranje pozitivnih i negativnih posljedica u ponašanju modela (Vizek Vidović i sur., 2003). Shodno tome, razvoj sustava vrijednosti u obitelji vezan je uz oponašanje različitih osoba (roditelja, djedova i baka, braće i sestara i sl.) kojima je dijete svakodnevno okruženo u svojoj neposrednoj blizini.

Svoj je doprinos u objašnjavanju razvoja sustava vrijednosti unutar obitelji dala i Goodnow (1992) kroz strukturiranje dvoprocesnog modela kojim objašnjava kako se u dva temeljna koraka odvija razvoj i prijenos sustava vrijednosti u obitelji. Prvi korak odnosi se na točno percipiranje i razumijevanje roditeljevih uvjerenja od strane djeteta, dok se drugi odnosi na (ne)prihvatanje percipiranoga roditeljskog sustava vrijednosti. Pritom navodi da stupanj u kojem se roditelji međusobno slažu u svojim uvjerenjima o roditeljstvu, utječe na djetetovu percepciju i prihvatanje tih uvjerenja. Percipiranje i razumijevanje roditeljevih uvjerenja pod utjecajem su brojnih čimbenika, među kojima se posebno ističu komunikacijski čimbenici poput eksplicitnosti, jasnoće i sadržaja roditeljevih poruka te međuroditeljske kongruentnosti po pitanju vrijednosti, kao i usklađenost poruka kojima roditelji komuniciraju vlastiti sustav vrijednosti djetetu, sukladno njegovoj kognitivnoj zrelosti. S druge strane, (ne)prihvatanje roditeljevih uvjerenja i vrijednosti posredovano je različitim motivacijskim i afektivnim čimbenicima poput djetetovih stavova, očekivanja, potreba i sl. (Okagaki i Bevis, 1999, prema Reić Ercegovac i Koludrović, 2010).

4.3. Međugeneracijski prijenos vrijednosti

Preduvjet opstanka svakog društva ovisan je o uspješnom međugeneracijskom prijenosu vrijednosti. Iz tog razloga, jednom naučene vrijednosti moraju se održavati, a oni koji misle suprotno moraju biti „vraćeni u red“ (Parsons, 1988, prema Matić, 2003). Shodno tome, važnom se zadaćom starijih članova društva nameće da procesom socijalizacije prenesu postojeći sustav vrijednosti na mlađu generaciju. Međutim, pojedini autori (Schönpflug, 2001;

Trommsdorff, 2009; Trommsdorff i Nauck, 2006, prema Albert, Trommsdorff i Wisnubrata, 2008) upozoravaju kako se potreba prijenosa vrijednosti s jedne generacije na drugu ne smije uzimati zdravo za gotovo. Naime, u kontekstu mnogih društvenih promjena mlađe su generacije suočene s novim izazovima i drugačijim društvenim vrijednostima kojima se moraju prilagoditi kako bi ostvarile uspješan život. Stoga, potpuna transmisija vrijednosti s jedne generacije na drugu nije uvijek poželjna, jer se mlađe generacije jedino kroz promjene vrijednosnih prioriteta mogu prilagođavati izmijenjenim uvjetima života. Nadalje tvrde, kako je potpuna transmisija vrijednosti bez bilo kakvih promjena, u podjednakoj mjeri nedostatak i prepreka za društvo i pojedinca, baš kao i nepostojanje transmisije vrijednosti uopće, što predstavlja značajan problem kada se govori o uspješnoj socijalizaciji.

Budući da svaki proces socijalizacije započinje unutar obitelji, obitelj je središnje mjesto gdje se ostvaruje međugeneracijski prijenos vrijednosti. Pod time se podrazumijeva usvajanje temeljnih ljudskih i kulturnih vrijednosti te stavova i navika za odgovorno moralno djelovanje (Družinec, 2016). Međugeneracijski prijenos vrijednosti u obitelji se postiže djelovanjem različitih oblika komunikacije i interaktivnih procesa, pri čemu roditelji nastoje kod djece formirati i prenijeti one vrijednosti koje sami posjeduju, kao i vrijednosti specifične za kulturu društva u kojem žive (Družinec, 2016). Aşikuzun i Kildan (2013) navode da unatoč brojnim promjenama koje prate suvremeno društvo i obiteljski život, pojedine univerzalne i općeljudske vrijednosti kao što su poštenje, poštovanje i samopuzdanje, i dalje ostaju prioritet mnogim roditeljima u moralnom odgoju njihove djece. Neka druga istraživanja (primjerice Baer, Curtis, Grabb i Johnston, 1996) također idu u prilog istaknutoj tezi, gdje se kao najvažnije vrijednosti koje roditelji žele odgojem prenijeti djeci ističu iskrenost, pristojnost, tolerancija i poštenje.

Posljednjih je godina, interes istraživača za proučavanje međugeneracijskog prijenosa vrijednosti u obitelji sve popularniji (Albert, Trommsdorff i Wisnubrata, 2008; Moskvicheva, Bordovskaiaa, Dudchenkoa i Borisovaa, 2016). Temeljem toga, došlo se do određenih rezultata koji omogućuju izvođenje pojedinih zaključaka o procesu međugeneracijskog prijenosa vrijednosti, kao i čimbenicima o kojima je potrebno promišljati pri utvrđivanju stupnja sukladnosti vrijednosnih prioriteta između roditelja i djece (Ferić, 2009). Prvi čimbenik koji se značajno ističe u tom kontekstu jest dob djeteta, budući da istraživanja pokazuju kako je u ranijoj dječjoj dobi stupanj sličnosti u vrijednosnim prioritetima roditelja i djece izrazito nizak te da on postupno raste s dobi djeteta (Barni, Alfieri, Marta i Rosnati, 2013; Rohan i Zana, 1996). Utvrđeno je i da spol djeteta također predstavlja varijablu koja

ima istaknutu ulogu u procesu prijenosa vrijednosti u obitelji. Naime, djevojke su u svojim vrijednosnim prioritetima sličnije majkama, dok su mladići sličniji očevima (Laghi, Pallini i De Sclavis, 2012; Reić Ercegovac i Koludrović, 2012).

Nadalje, što su roditelji međusobno kongruentniji s obzirom na svoje vrijednosne prioritete, to je i veće slaganje u vrijednosnim prioritetima između roditelja i djece (Goodnow, 1992; Grusec i Goodnow, 1994). Ovim se čimbenikom djelomično objašnjava ranije spomenuta moderacija sličnosti vrijednosnih prioriteta s obzirom na spol djeteta (Ferić, 2009). Uz dosad izdvojeno, važan je čimbenik i način na koji dijete percipira roditeljske vrijednosti i roditeljsko ponašanje. U tom kontekstu, što je konzistentnost roditeljskog ponašanja i vrijednosti koje djetetu nastoje prenijeti veća, prijenos je uspješniji. Stoga se sličnost u vrijednosnim prioritetima uočava u onim obiteljima u kojima se roditelji ponašaju jasno i dosljedno u skladu s vrijednostima koje ističu kao važne (Knafo i Schwartz, 2000; 2001). Dokazano je i kako na prijenos vrijednosti značajno utječe i roditeljski stil odgoja. Istraživanja pokazuju kako djeca autoritarnih roditelja iskazuju manji stupanj sličnosti u vrijednosnim prioritetima za razliku od djece neautoritarnih roditelja (Grusec i Goodnow, 1994, prema Ferić, 2009).

Na kraju, potrebno je još istaknuti i neke od drugih indikativnih nalaza istraživanja međugeneracijskog prijenosa vrijednosti u obitelji koji jednako tako pružaju uvid u bolje razumijevanju ovog fenomena. Primjerice, Barni, Rosnati i Uglia (2014) istraživali su povezanost obiteljskih struktura u odnosu na razvoj vrijednosnog sustava djece. Utvrdili su kako adolescenti koji dolaze iz rastavljenih, jednoroditeljskih obitelji, za razliku od svojih vršnjaka pridaju veću važnost vrijednostima kao što su novosti, izazovi u životu i hedonizam, dok manju važnost pridaju tradicionalnim i konformističkim vrijednostima koje im roditelji nastoje prenijeti. Zanimljiva su i istraživanja u kojima se međugeneracijski prijenos vrijednosti sagledavao u odnosu na društveno-kulturalni kontekst obitelji. U okviru toga, pokazalo se kako se u obitelji uspješnije prenose one vrijednosti koje su usklađene sa smjerom razvoja određenog društva i kulture (Albert, Trommsdorff i Wisnubrata, 2008). Dodatno, istraživanja su pokazala da se uspješniji prijenos vrijednosti u obitelji događa u onim društvima koja imaju heterogenu strukturu, budući da se u manjim grupama ili zajednicama heterogenog društva, smatra važnim obiteljskim odgojem prenijeti one vrijednosti koje ih razlikuju od ostalih (Barni i sur., 2014).

5. ISTRAŽIVANJE

Istraživanje provedeno u okviru ovog diplomskog rada predstavlja prikaz empirijsko neeksperimentalnog istraživanja vrijednosnih orijentacija i vrijednosnih prioriteta studenata 1. godine preddiplomskog studija koji pohađaju neki od studijskih smjerova na Sveučilištu u Rijeci i njihovih roditelja. Istraživanje je bilo provedeno tijekom travnja i svibnja 2017. godine.

5.1. Opis predmeta istraživanja

U kontekstu mnogih ekonomskih i političkih promjena, kao i obrazovnog i tehnološkog napretka, interes istraživača za proučavanje vrijednosnih orijentacija sve više raste (Janković, Berc i Blažeka, 2004). Jedna od definicija vrijednosnih orijentacija predstavlja ih kao životni stil, karakterističan za individuu, određen nekom središnjom, osobnom vrijednošću, pri čemu se vrijednosne orijentacije promatraju kao opći cilj, a životni stil kao način ostvarenja tog cilja (Mladenović i Knebl, 2000, prema Bojović, Vasiljević i Sudzilovski, 2015). Vrijednosne orijentacije, može se promatrati i kao opće načine djelovanja i ponašanja pojedinaca u različitim situacijama, odnosno kao opće principe ponašanja i djelovanja pomoću kojih se teži ostvarivanju određenih ciljeva (Ilišin, Radin i Županov, 1986). Također, može ih se definirati i kao skup temeljnih kriterija koji organiziraju i usmjeravaju težnje, potrebe i aspiracije pojedinaca i grupa (Tanović, 1972). U odnosu na vrijednosti, vrijednosne se orijentacije razlikuju po tome što podrazumijevaju opća načela ponašanja i djelovanja u vezi s određenim ciljevima kojima pojedinac teži, dok su vrijednosti prihvaćene ideje o društvenim odnosima koje se nastoji ostvariti. Za razliku od vrijednosti, vrijednosne su orijentacije trajnije i općenitije te predstavljaju opće modele ponašanja u funkciji ostvarivanja konkretnih vrijednosti (Miliša, Dević i Perić, 2015). Do promjene vrijednosnih orijentacija dolazi kognitivnim sazrijevanjem pojedinca te ovisno o različitim društvenim situacijama s kojima se tijekom života susreće. Međutim, prevladava mišljenje kako svaki pojedinac ima svoju osobnu vrijednosnu orijentaciju po čemu procjenjuje što mu je važno u životu, odnosno koji su njegovi vrijednosni prioriteti (Visković, 2013).

Miliša, Dević i Perić (2015) navode kako je istraživanje vrijednosnih orijentacija i vrijednosnih prioriteta mladih od osobite važnosti za razvoj pojedinog društva, budući da mogu ukazati na smjer u kojem se mijenja određena kultura ili društvo. Među domaćim istraživačima vrijednosne orijentacije i vrijednosne prioritete mladih ispitali su, primjerice, Franz, Šakić i Ivičić (2002). Utvrdili su kako adolescenti najveću važnost pridaju vrijednostima iz skupine samoostvarujućih vrijednosti (npr. zdravlje i prijateljstvo), dok najmanju pridaju onima iz skupine hedonističkih vrijednosti (npr. novac i razonoda). Slične su rezultate istraživanjem potvrdili i Vlah, Lončarić i Tatalović Vorkapić (2011). Utvrđeno je kako među adolescentima prevladava samoostvarujuća i konvencionalna vrijednosna orijentacija te da im vrijednosne prioritete predstavljaju ljubav, skladan život, obitelj, prijatelji i bliski prijateljski odnosi. Spomenuti interes istraživača za proučavanje vrijednosnih orijentacija i vrijednosnih prioriteta izražen je i na području vrijednosti i obitelji, posebice u kontekstu njihovog međugeneracijskog prijenosa te proučavanju sličnosti u vrijednosnim prioritetima roditelja i djece (primjerice Barni i sur., 2014; Hoge, Petrilo i Smith, 1982; Goodnow, 1997; Grusec i Goodnow, 1994; Knafo i Schwartz, 2000; 2001). Međutim, Reić Ercegovac i Koludrović (2010) navode kako su se rijetka istraživanja bavila povezanošću vrijednosnih orijentacija roditelja i djece. U okviru toga, Moskvicheva i sur., (2016) provele su istraživanje o povezanosti vrijednosnih orijentacija roditelja i djece s obzirom na stavove o njihovim budućim profesijama. Pritom se povezanost vrijednosnih orijentacija utvrđivala u odnosu na deset motivacijskih tipova vrijednosti koje je Schwartz (1992) postulirao u okviru teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti. Rezultati su pokazali kako između djece i roditelja, postoji povezanost vrijednosnih orijentacija s obzirom na motivacijske tipove vrijednosti univerzalizma, sigurnosti, nezavisnosti i dobrohotnosti.

Schwartzov teorijski okvir univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti korišten je i u drugim istraživanjima u kojima su se također ispitivale vrijednosne orijentacije i vrijednosni prioriteti roditelja i djece (primjerice Barni i Knafo, 2012; Demir i Kok, 2012; Thi Khanh Ha i sur., 2015; Tulviste i Tam, 2014; Knafo i Schwartz, 2001). Općenito gledajući, većina dosadašnjih istraživanja pokazala je kako se među vrijednosnim prioritetima starijih generacija (roditelja) najviše rangiraju one vrijednosti koje pripadaju motivacijskim tipovima vrijednosti dobrohotnosti, univerzalizma i konformiza (Ferić, 2009), dok se kod pripadnika mlađih generacija (djece) kao dominantne vrijednosne orijentacije ističu nezavisnost i dobrohotnost (Knafo, 2002, prema Lebedina Manzoni, 2007). Domaća su istraživanja (primjerice Buljubašić Kuzmanović i Simel, 2010) pokazala kako se među vrijednosnim

prioritetima mlađih generacija ističu vrijednosti unutarnjeg sklada i mira, kao i zrele ljubavi i smisla u životu, koje prema Schwartzovoj tipologiji vrijednosnih orijentacija spadaju u motivacijske tipove vrijednosti univerzalizma i dobrohotnosti. Shodno tome, ovim se diplomskim radom nastojalo doprinijeti u daljnjem istraživanju vrijednosnih orijentacija i vrijednosnih prioriteta djece i njihovih roditelja uzimajući u obzir temeljne okvire Schwartzove teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti.

5.2. Metodologija istraživanja

Cilj istraživanja

Glavni je cilj istraživanja ovog diplomskog rada bio ispitati i utvrditi vrijednosne orijentacije i vrijednosne prioritete djece i njihovih roditelja kako bi se ukazalo na (ne)postojanje međugeneracijskog prijenosa vrijednosti u obitelji. Ispitivanje i utvrđivanje vrijednosnih orijentacija i vrijednosnih prioriteta djece i njihovih roditelja provelo se kroz nekoliko specifičnih zadataka istraživanja koji su se odnosili na sljedeće:

Zadaci istraživanja

1. Ispitati vrijednosne orijentacije i vrijednosne prioritete studenata (djece) Filozofskog i Građevinskog fakulteta te Akademije primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci i njihovih roditelja.
2. Usporediti vrijednosne prioritete studenata (djece) Filozofskog i Građevinskog fakulteta te Akademije primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci i njihovih roditelja.
3. Utvrditi postoji li statistički značajna povezanost u vrijednosnim orijentacijama studenata (djece) i njihovih roditelja prema motivacijskim tipovima vrijednosti koji proizlaze iz Schwartzove teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti.

Hipoteze istraživanja

Prva hipoteza istraživanja (H0) pretpostavljala je postojanje razlika u vrijednosnim prioritetima djece i njihovih roditelja: *Postoji razlika u vrijednosnim prioritetima djece i njihovih roditelja.*

Druga hipoteza istraživanja (H1) pretpostavljala je povezanost u vrijednosnim orijentacijama djece i roditelja: *Ne postoji statistički značajna razlika u vrijednosnim orijentacijama djece i njihovih roditelja.*

Metode prikupljanja i obrade podataka

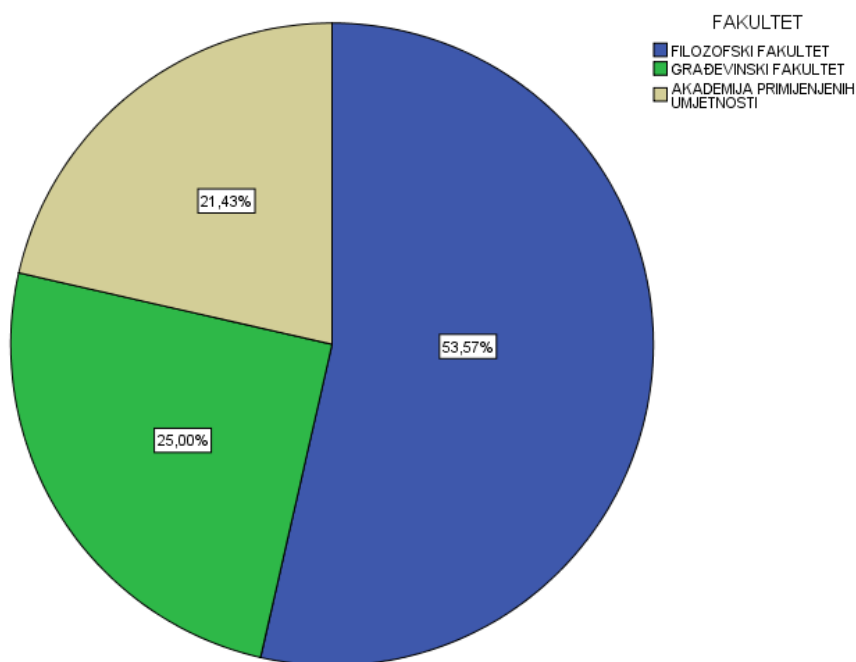
Za potrebe prikupljanja podataka kojima se ostvarilo navedene zadatke istraživanja, koristio se kvantitativni istraživački pristup. Podaci su bili prikupljeni pomoću standardne verzije Schwartzovog *Personal Value Questionnaire* (PVQ) upitnika kojim se mjeri vrijednosne orijentacije i vrijednosne prioritete ispitanika kroz deset različitih motivacijskih tipova vrijednosti, njihovih motivacijskih ciljeva, kao i specifičnih vrijednosti koje ih predstavljaju.³ PVQ upitnik sastoji se od 40 čestica koje se odnose na kratke verbalne portrete osoba. Svaki portret opisuje ciljeve, aspiracije ili želje kojima se implicitno ukazuje na važnost pojedine vrijednosti za tu osobu, čime se dobiva vrijednosni profil ispitanika. Prilikom ispunjavanja upitnika, zadatak je ispitanika da se sa svakom od navedenih osoba, tj. verbalnih portreta usporede te da na skali od 1 – 6 (*jako poput mene; poput mene; nešto poput mene; malo poput mene; nije poput mene; uopće nije poput mene*) označe koliko toj osobi sličje. Tako ispitanici procjenjuju i rangiraju svoje vrijednosne prioritete bez da im se direktno govori o kojim se konkretnim vrijednostima radi (Schwartz, 2012).

Za potrebe ovog istraživanja na PVQ upitnik dodana je još i čestica kojom se nastojalo djecu ispitati kako procjenjuju važnost toga da njihov sustav vrijednosti bude jednak sustavu vrijednosti njihovih roditelja, odnosno ispitati roditelje kako procjenjuju važnost toga da sustav vrijednosti njihove djece bude jednak njihovom sustavu vrijednosti. Cjelokupna analiza prikupljenih podataka rađena je u *IBM SPSS Statistics 20*. programu za obradu statističkih podataka. Kako bi se utvrdilo postoji li statistički značajna povezanost u vrijednosnim orijentacijama djece i njihovih roditelja, korištene su metode bivarijatne statistike, odnosno provedena je jednosmjerna analiza varijance (ANOVA) za zavisne skupine rezultata. Zavisne skupine rezultata obuhvaćale su rezultate ispitivanja djece (Skupina 1.), njihovih majki (Skupina 2.) i očeva (Skupina 3.). Faktori po kojima su se razlikovale zavisne skupine rezultata bili su Schwartzovi motivacijski tipovi vrijednosti (moć, postignuće, hedonizam, poticaj, nezavisnost, univerzalizam, dobrohotnost, tradicija, konformizam i sigurnost) povezani sa svakom od navedenih skupina uzorka istraživanja.

³ O kojim se motivacijskim tipovima, ciljevima i specifičnim vrijednostima točno radi vidi više u poglavlju *Teorije vrijednosti i vrijednosnih sustava*, str. 23-24.

Uzorak istraživanja

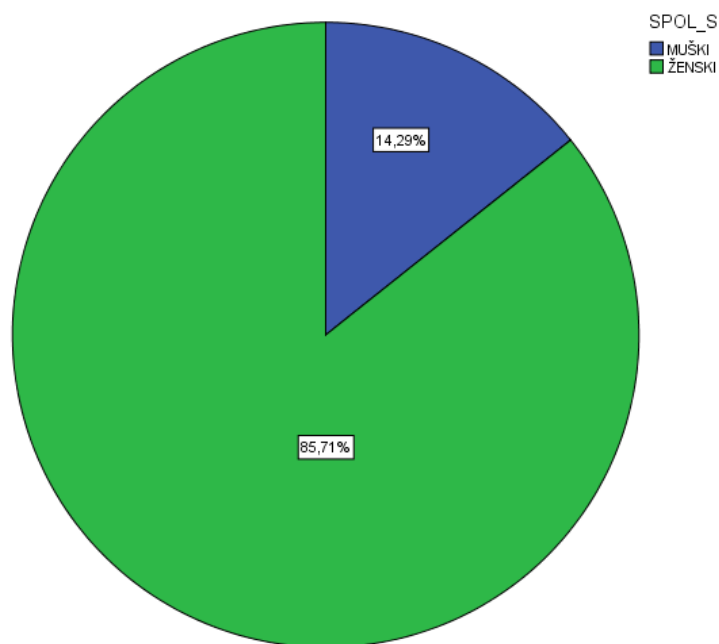
Uzorak obuhvaćen ovim istraživanjem činili su studenti starije adolescentne dobi 1. godine preddiplomskog studija Sveučilišta u Rijeci koji pohađaju neki od studijskih smjerova na Filozofskom i Građevinskom fakultetu te Akademiji primijenjenih umjetnosti u Rijeci i njihovi roditelji. S obzirom na vrstu uzorka, u istraživanju je korišten prigodni uzorak. Ova vrsta uzorka bila je odabrana zato što su studenti (u daljnjem tekstu „djeca“) bili dostupni istraživaču. Upitnici su preko djece bili dostavljeni i njihovim roditeljima koji su upitnik ispunjavali kod kuće. Ukupno je bilo podijeljeno 126 upitnika⁴, a u konačnu su analizu rezultata, s obzirom na potrebe istraživanja, bili uzeti samo oni upitnici koje su ispunili i djeca i roditelji (jedan ili oba dvoje). U daljnjem dijelu rada bit će prikazana deskriptivna statistika za konačan uzorak ispitanika koji je bio korišten u istraživanju. Najprije će se prikazati deskriptivni podaci koji se odnose na dio uzorka istraživanja kojeg čine djeca, a potom i dio uzorka kojeg čine njihovi roditelji.

Slika 1. Zastupljenost ispitanika s obzirom na fakultet (djeca)

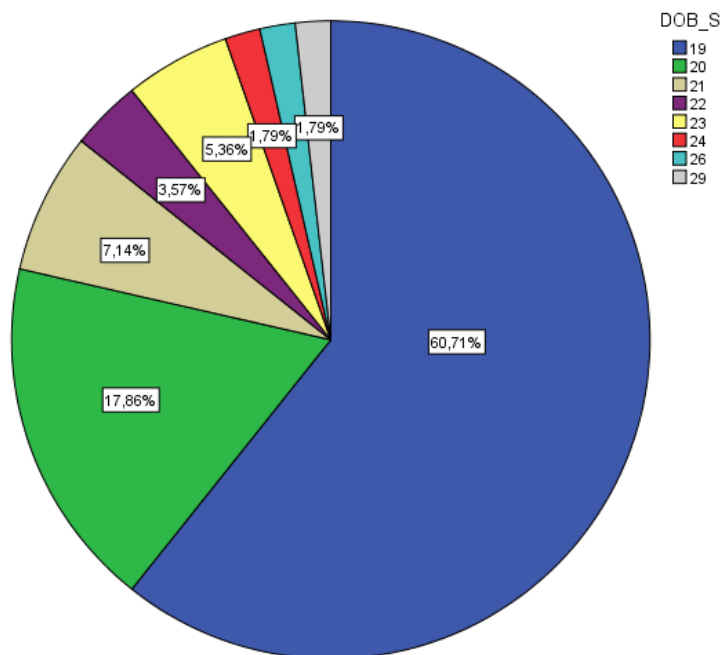
⁴ Pod pojmom „upitnik“ podrazumijeva se sljedeće: jedan upitnik za studenta (dijete), jedan upitnik za majku i jedan upitnik za oca.

Od ukupnog broja ispitane djece (N=56), s obzirom na varijablu *fakultet*, više od polovice ispitanika bili su studenti Filozofskog fakulteta u Rijeci, njih 53,57% (N=30). Osim toga, uzorak je činilo i 25% (N=14) ispitanika s Građevinskog fakulteta te 21,43% (N=12) ispitanika s Akademije primijenjenih umjetnosti Sveučilišta u Rijeci.

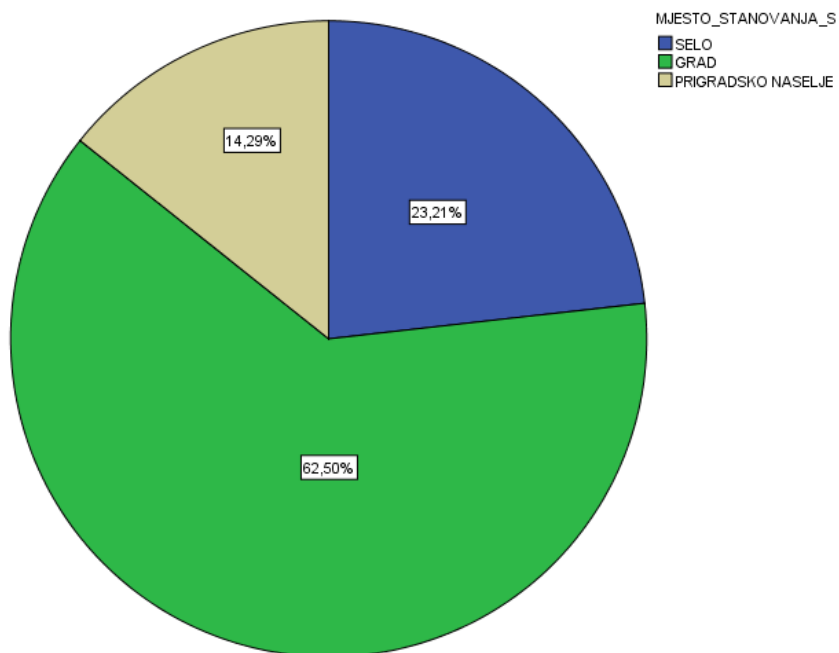
Slika 2. Zastupljenost ispitanika s obzirom na spol (djeca)

Od ukupnog broja ispitane djece (N=56), s obzirom na varijablu *spol*, većina ispitanika bila je ženskog spola, njih 85,71% (N=48), dok je dio uzorka muškog spola činilo 14,29% (N=8) ispitanika. S obzirom na relativno nisku zastupljenost ispitane djece muškog spola, rezultati istraživanja nisu bili analizirani zasebno prema svakom spolu.

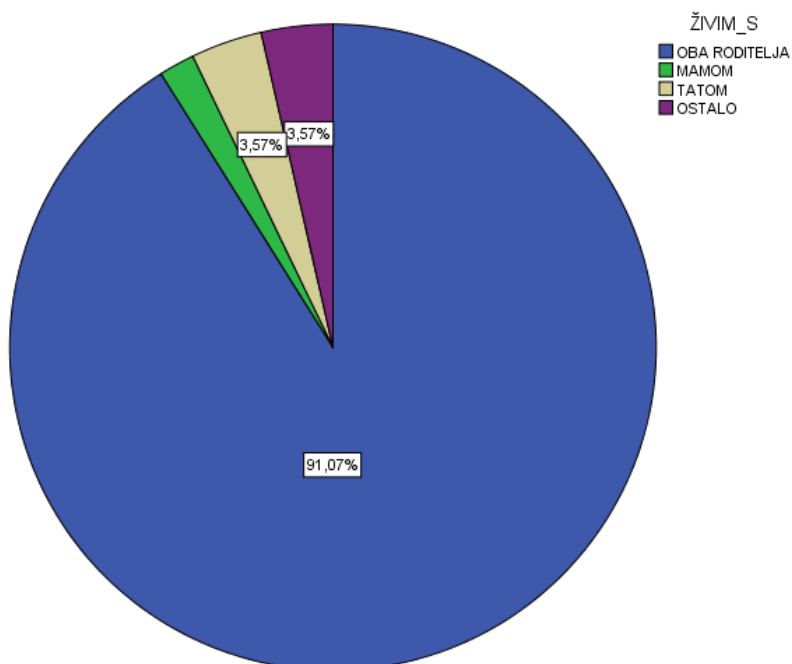
Slika 3. Zastupljenost ispitanika s obzirom na kronološku dob (djeca)

Od ukupnog broja ispitane djece (N=56), s obzirom na varijablu *dob*, najveći dio ispitanika, njih 60,71% (N=34) ima 19 godina, dok drugi najveći dio uzorka istraživanja, njih 17,86% (N=10) ima 20 godina. Osim toga, uzorak je činilo i 7,14% (N=4) ispitanika u dobi od 21 godine; 3,57% (N=2) ispitanika u dobi od 22 godine; 5,36% (N=3) ispitanika u dobi od 23 godine, kao i 5,37% (N=3) ispitanika u rasponu od 24 do 29 godina. Središnja i prosječna dob ispitane djece iznosi **19 godina**.

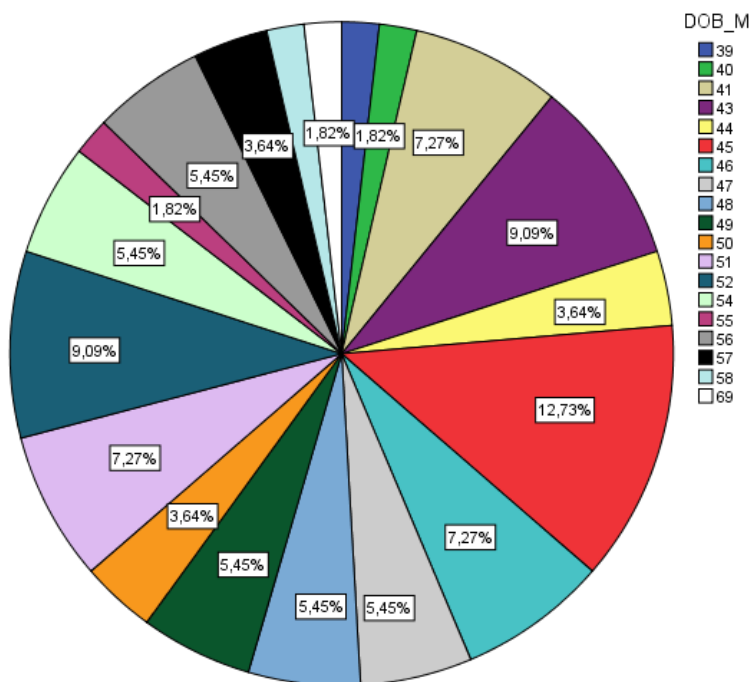
Slika 4. Zastupljenost ispitanika s obzirom na mjesto stanovanja (djeca)

Od ukupnog broja ispitanika (N=56), s obzirom na varijablu *mjesto stanovanja*, njih 62,50% (N=35) živi u gradu; 23,21% (N=13) živi na selu, dok 14,29% (N=8) živi u nekom od prigradskih naselja.

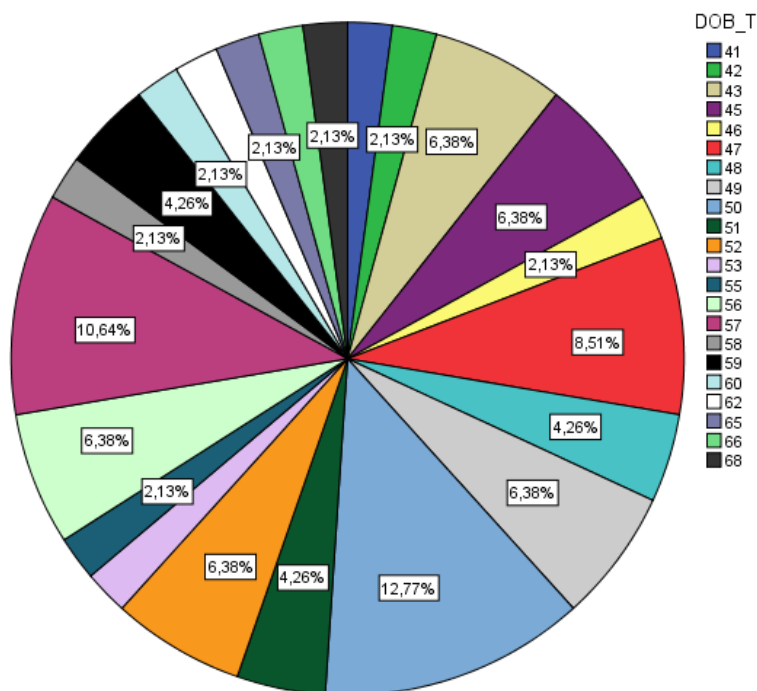
Slika 5. Zastupljenost ispitanika s obzirom na članove obitelji s kojima žive (djeca)

Od ukupnog broja ispitane djece (N=56), s obzirom na *članove obitelji s kojima žive*, njih 91,07% (N=51) živi s oba roditelja (majkom i ocem); 3,57% (N=2) živi samo s ocem; 1,79% (N=1) živi samo s majkom; dok 3,57% (N=2) ispitanika ne živi s nijednim od roditelja već s partnerom/icom, odnosno sam/a.

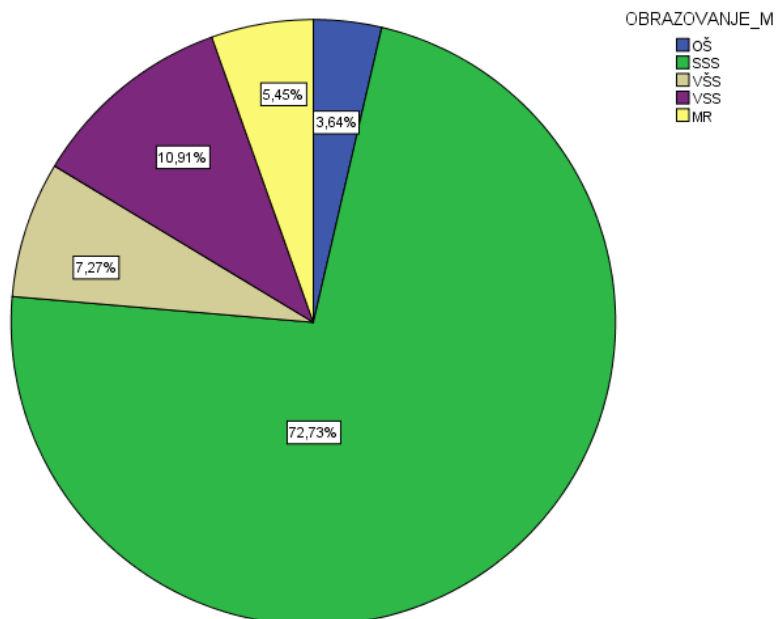
Slika 6. Zastupljenost ispitanika s obzirom na dob (majke)

Od ukupnog broja ispitanih majki (N=55), s obzirom na varijablu *dob*, najveći broj ispitanica, njih 12,73% (N=7) ima 45 godina; 9,09% (N=8) ispitanica ima 43, odnosno 52 godine; 7,27% (N=4) ima 41, odnosno 51 godinu; 5,45% (N=3) ispitanica ima 47, odnosno 48, odnosno 49, odnosno 54 godine; 3,64% (N=2) ispitanica ima 44 godine; 1,82% (N=1) ima 39, odnosno 40, odnosno 55, odnosno 58, odnosno 69 godina. Središnja dob ispitanih majki iznosi **48 godina**, dok prosječna dob iznosi **48,5 godina**.

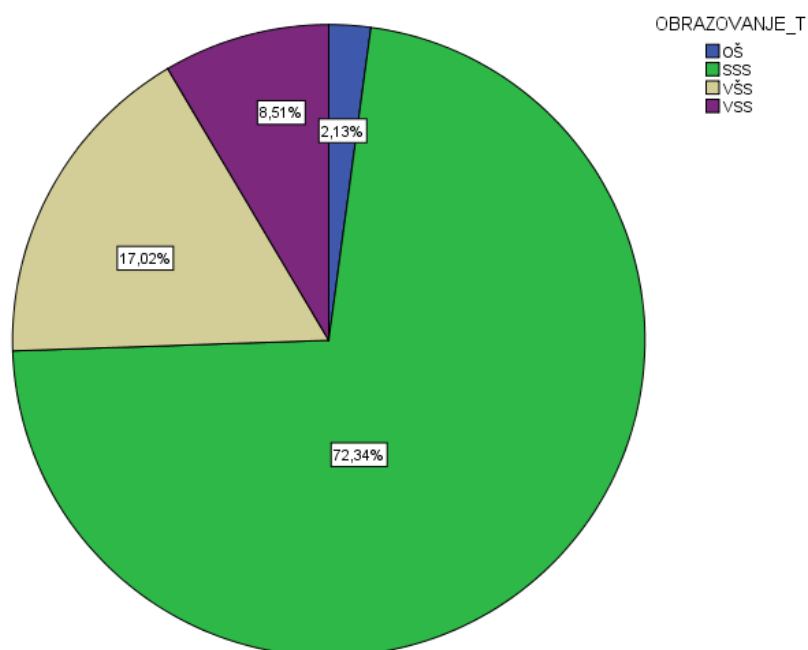
Slika 7. Zastupljenost ispitanika s obzirom na dob (očevi)

Od ukupnog broja ispitanih očeva (N=47), s obzirom na varijablu *dob*, najveći broj ispitanika, njih 12, 77% (N=6) ima 50 godina; 10,64% (N=5) ima 57 godina; 8,54% (N=4) ima 47 godina; 6,38 (N=3) ima 43, odnosno 45, odnosno 49, odnosno 56 godina; 4,26% (N=2) ima 48, odnosno 51, odnosno 59 godina; 2,13% (N=1) ima 41, odnosno, 42, odnosno 46, odnosno 53, odnosno 55, odnosno 58, odnosno 60, odnosno 62, odnosno 65, odnosno 66, odnosno 68 godina. Središnja dob ispitanih očeva iznosi **50 godina**, dok prosječna dob iznosi **52 godine**.

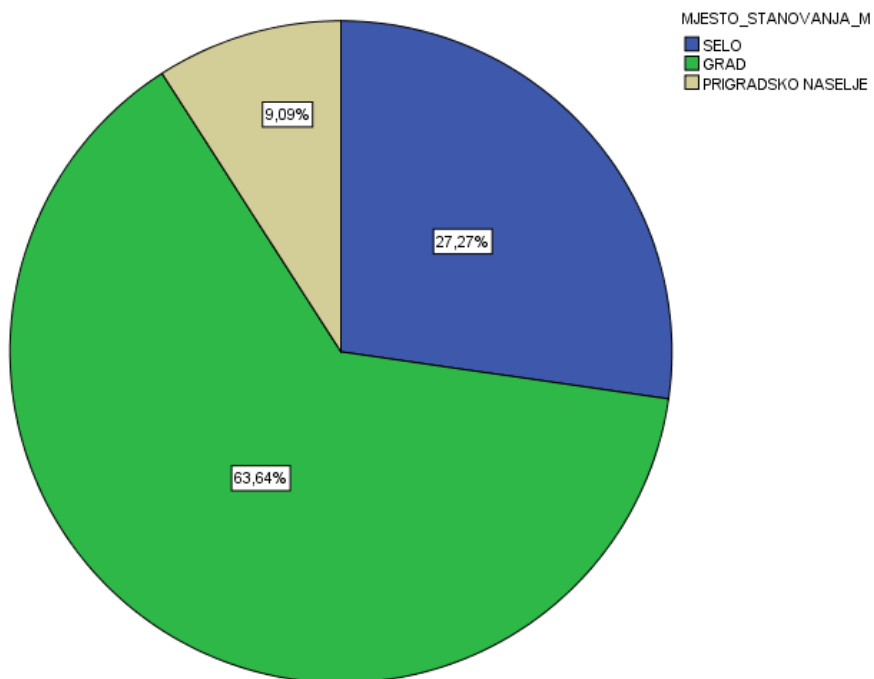
Slika 7. Zastupljenost ispitanika s obzirom na postignutu razinu obrazovanja (majke)

Od ukupnog broja ispitanih majki (N=55), s obzirom na *postignutu razinu obrazovanja*, većina njih 72,73% (N=40) ima srednju stručnu spremu; 10,91% (N=6) ima visoku stručnu spremu; 7,27% (N=4) ima višu stručnu spremu; 5,45% (N=3) ima razinu magistra znanosti; dok 3,64% (N=2) ima osnovnu školu.

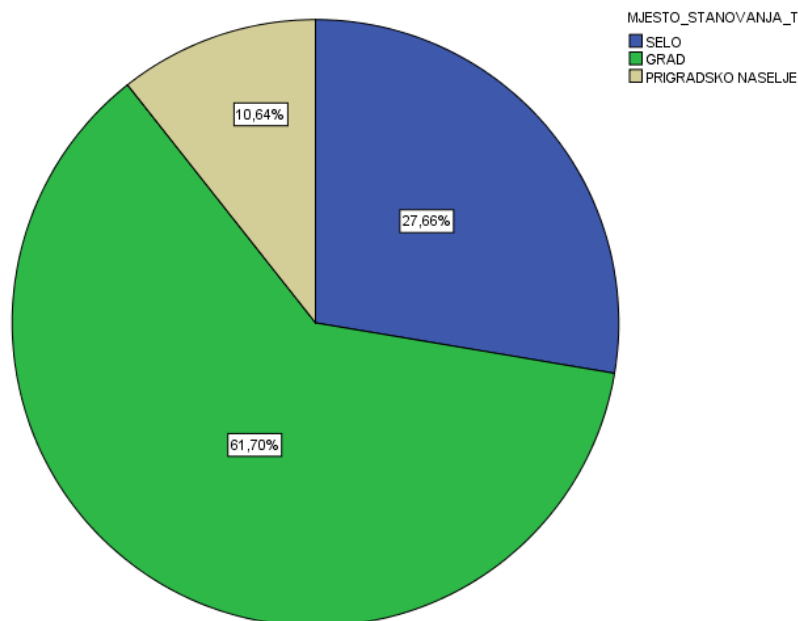
Slika 8. Zastupljenost ispitanika s obzirom na postignutu razinu obrazovanja (očevi)

Od ukupnog broja ispitanih očeva (N=47), s obzirom na *postignutu razinu obrazovanja*, većina njih 72,34% (N=34) ima srednju stručnu spremu; 17,02% (N=8) ima višu stručnu spremu; 8,51% (N=4) ima visoku stručnu spremu; dok 2,13% (N=1) ima osnovnu školu.

Slika 9. Zastupljenost ispitanika s obzirom na mjesto stanovanja (majke)

Od ukupnog broja ispitanih majki (N=55), s obzirom na varijablu *mjesto stanovanja*, njih 63,64% (N=35) živi u gradu; 27,27% (N=15) živi na selu, dok 9,09% (N=5) živi u nekom od prigradskih naselja.

Slika 10. Zastupljenost ispitanika s obzirom na mjesto stanovanja (očevi)

Od ukupnog broja ispitanih očeva (N=47), s obzirom na varijablu *mjesto stanovanja*, njih 61,70% (N=29) živi u gradu; 27,66% (N=13) živi na selu, dok 10,64% (N=5) živi u nekom od prigradskih naselja.

5.3. Rezultati istraživanja

Vrijednosni prioriteti djece (*Prilog 1.*) i njihovih roditelja (*Prilog 2 .*) ispitivali su se s obzirom na popis specifičnih vrijednosti koje je Schwartz (1992) definirao u okviru teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti, a koje su bile procjenjivane pojedinim česticama PVQ upitnika (*Prilog 4.*).

Vrijednosne orijentacije djece (*Prilog 1.*) i njihovih roditelja (*Prilog 2 .*) ispitivale su se s obzirom na Schwartzovih deset motivacijskih tipova vrijednosti, zbrojem dobivenih rezultata (aritmetičkih sredina) specifičnih vrijednosti podijeljenog s brojem specifičnih vrijednosti koje su obuhvaćene unutar pojedinog motivacijskog tipa vrijednosti.

Vrijednosne orijentacije i vrijednosni prioriteti djece

U ispitivanju vrijednosnih prioriteta djece, utvrđeno je kako djeca najviše rangiraju sljedeće vrijednosti: *sloboda, odanost, jednakost, uslužnost (pomaganje), društvena pravda, samostalnost, razumijevanje, očuvanje okoliša, znatiželja i kreativnost*. Ovisno o motivacijskim tipovima vrijednosti, spomenute vrijednosti spadaju u sljedeće skupine: *nezavisnost* (sloboda, samostalnost, znatiželja, kreativnost), *dobrohotnost* (odanost, uslužnost) i *univerzalizam* (jednakost, društvena pravda, razumijevanje, očuvanje okoliša). Nadalje, utvrđeno je kako su vrijednosti kojima djeca pripisuju najmanju značajnost *bogatstvo, pobožnost, društvena moć, poštovanje tradicije, autoritet, samodisciplina, sposobnost, odvažnost, zadovoljstvo i uspješnost*. Ovisno o motivacijskim tipovima vrijednosti, spomenute vrijednosti spadaju u sljedeće skupine: *moć* (bogatstvo, društvena moć, autoritet), *tradicija* (pobožnost, poštovanje tradicije) *konformizam* (samodisciplina), *postignuće* (sposobnost, uspješnost), *poticaj* (odvažnost) i *hedonizam* (zadovoljstvo). Testiranjem čestice „sličnost vrijednosnog sustava“, utvrđeno je kako djeca smatraju da je *malo poput njih* ona osoba kojoj je važno da njezin sustav vrijednosti bude jednak sustavu vrijednosti njezinih roditelja.

U ispitivanju vrijednosnih orijentacija djece, utvrđeno je kako najvišu vrijednost postižu motivacijski tipovi vrijednosti *nezavisnost, univerzalizam i dobrohotnost*, dok najmanju vrijednost postižu motivacijski tipovi vrijednosti *moć, tradicija i konformizam*. Iz toga je vidljivo kako su dominantne vrijednosne orijentacije djece vezane uz motivacijske tipove vrijednosti koji su usmjereni prema sljedećem ciljevima: sloboda misli i djela, kreativnost, istraživanje novog; razumijevanje poštovanje, prihvaćanje i zaštita dobrobiti svih ljudi i prirode te očuvanje i unapređivanje dobrobiti ljudi s kojima su pojedinci često u osobnom kontaktu (Schwartz, 1992, prema Ferić, 2009). S druge strane, u vrijednosnim se orijentacijama djece primjećuje odmak od motivacijskih tipova vrijednosti koji su usmjereni prema ciljevima kao što su: društveni status i prestiž, kontrola i dominacija nad pojedincima i materijalnim dobrima; poštovanje, prihvaćanje i održavanje običaja i ideja tradicijske kulture ili religije te suzdržavanje od akcija, namjera i sklonosti koje bi mogle uznemiriti ili povrijediti druge osobe te narušiti društvena očekivanja i norme (Schwartz, 1992, prema Ferić, 2009).

Vrijednosne orijentacije i vrijednosni prioriteti roditelja

U ispitivanju vrijednosnih prioriteta roditelja (majki i očeva) utvrđeno je kako roditelji najviše rangiraju sljedeće vrijednosti: *jednakost, društvena pravda, odanost, uslužnost*

(*pomaganje*), *obiteljska sigurnost*, *samostalnost*, *očuvanje okoliša*, *sloboda*, *čistoća* i *zdravlje*. Ovisno o motivacijskim tipovima vrijednosti, spomenute vrijednosti spadaju u sljedeće skupine: *univerzalizam* (jednakost, društvena pravda, očuvanje okoliša), *dobrohotnost* (odanost, uslužnost), *sigurnost* (obiteljska sigurnost, čistoća, zdravlje) i *nezavisnost* (samostalnost). Nadalje, utvrđeno je kako su vrijednosti kojima roditelji pripisuju najmanju značajnost *bogatstvo*, *odvažnost*, *društvena moć*, *poslušnost*, *pobožnost*, *autoritet*, *uspješnost*, *sposobnost*, *uzbudljiv život* i *uživanje u životu*. Ovisno o motivacijskim tipovima vrijednosti, spomenute vrijednosti spadaju u sljedeće skupine: *moć* (bogatstvo, društvena moć, autoritet), *poticaj* (odvažnost, uzbudljiv život), *konformizam* (poslušnost), *tradicija* (pobožnost), *postignuće* (uspješnost, sposobnost) i *hedonizam* (uživanje u životu). Testiranjem čestice „sličnost vrijednosnog sustava“, utvrđeno je kako roditelji smatraju da je *nešto poput njih* ona osoba kojoj je važno da sustav vrijednosti njezinog djeteta bude jednak njezinom sustavu vrijednosti.

U ispitivanju vrijednosnih orijentacija roditelja, utvrđeno je kako najvišu vrijednost postižu motivacijski tipovi vrijednosti *univerzalizam*, *nezavisnost* i *dobrohotnost*, dok najmanju vrijednost postižu motivacijski tipovi vrijednosti *moć*, *poticaj* i *tradicija*. Iz toga je vidljivo kako su dominantne vrijednosne orijentacije roditelja vezane uz motivacijske tipove vrijednosti koji su usmjereni prema sljedećim ciljevima: razumijevanje poštovanje, prihvaćanje i zaštita dobrobiti svih ljudi i prirode; sloboda misli i djela, kreativnost, istraživanje novog te očuvanje i unapređivanje dobrobiti ljudi s kojima su pojedinci često u osobnom kontaktu (Schwartz, 1992, prema Ferić, 2009). S druge strane, u vrijednosnim se orijentacijama roditelja primjećuje odmak od motivacijskih tipova vrijednosti koji su usmjereni prema ciljevima kao što su: društveni status i prestiž, kontrola i dominacija nad pojedincima i materijalnim dobrima; uzbuđenje, novost i izazovi u životu te poštovanje, prihvaćanje i održavanje običaja i ideja tradicijske kulture ili religije (Schwartz, 1992, prema Ferić, 2009).

Usporedba vrijednosnih prioriteta djece i njihovih roditelja

Usporedbom vrijednosnih prioriteta djece i roditelja utvrđeno je kako između djece i roditelja, kada se govori o najviše rangiranim vrijednostima, postoji sličnost u vrijednosnim prioritetima koji se odnose na sljedeće vrijednosti: *sloboda*, *jednakost*, *odanost*, *društvena pravda*, *samostalnost*, *očuvanje okoliša* i *uslužnost (pomaganje)*. S druge strane, razlike se u

najviše rangiranim vrijednostima uočavaju kada se govori o vrijednostima *razumijevanje, znatiželja i kreativnost* koje značajnijima procjenjuju djeca te *obiteljska sigurnost, čistoća i zdravlje* koje značajnijima procjenjuju roditelji. Kada se govori o najniže rangiranim vrijednostima, između djece i roditelja postoji sličnost u vrijednosnim prioritetima koji se odnose na vrijednosti *bogatstvo, društvena moć, pobožnost, autoritet, sposobnost, uspješnost i odvažnost*, dok se razlike u najniže rangiranim vrijednostima uočavaju kada se govori o vrijednostima *poštovanje tradicije, samodisciplina i zadovoljstvo* koje najmanje značajnima procjenjuju djeca, odnosno *poslušnost, uzbudljiv život i uživanje u životu* koje najmanje značajnima procjenjuju roditelji. Shodno tome, može se zaključiti kako je hipoteza H0 prema kojoj *Postoji razlika u vrijednosnim prioritetima djece i njihovih roditelja* djelomično potvrđena.

Povezanost vrijednosnih orijentacija djece i njihovih roditelja

Rezultati jednosmjerne analize varijance (ANOVA-e) za zavisne skupine rezultata (*Prilog 3.*), uz Bonferroni metodu kontrole alpha pogreške, pokazali su da između djece i roditelja ne postoji statistički značajna razlika u vrijednosnim orijentacijama prema sljedećim motivacijskim tipovima vrijednosti: *moć, tradicija, konformizam i sigurnost*. S druge strane, razlike u vrijednosnim orijentacijama između djece i roditelja uočene su u odnosu na motivacijske tipove vrijednosti *postignuće, hedonizam, poticaj, nezavisnost, univerzalizam i dobrohotnost*. Pritom je utvrđeno kako se statistički značajna razlika s obzirom na motivacijski tip vrijednosti *postignuće* uočava između djece i majki, dok se ne uočava između djece i očeva. Statistički značajna razlika s obzirom na motivacijski tip vrijednosti *hedonizam, poticaj i nezavisnost* uočava se između sve tri skupine ispitanika (djece, majki i očeva). Statistički značajna razlika s obzirom na motivacijski tip vrijednosti *univerzalizam i dobrohotnost* uočava se između djece i očeva, dok se ne uočava između djece i majki. Shodno dobivenim rezultatima, zaključuje se kako je hipoteza H1 prema kojoj *Ne postoji statistički značajna razlika u vrijednosnim orijentacijama djece i njihovih roditelja* djelomično potvrđena.

5.4. Rasprava

Ovim istraživanjem nastojalo se je ispitati i utvrditi vrijednosne orijentacije i vrijednosne prioritete djece i njihovih roditelja kako bi se ukazalo na (ne)postojanje međugeneracijskog prijenosa vrijednosti u obitelji. Kroz specifične zadatke istraživanja najprije su se ispitali vrijednosni prioriteti djece starije adolescentne dobi gdje su rezultati pokazali kako djeca najviše rangiraju vrijednosti *sloboda, odanost, jednakost, uslužnost (pomaganje), društvena pravda, samostalnost, razumijevanje, očuvanje okoliša, znatiželja i kreativnost*, dok najmanje značajnima procjenjuju vrijednosti *bogatstvo, pobožnost, društvena moć, poštovanje tradicije, autoritet, samodisciplina, sposobnost, odvažnost, zadovoljstvo i uspješnost*. Nakon toga, ispitale su se i vrijednosne orijentacije djece prema Schwartzovim motivacijskim tipovima vrijednosti u okviru čega se pokazalo kako su vrijednosna obilježja djece usmjerena prema *nezavisnosti, dobrohotnosti i univerzalizmu*, dok u vrijednosnim orijentacijama iskazuju odmak od motivacijskih tipova vrijednosti kao što su *moć, tradicija i konformizam*. Dobiveni rezultati u skladu su s istraživanjem kojeg je provela Knafo (2002, prema Lebedina Manzoni, 2007) na uzorku adolescenata u devetnaest različitih zemalja koje je pokazalo kako su dvije dominantne vrijednosne orijentacije mladih *nezavisnost i dobrohotnost*. Na temelju toga, Lebedina Manzoni (2007) zaključuje kako su mladima bez obzira na različite demografske razlike, iste vrijednosti najvažnije i iste vrijednosti najmanje važne, što posredno ide u prilog shvaćanju sustava vrijednosti kao univerzalnog koncepta.

Usporede li se dobiveni rezultati koji se odnose na vrijednosne prioritete i vrijednosne orijentacije djece s domaćim istraživanjima koja kao podlogu uzimaju *Schwartzovu teoriju univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti*, vidljivo je kako se oni u uglavnom preklapaju, posebice kada se govori o najmanje značajnim vrijednosnim prioritetima i vrijednosnim orijentacijama. Rezultati istraživanja kojeg su provele Buljubašić Kuzmanović i Simel (2010) pokazali su kako studenti Filozofskog fakulteta u Osijeku na popisu najvažnijih vrijednosti ističu *slobodu i jednakost*, dok kao najmanje važne vrijednosti ističu *društvenu moć, poštovanje tradicije, autoritet i bogatstvo*. Ipak, značajna se razlika uočava u tome što su ispitanici navedenog istraživanja osim *slobode i jednakosti*, kao najvažniju vrijednost istaknuli i *obiteljsku sigurnost*, dok su djeca u ovom istraživanju *obiteljsku sigurnost* rangirala među vrijednosti koje postižu središnju značajnost. Za razliku od toga, rezultati ovog istraživanja pokazali su kako su roditelji u odnosu na djecu, ti koji *obiteljsku sigurnost* procjenjuju kao jednom od najvažnijih vrijednosti. Nadalje, razlika se uočava i kada se govori o vrijednosti *sposobnost* koju su ispitanici gore navedenog istraživanja naveli kao značajnu, dok su je ispitanici istraživanja u ovom radu procijenili kao jednom od najmanje važnih.

U odnosu na istraživanje koje je provela Hrnjak (2008) na uzorku srednjoškolaca završnih razreda gimnazija, sličnosti se u vrijednosnim prioritetima uočavaju kada se govori o vrijednostima *sloboda*, *odanost* i *samostalnost*. Međutim, razlike se ponovo uočavaju kada se govori o vrijednostima *obiteljska sigurnost* i *sposobnost* koje srednjoškolci, za razliku od ispitanika ovog istraživanja, drže među najvažnijima. Isto tako, srednjoškolci kao najvažniju vrijednost ističu *zdravlje*, dok je ispitanici ovog istraživanja smještaju među vrijednosti koje postižu središnju važnost, za razliku od svojih roditelja koji je procjenjuju kao jednom od najvažnijih. I u istraživanju kojeg je provela Lebedina Manzoni (2007) srednjoškolci *zdravlje* također procjenjuju jednom od najvažnijih vrijednosti, dok se s ispitanicima ovog istraživanja slažu kako je *bogatstvo* i *pobožnost* manje važna. Potrebno je uputiti i na razlike koje se odnose na vrijednosti *uslužnost (pomaganje)*, *očuvanje okoliša*, *kreativnost* i *znatiželja* koje ispitanici ovog istraživanja procjenjuju značajnima, dok ih srednjoškolci smještaju među vrijednosti kojima pripisuju najmanju važnost. Najveća sličnost u dobivenim rezultatima navedenih istraživanja uočava se u kontekstu najniže rangiranih vrijednosti, pri čemu je vidljivo kako se sve tri skupine ispitanika slažu da im vrijednosti kao što su *bogatstvo*, *pobožnost*, *poštivanje tradicije*, *autoritet* i *društvena moć* ne predstavljaju prioritet.

Neka druga domaća istraživanja kojima su se ispitivale pojedinačne vrijednosti, a koje su zastupljene i u PVQ upitniku, također govore u prilog rezultatima, odnosno vrijednosnim prioritetima djece dobivenim ovim istraživanjem. Franc, Šakić i Ivičić (2002) potvrdile su kako adolescenti svoje vrijednosne prioritete vežu uz vrijednosti kao što su *samostalnost*, *kreativnost* i *uslužnost (pomaganje)*, dok se *društvena moć* i *pobožnost* smještaju na dno ljestvice vrijednosnih prioriteta. Mrnjauš (2008) je istraživala kako studenti Sveučilišta u Rijeci procjenjuju pojedine specifične vrijednosti te ustvrdila da su im *uslužnost (pomaganje)*, *kreativnost* i *zaštita okoliša* najvažnije, dok su im *bogatstvo*, *zadovoljstvo* i *poštivanje tradicije* najmanje važne. Tu se opet uočava i razlika s obzirom na vrijednost *postignuće*, koju ispitanici spomenutog istraživanja procjenjuju značajnom, dok je ispitanici ovog istraživanja ne smatraju previše važnom. Međutim, istraživanje koje su provele Vlah, Lončarić i Tatalović Vorkapić (2011) pokazalo je kako je došlo do određenih promjena u vrijednosnim prioritetima mladih, odnosno adolescenata. Naime, ispitanici su vrijednosti kao što su *društvena moć* i *pobožnost* smjestili u dio vrijednosnih prioriteta koji postižu središnju značajnost, a slično je i s vrijednošću *uslužnost (pomaganje)* koja im više ne predstavlja jednu od najvažnijih vrijednosti.

Ilišin i Gvozdanović (2016) navode kako se gledajući na sva dosadašnja istraživanja mladih u Hrvatskoj može zaključiti da je došlo do blagih promjena u njihovim vrijednosnim prioritetima i vrijednosnim orijentacijama. To je vidljivo, prije svega, u korist individualizma, s jedne strane, što je karakteristika postmaterijalističkih tendencija, a s druge pak strane materijalističkih i posebice tradicionalističkih vrijednosti, što je u skladu s promjenama društveno-političkog poretka te procesom retradicionalizacije u suvremenom hrvatskom društvu. Schwartz i Bardi (1997, prema Franc, Sučić i Šakić, 2008) objašnjavaju kako se promjene u važnosti vrijednosti obično smatraju dugotrajnim procesom, koji često traje i desetljećima, iako su moguće i relativno kratkotrajne promjene u vrijednostima uslijed nekih dramatičnih događaja ili brzih promjena. Tako je istraživanje vrijednosti adolescenata prije i za vrijeme Domovinskoga rata pokazalo da je tijekom rata kod mladih došlo do porasta važnosti *obiteljske sigurnosti*, *slobode* i *mudrosti* u odnosu na predratno razdoblje, dok je istovremeno *uzbudljiv život* postao značajno manje važan (Raboteg-Šarić i Brajša-Žganec, 1995, prema Franc, Sučić i Šakić, 2008). Usporede li se s time dobiveni rezultati istraživanja vrijednosnih prioriteta djeca i njihovih roditelja, moguće je objasniti zašto djeca, za razliku od roditelja, *obiteljsku sigurnost* ne procjenjuju kao značajnu vrijednost, dok *uzbudljiv život*, za razliku od djece, roditelji procjenjuju kao jednu od najmanje značajnih vrijednosti.

Rezultati ispitivanja vrijednosnih orijentacija djece pokazali su kako najvišu vrijednost postižu motivacijski tipovi vrijednosti *nezavisnost*, *univerzalizam* i *dobrohotnost*, dok najmanju vrijednost postižu motivacijski tipovi vrijednosti *moć*, *tradicija* i *konformizam*. U odnosu na najviše i najniže rangirane vrijednosti kod ispitivanja vrijednosnih prioriteta, vidljivo je kako su vrijednosne orijentacije i vrijednosni prioriteti djece međusobno usklađeni. Primjerice, najviše rangirane vrijednosti *sloboda*, *samostalnost*, *odanost*, *jednakost* i *društvena pravda* pripadaju motivacijskim tipovima vrijednosti *nezavisnost*, *univerzalizam* i *dobrohotnost*. Isto se primjećuje i kada se govori o najniže rangiranim vrijednosnim prioritetima gdje pojedine vrijednosti, primjerice, *društvena moć*, *poštivanje tradicije* i *pobožnost* pripadaju motivacijskim tipovima vrijednosti *moć*, *tradicija* i *konformizam*. Ranije spomenuta istraživanja (Franz, Šakić i Ivičić, 2002; Vlah, Lončarić i Tatalović Vorkapić, 2011) koja su se bavila ispitivanjem vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija adolescenata, ustvrdila su kako se ispitivane pojedinačne vrijednosti mladih grupiraju u odnosu na sljedeće tri vrijednosne orijentacije: *samoaktualizacijsku* (*samoostvarujuću*), *konvencionalnu* (*tradicionalnu*) te *utilitarno-hedonističku*.

U istraživanju kojeg su provele Franz, Šakić i Ivičić (2002), kao i Radin (1988) utvrđeno je kako je među hrvatskim srednjoškolicima najzastupljenija *samoaktualizacijska* vrijednosna orijentacija, potom *konvencionalna*, a relativno najmanje *utilitarno-hedonistička* orijentacija. Kada se te rezultate usporedi s rezultatima ovog istraživanja te ih se prevede u „Schwartzov jezik“⁵ vrijednosnih orijentacija prema motivacijskim tipovima vrijednosti, vidljivo je kako među ispitanicima istraživanja postoji određena sličnost u njihovim vrijednosnim orijentacijama. Primjerice, samoaktualizacijska vrijednosna orijentacija koja odgovara motivacijskom tipu vrijednosti *nezavisnost* i koja je najzastupljenija među ispitanicima navedenih istraživanja, postiže najvišu vrijednost i kod ispitanika ovog istraživanja. Slični rezultati dobiveni su i kada se govori o *utilitarno-hedonističkoj* vrijednosnoj orijentaciji koja odgovara motivacijskom tipu vrijednosti *moć* i koja je među svim grupama ispitanika procijenjena kao jedna od najmanje zastupljenih vrijednosnih orijentacija. Nadalje, istraživanjem kojeg su provele Vlah, Lončarić i Tatalović Vorkapić (2011) pokazalo se kako adolescenti najveću važnost pridaju vrijednostima iz skupine samoostvarujućih vrijednosti, dok najmanju pridaju onima iz skupine hedonističkih vrijednosti. Na temelju toga, ponovo se uočava sličnost u vrijednosnim orijentacijama obje skupine ispitanika. Uputno je podsjetiti kako se u kontekstu navedenog istraživanja između ispitanika nisu uočile sličnosti kod procjene važnosti pojedinih vrijednosti, odnosno vrijednosnih prioriteta.

U usporedbi vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija djece i roditelja, kao drugog specifičnog zadatka ovog istraživanja, rezultati su pokazali kako se mogu uočiti određene sličnosti, ali i razlike između te dvije skupine ispitanika. Roditelji su se izjasnili kako im najviše vrijednosne prioritete predstavljaju vrijednosti *jednakost, društvena pravda, odanost, uslužnost (pomaganje), obiteljska sigurnost, samostalnost, očuvanje okoliša, sloboda, čistoća i zdravlje*, dok im najniže vrijednosne prioritete predstavljaju *bogatstvo, odvažnost, društvena moć, poslušnost, pobožnost, autoritet, uspješnost, sposobnost, uzbudljiv život i uživanje u životu*. U ispitivanju vrijednosnih orijentacija roditelja, dobiveni rezultati pokazuju da najvišu vrijednost postižu motivacijski tipovi vrijednosti *univerzalizam, nezavisnost i dobrohotnost*, dok najmanju vrijednost postižu motivacijski tipovi vrijednosti *moć, poticaj i tradicija*. Iz toga je vidljivo kako su vrijednosni prioriteti i vrijednosne

⁵ S obzirom na Schwartzovu tipologiju, *samoaktualizacijsku* se vrijednosnu orijentaciju veže uz motivacijske tipove vrijednosti *nezavisnost* i *postignuće*; *konvencionalnu* uz motivacijske tipove vrijednosti *tradicija, konformizam, dobrohotnost* i *univerzalizam*, dok se *utilitarno-hedonističku* veže uz motivacijske tipove vrijednosti *hedonizam, moć, sigurnost* i *poticaj*.

orijentacije roditelja također usklađene. Takvi rezultati odgovaraju rezultatima istraživanja vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija na uzorku odraslih ispitanika kojeg su proveli Schwartz i Bardi (2001) u okviru kojeg se pokazalo kako odrasli najviše vrednuju one vrijednosti i iskazuju vrijednosne orijentacije koje pripadaju motivacijskim tipovima vrijednosti *dobrohotnost*, *univerzalizam* i *nezavisnost*, dok se među najniže rangiranim motivacijskim tipovima vrijednosti nalaze *tradicija*, *poticaj* i *moć*.

Među domaćim istraživanjima koja su se bavila proučavanjem vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija odraslih, a koja kao istraživačku podlogu uzimaju *Schwartzovu teoriju univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti*, može se istaknuti istraživanje koje je provela Ferić (2008). Rezultati dobiveni ovim istraživanjem pokazali su kako odrasla populacija hrvatskih građana među najvišim vrijednosnim prioritetima ističe one vrijednosti koje pripadaju motivacijskom tipu vrijednosti *dobrohotnost* i *univerzalizam*, dok među najnižima ističe one koje pripadaju motivacijskim tipovima vrijednosti *postignuće*, *poticaj* i *moć*, što je u skladu s rezultatima i ovog istraživanja. Nadalje, Ferić i Kamenov (2007) provele su slično istraživanje u kojem su dobiveni rezultati također bili usklađeni s rezultatima istraživanja provedenog u okviru ovog rada. Pritom je najviša važnost od strane ispitanika pridana motivacijskim tipovima vrijednosti *nezavisnost* i *dobrohotnost*, dok je najmanje tipovima *tradicija*, *konformizam* i *moć*. Značajna se razlika, međutim, primjećuje kada se govori o motivacijskom tipu vrijednosti *univerzalizam*, koji je u spomenutom istraživanju zauzeo središnju poziciju, dok se u ovome nalazi među prva tri najvažnija.

Nadalje, pojedine razlike u rezultatima dobivenim istraživanjem u okviru ovog rada mogu se uočiti i u odnosu na istraživanje kojeg su proveli Dević, Majetić i Krnić (2016). Zanimljivo je kako su ispitanici istraživanja, odnosno punoljetne osobe u rasponu od 18 do 71+ godina, najveću važnost pridali motivacijskom tipu vrijednosti *tradicija* koja se u dosadašnjim istraživanjima (Ferić, 2008; Ferić i Kamenov, 2007), kao i u istraživanju obuhvaćenim ovim radom, sustavno smještala među najniže ili pak srednje rangirane motivacijske tipove vrijednosti. Govoreći o mogućim uzrocima takve promjene vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija odraslih, potrebno je sagledati određene varijable kao što su spol i dob ispitanika. Gouveia i sur. (2015) istraživali su kako se vrijednosne orijentacije osoba mijenjaju s obzirom na spol i dob u kojoj se nalaze. Rezultati su pokazali kako je orijentacija prema motivacijskom tipu vrijednosti koji se odnosi na *tradiciju*, kao i na pojedine vrijednosti koje su njime obuhvaćane, primjerice *pobožnost*, karakteristična za osobe starije životne dobi, posebice za žene. S obzirom na to da je u istraživanju kojeg su proveli

Dević, Majetić i Krnić (2016) gotovo polovica ispitanika bila starije životne dobi (od 50 do 71+), moguće je objasniti zašto se *tradicija* u ovom slučaju smješta među motivacijske tipove vrijednosti koji imaju najvišu procjenu. Ostala dva tipa vrijednosti koja se odnose na *univerzalizam* i *dobrohotnost* u skladu su s dobivenim rezultatima istraživanja ovog rada te im je pridana najveća važnost, dok su motivacijskim tipovima vrijednosti *poticaj* i *moć* ispitanici, kao i roditelji, pridali jednu od manje važnih pozicija.

U odnosu na sve dosad navedeno, uočene sličnosti između djece i njihovih roditelja koje se odnose na najviše rangirane pojedinačne vrijednosti kao što su *sloboda*, *jednakost*, *odanost*, *društvena pravda*, *samostalnost*, *očuvanje okoliša* i *uslužnost (pomaganje)* nisu iznenađujuće, s obzirom na to da gotovo sva dosad istaknuta istraživanja djece (tj. mladih i adolescenata), kao i roditelja (tj. odraslih osoba) pokazuju kako se njihovi najviše rangirani motivacijski tipovi vrijednosti vežu uz *dobrohotnost*, *univerzalizam* i *konformizam*, a koji obuhvaćaju navedene pojedinačne vrijednosti. Nadalje, ovim je istraživanjem ustvrđeno i da između djece i njihovih roditelja postoji sličnost i kada se govori o najniže rangiranim vrijednosnim prioritetima koji se odnose na vrijednosti *bogatstvo*, *društvena moć*, *pobožnost*, *autoritet*, *sposobnost*, *uspješnost* i *odvažnost*, odnosno vrijednosnim orijentacijama koje se vežu uz motivacijske tipove vrijednosti *moć* i *tradicija*. Rezultati najniže rangiranih vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija, također su uglavnom u skladu s većinom istraživanja provedenih na uzorku mladih u razdoblju adolescencije, odnosno odraslih osoba.

Temeljem toga, može se izvesti zaključak kako između djece i njihovih roditelja obuhvaćenih istraživanjem u ovom diplomskom radu, postoji značajan dio vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija koji im je zajednički, odnosno u kojem se uočavaju određene sličnosti te da je tako moguće govoriti i o postojanju međugeneracijskog prijenosa vrijednosti između te dvije skupine ispitanika. Rezultati koji ukazuju na dobivene razlike u vrijednosnim prioritetima i vrijednosnim orijentacijama djece i njihovih roditelja (koji se, primjerice, uočavaju na vrijednostima kao što su *razumijevanje*, *znatiželja* i *kreativnost* koje značajnijima procjenjuju djeca te *obiteljska sigurnost*, *čistoća* i *zdravlje* koje značajnijima procjenjuju roditelji), moguće je objasniti u odnosu na životno razdoblje u kojem se svaka od skupina ispitanika nalazi. Primjerice, za razdoblje adolescencije u kojem se nalaze ispitanici djeca nikako nije iznenađujuće što *znatiželja* predstavlja jednu od najvažnijih vrijednosti, isto kao i to što roditeljima jednu od najvažnijih vrijednosti predstavlja *obiteljska sigurnost*.

Treći je zadatak istraživanja provedenog u okviru ovog rada bio utvrditi postoji li statistički značajna povezanost u vrijednosnim orijentacijama djece i njihovih roditelja prema motivacijskim tipovima vrijednosti koji proizlaze iz *Schwartzove teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti*. Rezultati istraživanja pokazali su kako između roditelja i djece ne postoji značajna razlika u odnosu na motivacijske tipove vrijednosti *moć, tradicija, konformizam i sigurnost*. S druge strane, značajna razlika postoji kada je riječ o tipovima *postignuće, hedonizam, poticaj, nezavisnost, univerzalizam i dobrohotnost*. Preciznije, utvrđeno je kako se statistički značajna razlika s obzirom na motivacijske tipove vrijednosti *hedonizam, poticaj i nezavisnost* uočava između sve tri skupine ispitanika (djece, majki i očeva), dok se razlike u ostalim motivacijskim tipovima vrijednosti uočavaju s obzirom na jednog od roditelja, što govori u prilog tome kako varijabla spola djeteta, odnosno roditelja ima primjetnu ulogu u određenju povezanosti njihovih vrijednosnih orijentacija. Naime, utvrđeno je kako se značajna razlika s obzirom na motivacijski tip vrijednosti *postignuće* uočava između djece i majki, dok se ne uočava između djece i očeva. Isto tako, utvrđeno je i kako se značajna razlika s obzirom na motivacijski tip vrijednosti *univerzalizam i dobrohotnost* uočava između djece i očeva, dok se ne uočava između djece i majki.

Ovakve rezultate moguće je interpretirati u odnosu na neke teorijske postavke o povezanosti vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija djece i roditelja. U okviru toga, utvrđeno je da spol djeteta predstavlja varijablu koja ima istaknutu ulogu u procesu prijenosa vrijednosti u obitelji, pa su tako djevojke u svojim vrijednosnim prioritetima sličnije majkama, dok su mladići sličniji očevima (Ferić, 2009). Uzevši u obzir činjenicu kako je uzorak ovog istraživanja činilo 85,71% djece ženskog spola, može se objasniti zašto djeca iskazuju veću povezanost u svojim vrijednosnim orijentacijama s majkama, nego sa svojim očevima. Time se također može objasniti i zašto je dobivena statistički značajna razlika između djece i očeva s obzirom na motivacijski tip vrijednosti *postignuće*. Naime, pojedina istraživanja pokazuju kako su ispitanici muškog spola (očevi) više vrednovali *postignuće* od ispitanica ženskog spola (majki) (Alfieri i sur., 2014). Jednako tako, istraživanja su pokazala i da ispitanici muškog spola (očevi) u odnosu na ispitanice ženskog spola (majke) motivacijski tip vrijednosti *dobrohotnost* procjenjuju značajno manje važnim (Alfieri i sur., 2014), što opet može objasniti zašto je s obzirom na taj motivacijski tip vrijednosti dobivena povezanost između djece i majki, odnosno razlika između djece i očeva.

Neka od stranih istraživanja koja su se bavila ispitivanjem povezanosti vrijednosnih orijentacija između roditelja i djece dala su drugačije rezultate nego dobivene ovim

istraživanjem. Moskvičeva i sur. (2016) utvrdile su kako u vrijednosnim orijentacijama djece i njihovih roditelja postoji statistički značajna razlika s obzirom na motivacijske tipove vrijednosti *univerzalizam* i *konformizam*, dok se prema ostalim motivacijskim tipovima vrijednosti ta razlika ne uočava. U odnosu na motivacijski tip vrijednosti *univerzalizam*, razlika je uočena između djece i njihovih očeva, dok je u odnosu na motivacijski tip vrijednosti *konformizam* razlika uočena između djece i njihovih majki. U usporedbi s rezultatima istraživanja provedenog u ovome radu, vidljivo je kako se rezultati istraživanja preklapaju s obzirom na motivacijski tip vrijednosti *univerzalizam*. Nadalje, povezanošću vrijednosnih orijentacija djece i njihovih roditelja bavili su se i Thi Khanh Ha i sur. (2015). Oni su utvrdili kako između djece i roditelja ne postoji statistički značajna razlika u odnosu na motivacijski tip vrijednosti *dobrohotnost*, dok postoji u odnosu prema svim ostalim motivacijskim tipovima vrijednosti. Utvrđeno je kako roditelji, za razliku od djece, značajno više vrednuju motivacijske tipove vrijednosti koji su vezani uz *tradiciju*, *konformizam* i *sigurnost*, dok djeca u odnosu na roditelje značajno više vrednuju *hedonizam*, *poticaj*, *nezavisnost* i *univerzalizam*. Usporede li se rezultati navedenog istraživanja s rezultatima dobivenim u ovome radu, uočava se kako između njih ne postoji nikakva sličnost.

Pojedinim istraživanjima (primjerice Albert, Trommsdorf i Wisnubrata, 2008) nastojalo se objasniti je li povezanost vrijednosnih orijentacija djece i njihovih roditelja, kao i međugeneracijski prijenos vrijednosti, ovisan o društveno-kulturalnom kontekstu u kojem se ta dva fenomena promatraju. U okviru toga, utvrđeno je kako društveno-kulturalni kontekst ima istaknutu ulogu kako u oblikovanju vrijednosnih orijentacija, tako i u međugeneracijskom prijenosu vrijednosti između roditelja i djece. Ovisno o tome, značajnim je u objašnjenju ranije istaknutih razlika u rezultatima istraživanja povezanosti vrijednosnih orijentacija djece i njihovih roditelja, spomenuti kako su istraživanja uzeta za usporedbu bila provedena u Rusiji (Moskvičeva i sur., 2016) te Vijetnamu (Thi Khanh Ha i sur., 2015). Za razliku od toga, u prilog dobivenim rezultatima u ovom istraživanju govore upravo neka od domaćih istraživanja koja su se bavila ispitivanjem međugeneracijskog prijenosa vrijednosti s roditelja na njihovu djecu. Tako je Visković (2013) utvrdila kako između djece i roditelja postoji značajna razlika u vrijednosnim orijentacijama koje prema Schwartzovoj tipologiji spadaju u skupine *postignuće*, *univerzalizam* i *dobrohotnost*, dok ne postoji značajna razlika u odnosu na motivacijski tip vrijednosti *sigurnost*. Međutim, primjećuje se kako s obzirom na motivacijske tipove vrijednosti *tradicija* i *konformizam* postoji značajna razlika između roditelja i djece, dok je u okviru istraživanja ovoga rada utvrđeno da ne postoji.

S obzirom na ispitivanje povezanosti u vrijednosnim orijentacijama djece i njihovih roditelja prema motivacijskim tipovima vrijednosti koji proizlaze iz *Schwartzove teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti*, može se zaključiti kako se dobiveni rezultati ne preklapaju s pojedinim stranim istraživanjima koja su uzeta kao okvir usporedbe u raspravi, dok se djelomično preklapaju s domaćim istraživanjima. Pritom je dobivene razlike moguće tumačiti s obzirom na drugačiji društveno-kulturalni kontekst u kojem se su vrijednosne orijentacije djece i njihovih roditelja ispitivale. Usto, valja napomenuti kako su istraživanja koja se bave proučavanjem povezanosti vrijednosnih orijentacija i koja bi pružila bolji uvid u proučavanje ovog fenomena rijetka (Reić Ercegovac i Koludrović, 2010), a posebice ona koja kao podlogu uzimaju *Schwartzovu teoriju univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti*. To se najviše primjećuje u domaćem istraživačkom kontekstu gdje dosad u dostupnoj literaturi nije objavljeno ili pronađeno niti jedno takvo istraživanje. Stoga se preporučuje izvedene zaključke o povezanosti vrijednosnih orijentacija djece i njihovih roditelja, u kontekstu rasprave ovog rada, uzeti s određenim oprezom.

6. ZAKLJUČAK

U ovom se diplomskom radu nastojalo kroz teorijski dio rasprave prikazati dosadašnje spoznaje o vrijednostima te određena promišljanja o odnosu vrijednosti, odgoja i obitelji. Unatoč tome što se vrijednosti javljaju kao važan istraživački fenomen u gotovo svim društveno-humanističkim znanostima, u njihovom jasnom teorijskom određenju još uvijek postoje brojne nesuglasice među autorima koji se bave njihovim istraživanjem počevši već od definicije vrijednosti, kao i funkcija koje ostvaruju. Isto tako, među autorima nema konačnog dogovora o tome koje sve vrste ili klasifikacije vrijednosti postoje te kako ih se može hierarhizirati. Ipak, autori se slažu oko toga kako vrijednosti imaju prepoznatljivu ulogu u životu svakog pojedinca i društva koja se percipira kao važan temelj i neizostavan dio njihove egzistencije. One izražavaju povezanost čovjeka s društvom u kojem živi, određuju kulturološki identitet društva, osmišljavaju i usmjeravaju ljudski život, kao i čovjekovo cjelokupno djelovanje unutar društva čiji je kontinuitet osiguran zahvaljujući prijenosu vrijednosti sa starijih na mlađu generaciju. U tom procesu, primarnu ulogu ostvaruju obitelj i škola koje predstavljaju najvažnije čimbenike u međugeneracijskom prijenosu vrijednosti.

Svojevrsna „kriza vrijednosti“ koja je prema mišljenjima mnogih autora rezultat različitih promjena i oblika napretka unutar suvremenog demokratskog društva, sve više naglašava i stavlja pred brojne izazove ulogu obitelji i odgojno-obrazovnog sustava kao primarnih „učitelja“ i „prenositelja“ vrijednosti. U tom kontekstu, roditelji su kao prvi i najvažniji odgojitelji svoje djece pozvani u obiteljskom okruženju prenositi različite moralne, odgojne i obiteljske vrijednosti te norme prihvatljivog društvenog ponašanja, dok se od nastavnika očekuje da unutar ostvarivanja nastavnog plana i programa aktualiziraju odgoj za vrijednosti u školama. Hobljaj (2007) tvrdi kako upravo zahvaljujući odgoju za vrijednosti mladi naraštaji kreiraju nove vrijednosti osposobljavajući se da u odrasloj dobi kompetentno izgrađuju društvo budućnosti. Shodno tome, unutar škola je potrebno da osim nastavnika i stručni suradnici pedagozi koji ostvaruju ključnu ulogu u kreiranju školskog kurikulumu i školske kulture, također promišljaju o tome kako implementirati odgoj za vrijednosti. Tako se učenicima pomaže uspostaviti njihovu osobnu vrijednosnu orijentaciju koja će jednog dana pridonijeti u izgradnji moralno „zdravog“ i perspektivnog društva, jer budućnost suvremenog društva ovisi o njegovoj vrijednosnoj orijentaciji, kao i pojedinim vrijednosnim prioritetima koji se potiču kod mladih osoba.

Iz tog razloga aktualiziraju se i mnoga pitanja kojima se pokušava dobiti uvid u to kakve su vrijednosne orijentacije i vrijednosni prioritet mladih te razlikuju li se oni u odnosu na starije generacije. Ovim pitanjima bavio se istraživački dio diplomskog rada uzimajući ih u obzir iz obiteljskog aspekta. Cilj je bio ispitati vrijednosne orijentacije i vrijednosne prioritete djece i njihovih roditelja kako bi se ukazalo na (ne)postojanje međugeneracijskog prijenosa vrijednosti u obitelji. Rezultati istraživanja pokazali su kako djeca i njihovi roditelji iskazuju sličnosti u svojim vrijednosnim prioritetima, što upućuje na postojanje međugeneracijskog prijenosa vrijednosti. Oslanjajući se na postavke *Schwartzove teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti*, pokazalo se kako obje skupine ispitanika značajnim procjenjuju vrijednosti koje pripadaju motivacijskim tipovima vrijednosti *univerzalizam*, *nezavisnost* i *dobrohotnost*, dok najmanje značajnima procjenjuju vrijednosti koje pripadaju tipovima *moć* i *tradicija*. Ispitivanjem povezanosti vrijednosnih orijentacija djece i njihovih roditelja prema 10 motivacijskih tipova vrijednosti, utvrđeno je kako povezanost postoji s obzirom na motivacijske tipove vrijednosti *moć*, *tradicija*, *konformizam* i *sigurnost*. S druge strane, razlike koje se uočavaju govore u prilog tome kako su djeca u vrijednosnim orijentacijama sličnija svojim majkama, nego očevima.

Potrebno je još osvrnuti se i na neke prepreke, kao i moguća poboljšanja samog istraživanja. U prvome, to se odnosi na relativno maleni uzorak djece i njihovih roditelja, odnosno obitelji čime nije dobivena opsežnija slika rezultata. Stoga se preporučuje slična istraživanja provesti na većem uzorku djece i njihovih roditelja kako bi rezultati bili što reprezentativniji. Također, problem je predstavljala i homogenost uzorka djece, odnosno neusklađenost između muškog i ženskog spola zbog čega je izostavljena analiza povezanosti vrijednosnih orijentacija djece i njihovih roditelja prema odnosima dijada unutar obitelji. Usporedbom vrijednosnih orijentacija, kao i vrijednosnih prioriteta, u odnosima *majka-kćer*, *majka-sin*, odnosno *otac-kćer* i *otac-sin*, stekao bi se bolji uvid u razumijevanje i tumačenje rezultata istraživanja. Kao neke od dodatnih preporuka za daljnja istraživanja koja se bave proučavanjem vrijednosti u obiteljskom kontekstu, preporučuje se, primjerice, istražiti kako djeca percipiraju vrijednosti svojih roditelja te postoji li ovisno o tome, povezanost njihovih vrijednosnih orijentacija i vrijednosnih prioriteta. Usto, uzimajući u obzir primjetni nedostatak literature u domaćem istraživačkom prostoru, za daljnja se proučavanja vrijednosnih orijentacija i vrijednosnih prioriteta djece i njihovih roditelja, preporučuje uzeti u obzir i neke druge varijable kao što su dob djeteta ili roditeljski stil odgoja, kao i njihovo tumačenje u kontekstu *Schwartzove teorije univerzalnog sadržaja i strukture vrijednosti*.

7. POPIS LITERATURE

- Alataras Penda, I. (2005). Temeljne vrijednosti Europske Unije – od utopije do stvarnosti. *Politička misao*, 42(3): 157–172. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/33002>, pristupljeno 28. kolovoza 2017.
- Albert, I., Tormmsdorff, G. i Wisnubrata, L. (2008). *Intergenerational Transmission of Values in Different Cultural Contexts: A Study in Germany and Indonesia*. Dostupno na: iaccp.org/sites/default/files/spetses_pdf/24_Albert.pdf, pristupljeno 27. rujna, 2017.
- Aneja, N. (2014). The Importance of Value Education in the Present Education System & Role of Teacher. *International Journal of Social Science and Humanities Research*, 2(3): 230-233. Dostupno na: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:a2tIAecnqacJ:www.researchpublish.com/download.php%3Dfile%3DThe%2520Importance%2520of%2520Value%2520Education-534.pdf%26act%3Dbook+&cd=1&hl=hr&ct=clnk&gl=hr>, pristupljeno 19. rujna 2017.
- Asikuzun, E., i Kildan, A. O. (2014). An examination of the values which the parents of pre-school students want their children to acquire. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 116: 3700–3704. Dostupno na: www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281400843X, pristupljeno 27. rujna, 2017.
- Aspin, D. (2000). A clarification of some key terms in values discussions. U: M.Leicester, C. Modgil and S. Modgil (ur). *Moral Education and Pluralism: Education, Culture and Values*. London: Falmer Press.
- Australian Government; Department of Education, Science and Training (2005). *National Framework for Values Education in Australian Schools*. Dostupno na: http://www.curriculum.edu.au/verve/_resources/framework_pdf_version_for_the_web.pdf, pristupljeno 22. rujna, 2017.
- Baer, D., Curtis, J., Grabb, E., i Johnston, W. (1996). What values do people prefer in children? A comparative analysis of survey evidence from fifteen countries. U: Seligman, C., Olson, J. M. i Zanna, M. P. (ur). *The psychology of value: The Ontario Symposium*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Barahate, Y. S. (2014). *Role of a Teacher in imparting Value-Education*. Dostupno na: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/ICAET-2014/volume-1/4.pdf>, pristupljeno 20. rujna 2017.
- Barni, D. et al. (2014). Parent–Child Value Similarity Across and Within Cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(6): 853-867. Dostupno na: journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022022114530494, pristupljeno 27. rujna, 2017.
- Barni, D. i Knafo-Noam, A. (2012). Value Systems of Fathers, Mothers and Adolescents: Do Parents and their Children Construe Basic Values in the Same Way? *Survey Research Methods*, 6(1): 3-11. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/259602955_Value_Systems_of_Fathers_Mothers_a

nd_Adolescents_Do_Parents_and_their_Children_Construe_Basic_Values_in_the_Same_Way, pristupljeno 20. veljače, 2017.

Barni, D., Alfieri, S., Marta, E., i Rosnati, R. (2013). Overall and unique similarities between parents' values and adolescent or emerging adult children's values. *Journal of Adolescence*, 36(6): 1135-1141. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24215960>, pristupljeno 27. rujna, 2017.

Barni, D., Rosnati, R., i Uglia, D. (2014). Adolescents and Parental Separation or Divorce: The Protective Role of Values against Transgressive Behavior. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 140: 186–191. Dostupno na: www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042814033333, pristupljeno 27. rujna, 2017.

Bergmann, W. (2009). *Disciplina bez straha: kako steći poštovanje naše djece, a ne izgubiti njihovo povjerenje*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Bojović, Ž., Vasiljević, D. i Sudzilovski, D. (2015). Vrijednosti i vrijednosne orijentacije studenata, budućih učitelja i odgojitelja. *Croatian Journal of Education*, 17(4): 11-35. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=225717, pristupljeno 28. rujna, 2017.

Bouillet, D. (2004). Odnos mladih prema vrijednostima i činiteljima obiteljskog života. *Sociologija sela*, 42(1/2): 173-194. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/33969>, pristupljeno 25. srpnja, 2017.

Brady, L. (2008). Strategies in Values Education: Horse or Cart? *Australian Journal of Teacher Education*, 33(5): 81-89. Dostupno na: <http://ro.ecu.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1504&context=ajte>, pristupljeno 20. rujna 2017.

Braithwaite, V. A. i Law, H. G. (1985). Structure of human values: Testing the adequacy of the Rokeach Value Survey. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49: 250-263. Dostupno na: <http://psycnet.apa.org/record/1985-29735-001>, pristupljeno 30. kolovoza 2017.

Buljubašić Kuzmanović, V. i Simel, S. (2010). Odnos univerzalnih i ponašajnih vrijednosti mladih. *Školski vjesnik*, 59(3): 373-386.

Ćurko, B., et. al. (2015). *Ethics and Values Education – Manual for Teachers and Educators*. Dostupno na: <http://bookpdf.services/ethics-and-values-education-manual-for-teachers-and.pdf>, pristupljeno 19. rujna 2017.

Demir, K., i Kok, A. (2012). Students' Families and Family Values. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 47, 501–506. Dostupno na: www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281202424X, pristupljeno 25. rujna, 2017.

Dević, I., Majetić, F. i Krnić, R. (2016). Vrijednosne preferencije hrvatskih građana kao odrednice materijalizma. *Društvena istraživanja*, 24(4): 555-576. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=226013, pristupljeno 4. listopada, 2017.

- Družinec, V. (2016). Transfer vrijednosti s roditelja na djecu. *Školski vjesnik*, 65(3): 475-488. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/178119>, pristupljeno 3. srpnja, 2017.
- Farooq, U. (2014). *Values in Sociology Meaning, Definition and Functions with Examples*. Dostupno na: <http://www.studylecturenotes.com/basics-of-sociology/values-in-sociology-meaning-definition-functions-with-examples>, pristupljeno 28. kolovoza, 2017.
- Ferić, I. (2005). Univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti: podaci Iz Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 16(1-22): 3-26. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/18918>, pristupljeno 20. veljače 2017.
- Ferić, I. (2008). Sustav vrijednosti kao odrednica dominantnih političkih preferencija. *Društvena istraživanja*, 17(4/5): 96-107. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/29428>, pristupljeno 25. rujna, 2017.
- Ferić, I. (2009). *Vrijednosti i vrijednosni sustavi*. Zagreb: Alinea.
- Ferić, I. i Kamenov, Ž. (2007). Vrijednosti kao prediktori stavova i ponašanja. *Društvena istraživanja*, 16(1/2): 51-71. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/18920>, pristupljeno 4. listopada, 2017.
- Franc, R. Šakić, V. i Ivičić, I. (2002). Vrednote i vrijednosne orijentacije adolescenata: hijerarhija i povezanost sa stavovima i ponašanjima, *Društvena istraživanja* 11(2/3): 215-238. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/19686>, pristupljeno 24. rujna, 2017.
- Franc, R., Sučić, I. i Šakić, V. (2008). Vrijednosti kao rizični i zaštitni čimbenici socijalizacije mladih, *Diacovensia* 16(1/2): 135-148. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/57128>, pristupljeno 20. Veljače, 2017.
- Fromm, E. (1965). *Umijeće ljubavi*. Dostupno na: <https://poznajsebe.files.wordpress.com/2014/07/erich-fromm-umijece-ljubavi.pdf>, pristupljeno 28. kolovoza, 2017.
- Fyffe, L., Hay, I. i Palmer, G. (2004.). Issues and Concerns in Children's Value Education. U: Bartlett, F., Bryer, D., Roebuck, Q. N. (ur). *Educating: Weaving Research into Practice*. School of Cognition: Griffith University. Dostupno na: <http://search.informit.com.au>, pristupljeno 20. rujna 2017.
- Goodnow, J. J. (1992). Parents' ideas, children's ideas: the bases of congruence and divergence. U: I. E. Sigel, A. V. McGillicuddy-DeLisi, i J. J. Goodnow (ur). *Parental beliefs systems: The psychological consequences for children*. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Gouveia, V. V. (2014). The functional theory of human values: From intentional overlook to first acknowledgement - A reply to Schwartz. *Personality and Individual Differences*, 68: 250-253. Dostupno na: http://vvgouveia.net/phocadownload/2014/Gouveia_2014_The_functional_theory.pdf, pristupljeno 30. kolovoza, 2017.
- Gouveia, V. V. et al. (2015). Patterns of Value Change During the Life Span: Some Evidence From a Functional Approach to Values. Dostupno na: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0146167215594189>, pristupljeno 4. listopada, 2017.

- Grusec, J. E. i Goodnow, J. J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology*, 30: 4-19. Dostupno na: [doi.apa.org/journals/dev/30/1/4.pdf](https://doi.org/journals/dev/30/1/4.pdf), pristupljeno 27. rujna, 2017.
- Harecker, G. (2004). *Teaching Values at School: a Way to Reach a Better Understanding in Our World*. Dostupno na: https://conference.pixel-online.net/conferences/science/common/download/Paper_pdf/325-IBL26-FP-Harecker-NPSE2012.pdf, pristupljeno 19. rujna 2017.
- Haydon, G. (2006) *Values in education*. London: Continuum.
- Hill, B. V. (2004). *Values Education in Schools: Issues and Challenges*. Dostupno na: www.curriculum.edu.au/verve/_resources/ve_acsa_paper.pdf, pristupljeno 19. rujna 2017.
- Hoblaj, A. (2005). Vrijednosno usmjereni odgoj u vrijednosno usmjerenoj školi. *Filozofska istraživanja*, 25(2): 389-411.
- Hoblaj, A. (2007). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti u kontekstu vrijednosno usmjerenog društva. *Dijete i društvo*, 9(2): 311-332.
- Hoge, D. R, Petrilo, G. H. i Smith, E. I. (1982). Transmission of religious and social values from parents to teenager children. *Journal of Marriage and the Family*, 44: 569-580. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/351580>, pristupljeno 24. rujna, 2017.
- Hooper, C., Zbar, V., Brown, D., Bereznicki, B. (ur.) (2003). Values education study: Literature review. *Values education study – Final report*. Melbourne: Curriculum Corporation. Dostupno na: http://www.curriculum.edu.au/verve/_resources/VES_Final_Report14Nov.pdf, pristupljeno 19. rujna 2017.
- Hrnjak, M. (2008). *Usporedba hijerarhija vrijednosti i strukture vrijednosnog sustava srednjoškolaca iz Zagreba i Skopja*. Diplomski rad. Dostupno na: darhiv.ffzg.unizg.hr/608/1/MarijanaHrnjak.pdf, pristupljeno 20. veljače, 2017.
- Ilišin, V. (2002). Interesi i slobodno vrijeme mladih. U: Radin, F. i Ilišin V. (ur). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Dostupno na: http://www.idi.hr/wpcontent/uploads/2014/03/Mladi_uoci_treceg_milenija_sadrzaj.pdf, pristupljeno 28. kolovoza 2017.
- Ilišin, V. (2011). Vrijednosti mladih u Hrvatskoj. *Politička misao*, 48(3): 82-122. Dostupno na: http://idiprints.knjiznica.idi.hr/60/1/PM%202011_3%20Ii%C5%A1in.pdf, pristupljeno 25. srpnja, 2017.
- Ilišin, V. i Gvozdanović, A. (2016). Struktura i dinamika vrijednosti mladih u Hrvatskoj. U: Sekulić, D. (ur). *Vrijednosti u hrvatskom društvu*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
- Ilišin, V., Radin, F. i Županov, J. (1986) (ur.), *Kultura radničke omladine: prilog istraživanju položaja vrijednosti i aktivnosti mladih radnika u SR Hrvatskoj*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske.

- Janković, J. (1988). *Vrednote u kontekstu obiteljskog sustava*. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/47128>, pristupljeno 26. rujna 2017.
- Janković, J., Berc, G. i Blažeka, S. (2004). Neke opće i obiteljske vrednote u selu i gradu. *Sociologija sela*, 42(1/2): 91-111. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/33977>, pristupljeno 25. srpnja 2017.
- Jukić, R. (2013). Moralne vrijednosti kao osnova odgoja. *Nova prisutnost*, 11(3): 241-263. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/164212>, pristupljeno 7. veljače 2017.
- Jurčević Lozančić, A. (2011). Redefiniranje odgojne uloge obitelji. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*. 13(4): 122-150. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/78073>, pristupljeno 25. srpnja, 2017.
- Juul, J. (1995). *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: Educa.
- Kluckhohn, C. (1951). Values and Value Orientations in the Theory of Action. U: T. Parsons, E. A. Shils et al. (ur). *Toward a General Theory of Action*. Cambridge: Harvard Univ. Press.
- Knafo, A. i Schwartz, R. H. (2001). Value Socialization in Families of Israeli-born and Soviet-born Adolescents in Israel. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(2): 213-228. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022022101032002008>, pristupljeno 22. veljače 2017.
- Knafo, A. i Shalome, S. H. (2000). *Accounting for Parent-Child Value Similarity: Perception, Acceptance and Beyond*. Unpublished manuscript. Israel: The Hebrew University of Jerusalem.
- Knafo, A. i Shalome, S. H. (2001). Parenting and Adolescent's Accuracy in Perceiving Parental Values. *Child Development*, 74(2): 595-611. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12705575>, pristupljeno 20. veljače, 2017.
- Kohlberg, L. (1975). The development of moral judgments concerning capital punishment. *American Journal of Orthopsychiatry*, 45(4): 614-640. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1180344>, pristupljeno 20. rujna 2017.
- Kovačević, V. (2014). Vrijednosna orijentacija i kršćanske vrijednosti. *Nova prisutnost*, 12(2): 221-238. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/185543>, pristupljeno 7. veljače 2017.
- Krizmanić, M. i Kolesarić, V. (2007). Vrijednosni sustav i tolerancija kao vrijednost. *Dijete i društvo*, 9(2): 387-397.
- Kujundžić, N. (1988). O stvarnim uzrocima odgojne krize U: Bežen, A. (ur). *Suvremeni problemi odgoja*. Zagreb: Školske novine.
- Laghi, F., Pallini, S. i De Sclavis, R. (2012). Values Similarity between Parents and Adolescents: A Preliminary Investigation among Italian Adolescents. *Journal of Comparative Family Studies*, 43(6): 915-923. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/41756277>, pristupljeno 27. rujna, 2017.

- Lebedina Manzoni, M. (2007). Vrijednosti za odgoj i samoodgoj. *Dijete i društvo*, 9(2): 367-381.
- Ledić, J. (1999). *Škola i vrijednosti*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Lovat, T. i Hawkes, N. (2009). Values Education: A Pedagogical Imperative for Student Wellbeing. Dostupno na: neilhawkes.org/.../values_education_pedagogical_imperative.doc, pristupljeno 19. rujna 2017.
- Lovat, T., i Toomey, R. (ur.) (2009). *Values education and quality teaching: The double helix effect*. Dordrecht, Netherlands: Springer.
- Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. *Dijete, vrtić, obitelj*, 67: 13-15. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/183112>, pristupljeno 25. rujna, 2017.
- Maleš, D. i Stričević, I. (2007). Demokracija kao temeljna odgojna vrijednost. *Dijete i društvo*, 9(2): 335-352.
- Marinović Bobinac, A. (2001). Obitelj i škola. U: Ilišin, V., Radin, F. i Marinović Bobinac, A. (ur). *Djeca i mediji. Uloga medija u svakodnevnom životu djece*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži; Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Dostupno na: www.idi.hr/images/stories/publikacije/Djeca_i_mediji.pdf, pristupljeno 9. kolovoza, 2017.
- Maslow, A. (1959). Psychological Date and Value Theory. U: Maslow, A. B. (ur). *New Knowledge in Human Values*. New York: Harper and Brothers, Pub.
- Matić, D. (1990). Vrijednosti kao predmet sociološke znanosti. *Revija za sociologiju*, 21(3): 517-525. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/228903>, pristupljeno 10. veljače, 2017.
- Matić, R. (2003). *Društvena promocija bezakonja*. Zagreb: Impresum.
- Matulić, T. (2007). Buđenje svijesti o vrijednostima: šanse za suvremeni odgojno-obrazovni proces. *Dijete i društvo*, 9(2): 449-462.
- Miliša, Z. i Tolić, M. (2010). Kriza odgoja i ekspanzija suvremenih ovisnosti. *Medianali*, 4(8): 135-164. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=97974, pristupljeno 7. veljače 2017.
- Miliša, Z., Dević, J. i Perić, I. (2015). Kriza vrijednosti kao kriza odgoja. *Mostariensia: časopis za humanističke znanosti*, 19(2): 7-20. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=226392, pristupljeno 7. veljače 2017.
- Min, T. K. (1998). *A Study on The Hierarchy of Values*. Dostupno na: <https://www.bu.edu/wcp/Papers/Valu/ValuMin.htm>, pristupljeno 24. kolovoza 2017.
- Ministarstvo, znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS) (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Dostupno na: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf, pristupljeno 20. svibnja, 2017.
- Mlinarević, V., Buljubašić-Kuzmanović, V. i Sablić, M. (2007). Promicanje odgojnih vrijednosti mitovima i legendama u čitankama nižih razreda osnovne škole. U: Pintarić, A. (ur). *Obitelj u književnosti za djecu i mladež*. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku.

- Mlinarević, V., Živić, T. i Vranješ, A. (2016). Odgojne vrijednosti u odabranim govorima Josipa Jurja Strossmayera, promicatelja prosvjete i kulture. *Mostariensia*, 20(1/2): 117-131. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/252123>, pristupljeno 7. veljače 2017.
- Mondal, B. C. (2017). Inculcating Human Values among School Students through Effective Teaching. *Journal of Social Sciences*, 13(2): 102-107. Dostupno na: <https://thescipub.com/pdf/10.3844/jssp.2017.102.107>, pristupljeno 19. rujna 2017.
- Moskvicheva, N. et al. (2016). Relationship between adolescents' and parents' life values and attitudes toward future profession. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 217: 160–168. Dostupno na: www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281600077X, pristupljeno 25. rujna, 2017.
- Moskvichevaa, N., Bordovskaiaa, N., Dudchenkoa, Z. i Borisovaa, E. (2016). Relationship between adolescents' and parents' life values and attitudes toward future profession. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 217: 160–168. Dostupno na: www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281600077X, pristupljeno 27. rujna, 2017.
- Mrnjaus, K. (2008). *Pedagoška promišljanja o vrijednostima*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Nova Johnson, S. (2016). *Value Crisis Among Youth in Emerging Society and Value Oriented Education*. Dostupno na: http://ijariie.com/AdminUploadPdf/Value_Crisis_Among_Youth_in_Emerging_Society_and_Value_Oriented_Education__c1253.pdf, pristupljeno 21. rujna, 2017.
- Piršl, E. i Vican, D. (2004). Europske demokratske vrijednosti i regionalizam. *Pedagogijska istraživanja*, 1 (1), 89-102. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/139365>, pristupljeno 3. srpnja, 2017.
- Platon (1997). *Država*. Zagreb: Naklada Jurčić.
- Polić, M. (2005). *Činjenice i vrijednosti*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Radin, F. (1988). Hijerarhije i strukture društvenih vrijednosti. U: Fanuko, N. et al. (ur.), *Fragmenti omladine*. Zagreb: Radna zajednica RK SSOH i Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Radin, F. (2002). Vrijednosne hijerarhije i strukture. U: Radin, F. i Ilišin V. (ur.). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Dostupno na: http://www.idi.hr/wpcontent/uploads/2014/03/Mladi_uoci_treceg_milenija_sadrzaj.pdf, pristupljeno 28. kolovoza 2017.
- Rakić, V. i Vukušić, S. (2008). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja*, 19(4/5): 771-795. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=90543, pristupljeno: 3. srpnja, 2017.
- Rečić, M. (2005). *Želim znati... Odgovori na najčešća roditeljska pitanja o odgoju djece*. Đakovo: tempo.

Reić Ercegovac, I. i Koludrović, M. (2012). Uloga životnih vrijednosti u objašnjenju stavova prema razvodu braka - međugeneracijska i unutarobiteljska perspektiva. *Sociologija i prostor*, 50(2): 257-273. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/89174>, pristupljeno 1. ožujka, 2017.

Reić Ercegović, I. i Koludrovac, M. (2010). Međugeneracijski prijenos vrijednosnih prioriteta između majki i kćeri. *Školski vjesnik*, 59(1): 89-98.

Robb, B. (1998). What is values education - and so what? *The Journal of Values Education*, 1. Dostupno na: <http://www.valueseducation.co.uk/articles/What-is-values-education-and-so-what.pdf>, pristupljeno 19. rujna 2017.

Rohan, M. P. i Zanna, M. P. (1996). Value transmission in Families. U: Seligman, C., Olson, J. M. i Zanna, M. P. (ur). *The psychology of values: The Ontario symposium*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.

Sablić, M. (2014). Sadržaji građanskoga odgoja i obrazovanja u nacionalnom okvirnom kurikulumu. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 3: 83-92. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/133853>, pristupljeno 25. srpnja, 2017.

Sablić, M. i Blažević, I. (2015). Stavovi učitelja prema vrijednostima kao temeljnim sastavnicama nacionalnog okvirnog kurikuluma. *Školski vjesnik*, 64(2): 250-264. Dostupno na: https://www.ffst.unist.hr/_download/repository/BROJEVI_%C5%A0KOLSKOG_VJESNIK_A/2015/2/4.pdf, pristupljeno 3. srpnja, 2017.

Schwartz, R. H. i Boehnke, K. (2004). Evaluating the Structure of Human Values with Confirmatory Factor Analysis. *Journal of Research in Personality*, 38: 230-255. Dostupno na: www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0092656603000692, pristupljeno 20. veljače 2017.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. Dostupno na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.220.3674&rep=rep1&type=pdf>, pristupljeno 30. kolovoza 2017.

Schwartz, S. H. (1994). Are There Universal Aspects in the Structure of Contents of Human Values? *Journal of Social Issues*, 50: 19-45. Dostupno na: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1540-4560.1994.tb01196.x/abstract>, pristupljeno 20. veljače 2017.

Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Psychology and Culture*, 2(1): 1-20. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>, pristupljeno 20. veljače 2017.

Schwartz, S. H. i Bardi, D. (2001). Value Hierarchies across Cultures: Taking a Similarities Perspective. *The Journal of Cross-Cultural Psychology*. Dostupno na: https://pure.royalholloway.ac.uk/portal/files/1893335/schwartz_bardi_2001_value_hierarchies_across_cultures.pdf, pristupljeno 4. listopada, 2017.

Schwartz, S. H. i Bilsky, W. (1990). Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross-cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53: 550-562. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/232468134_Toward_a_Theory_of_the_Universal_Content_and_Structure_of_Values_Extensions_and_Cross-Cultural_Replications, pristupljeno 30. kolovoza 2017.

Schwartz, S. H. i Sagie, G. (2000). Value Consensus and Importance – A Cross-Cultural and Multimethod Studies. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31: 465-497. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022022100031004003>, pristupljeno 20. veljače 2017.

Schwartz, S. H. i Sagiv, L. (1995). Identifying Culture-Specifics in the Content and Structure of Values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26: 92-116. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022022195261007>, pristupljeno 20. veljače 2017.

Stanford Encyclopedia of Philosophy (SEOP) (2016). *Nicolai Hartmann*. Dostupno na: <https://plato.stanford.edu/entries/nicolai-hartmann/#TwoDimeStruValu>, pristupljeno 26. kolovoza 2017.

Stevanović, M. (2002). *Obiteljska pedagogija*. Varaždinske Toplice: Tonimir.

Sutrop, M. (2015). Can Values Be Taught? The Myth of Value-free Education. *Trames*, 19(2): 189–202. Dostupno na: www.kirj.ee/public/trames_pdf, pristupljeno 21. rujna 2017.

Tamm, A. i Tulviste, T. (2014). Brief report: Value priorities of early adolescents. *Journal of Adolescence*, 37(5): 525-529. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24931555>, pristupljeno 25. rujna, 2017.

Tanović, A. (1972). *Vrijednost i vrednovanje: prilog proučavanju aksiologije*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.

Taylor, M. (1994). *Values education in Europe: a comparative overview of a survey of 26 countries in 1993*. Dundee: CIDREE and UNESCO.

Thi Khanh Ha, T., Van Luot, N. i Różycka-Tran, J. (2015). Similarities and differences in values between Vietnamese parents and adolescents. *Health psychology report*, 3(4): Dostupno na: http://www.academia.edu/22271796/Similarities_and_differences_in_value_between_Vietnamese_parents_and_adolescents_Health_psychology_report_2015._University_of_Gdansk_Poland_Volume_3_4_281-291._ISSN_2353-4184, pristupljeno 20. veljače, 2017.

Tomić-Koludrović, I. i Leburić, A. (2001). *Skeptička generacija. Životni stilovi mladih u Hrvatskoj*. Zagreb: A.G.M.

Valjan Vukić, V. (2013). Slobodno vrijeme kao kao „prostor“ razvijanja vrijednosti u učenika. *Magistra Iadertina*, 8(1): 59-73. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/122641>, pristupljeno 3. srpnja, 2017.

Vican, D. (2006). Odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj u kontekstu europskih vrijednosti. *Pedagogijska istraživanja*, 3(1): 9-20. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/205374>, pristupljeno 6. veljače 2017.

- Visković, I. (2013). Međugeneracijski prijenos vrijednosti s roditelja na djecu adolescente u općini Tučepi. *Školski vjesnik*, 62(2/3): 253-268.
- Vizek Vidović, V. et al. (2003). *Psihologija obrazovanja*. Zagreb: Iep-Vern'.
- Vlah, N., Lončarić, D. i Tatlović Vorkapić, S. (2009). Struktura vrijednosnih orijentacija i hijerarhija vrednota učenika strukovnih škola. *Društvena istraživanja*, 20(2): 479-493.
- Vujčić, V. (1987). *Sistem vrijednosti i odgoja*. Zagreb: Školske novine.
- Vukasović, A. (1989). Suvremeni razvitak i odgojna kriza. *Politička misao*, 26 (2): 118-133. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/113557>, pristupljeno 22. rujna, 2017.
- Vukasović, A. (1991). Odgoj za etičke vrijednosti u obitelji i školi. *Obnovljeni život*, 46(1): 49-58. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/54366>, pristupljeno 7. veljače 2017.
- Vukasović, A. (1997). *Obitelj i moralni razvitak mladeži*. Đakovo: Tisak „Time“ d.o.o. Đakovo
- Vukasović, A. (2003). Odgojne vrijednosti i putokazi J. A. Komenskog za treće tisućljeće. *Obnovljeni život*, 58(1): 87-98. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/1187>, pristupljeno 7. veljače, 2017.
- Vukasović, A. (2004). Kritičko razmatranje tzv. nacionalne obiteljske politike bivše vlade. *Obnovljeni život*, 59(2): 219-230. Dostupno na: hrcak.srce.hr/file/2060, pristupljeno 26. rujna, 2017.
- Vukasović, A. (2008). Teleologijsko i aksiologijsko utemeljenje odgoja u ozračju hrvatske odgojne preobrazbe. *Obnovljeni život*, 63(1): 35-46. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/22489>, pristupljeno 22. rujna, 2017.
- Vukasović, A. (2010). Moralna preobrazba u teleologijskom i aksiologijskom ozračju. *Odgojne znanosti*, 12(1): 97-117. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/89816>, pristupljeno 6. veljače 2017.
- Wagner Jakab, A. (2008). Obitelj – sustav dinamičnih odnosa u interakciji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(2): 119-128. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/48631>, pristupljeno 25. rujna, 2017.
- Williams, R. M. (1968). The Concept of Values. U: Sills, E. (ur). *International encyclopedia of social sciences*. New York: Macmillan.

8. PRILOZI

Prilog 1. Rezultati procjene vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija djece

MOTIVACIJSKI TIP VRIJEDNOSTI	ČESTICA	SPECIFIČNA VRIJEDNOST	ARITMETIČKA SREDINA (M)	RANG (specifična vrijednost)	ARITMETIČKA SREDINA (M)	RANG (motivacijski tip vrijednosti)
MOĆ	Važno joj je da bude bogata. Želi imati puno novca i skupe stvari.	bogatstvo	4,73	32.	4,35	10.
	Važno joj je da bude zadužena za nešto i kaže drugima što da čine. Želi da ljudi čine ono što ona govori.	društvena moć	4,50	31.		
	Uvijek želi biti ona koji donosi odluke. Voli biti vođa.	autoritet	3,84	28.		
POSTIGNUĆE	Vrlo joj je važno da pokazuje svoje sposobnosti. Želi da se ljudi dive onome što čini.	sposobnost	3,57	26.	3,11	7.
	Važno joj je biti vrlo uspješna. Voli impresionirati druge ljude.	uspješnost	3,14	23.		
	Misli da je važno biti ambiciozna. Želi pokazati koliko je sposobna.	ambicioznost	2,70	15.		
	Važno joj je napredovati u životu. Teži biti bolja od drugih	ambicioznost	3,04	21.		
HEDONIZAM	Traži svaku moguću priliku da se zabavi. Važno joj je da čini stvari koje joj pružaju zadovoljstvo.	zadovoljstvo	2,70	15.	2,81	5.
	Uživanje u životnim zadovoljstvima joj je važno. Voli 'razmaziti' samu sebe.	zadovoljstvo	3,18	24.		
	Stvarno želi uživati u životu. Vrlo joj je važno dobro se zabavljati.	uživanje u životu	2,54	14.		

POTICAJ	Misli da je važno činiti puno različitih stvari u životu. Uvijek traži nove stvari da ih isproba.	raznovrstan život	2,45	12.	2,79	4.
	Voli riskirati. Uvijek traži avanture.	odvažnost	3,39	25.		
	Voli iznenađenja. Važno joj je imati uzbudljiv život.	uzbudljiv život	2,54	14.		
NEZAVISNOST	Važno joj je smišljati nove ideje i biti kreativna. Voli raditi stvari na svoj originalan način.	kreativnost	2,27	10.	2,06	1.
	Važno joj je da donosi vlastite odluke o onome što čini. Voli biti slobodna sama planirati i izabrati svoje aktivnosti.	sloboda	1,70	1.		
	Misli da je važno biti zainteresirana za stvari. Voli biti znatiželjna i pokušava razumjeti sve moguće stvari.	znatiželja	2,20	9.		
	Važno joj je biti neovisna. Voli se oslanjati na samu sebe.	samostalnost	2,09	6.		
UNIVERZALIZAM	Misli da je važno da se svaku osobu na svijetu tretira jednako. Vjeruje da svi trebaju imati jednake šanse u životu.	jednakost	1,75	3.	2,21	2.
	Važno joj je da sluša ljude koji su različiti od nje. Čak i kada se ne slaže s njima, ipak ih želi razumjeti.	razumijevanje	2,11	7.		
	Jako vjeruje da se ljudi trebaju brinuti za prirodu. Važna joj je briga o okolišu.	očuvanje okoliša	2,18	8.		
	Vjeruje da bi svi ljudi svijeta trebali živjeti u harmoniji. Važna joj je promocija mira među svim grupama u svijetu.	tolerancija	2,48	13.		
	Želi da se svi tretiraju pravedno, čak i ljudi koje ne zna. Važno joj je zaštititi slabe u društvu.	društvena pravda	2,04	5.		

	Važno joj je prilagoditi se prirodi i uskladiti se s njom. Vjeruje da ljudi ne trebaju mijenjati prirodu.	jedinstvo s prirodom	2,71	16.		
DOBROHOTNOST	Vrlo joj je važno pomoći ljudima oko sebe. Želi se brinuti za njihovu dobrobit.	uslužnost	1,96	4.	2,38	3.
	Važno joj je da bude odana/lojalna svojim prijateljima. Želi se posvetiti ljudima koji su joj bliski.	odanost	1,73	2.		
	Važno joj je odgovoriti potrebama drugih. Pokušava podupirati one koje zna.	uslužnost	2,20	9.		
	Važno joj je oprostiti ljudima koji su ju povrijedili. Pokušava vidjeti što je dobro u njima i ne ostati ljutita.	spremnost na opraštanje	3,00	19.		
	Važno joj je da stalno bude učtiva prema drugim ljudima. Nastoji nikada ne uznemiriti ili iritirati druge.	uslužnost	3,00	19.		
TRADICIJA	Misli da je važno ne tražiti više od onoga što se ima. Vjeruje da ljudi trebaju biti zadovoljni s onim što imaju.	umjerenost	3,02	20.	3,73	9.
	Religijsko vjerovanje joj je važno. Jako se trudi činiti ono što njezina religija zahtijeva.	pobožnost	4,68	31.		
	Misli da je najbolje činiti stvari na tradicionalne načine. Važno joj je održati običaje koje je naučila.	poštovanje tradicije	4,16	29.		
	Važno joj je biti ponizna i skromna. Nastoji ne privući pažnju na sebe.	poniznost	3,07	22.		
KONFORMIZAM	Vjeruje da ljudi trebaju činiti ono što im se kaže. Misli da ljudi trebaju stalno slijediti pravila, čak i onda kada ih nitko ne gleda.	poslušnost	4,50	30.		
	Važno joj je da se uvijek ponaša	samodisciplina	3,74	27.		

	prikladno. Želi izbjeći činiti bilo što za što bi ljudi rekli da je krivo.				3,54	8.
	Vjeruje da uvijek treba pokazivati poštovanje prema svojim roditeljima i starijim ljudima. Važno joj je da bude poslušan.	poštovanje roditelja i starijih	2,39	11.		
SIGURNOST	Važno joj je da živi u sigurnim okruženjima. Izbjegava sve što bi moglo ugroziti njenu sigurnost.	obiteljska sigurnost	2,91	18.	3,00	6.
	Vrlo joj je važno da je njezina zemlja sigurna. Misli da država mora biti na oprezu protiv unutarnjih i vanjskih prijetnji.	nacionalna sigurnost	3,18	24.		
	Važno joj je da stvari budu organizirane i čiste. Stvarno ne voli da stvari budu u neredu.	Čistoća	2,79	17.		
	Jako se trudi izbjeći da se razboli. Ostati zdrava joj je jako važno.	Zdravlje	2,71	16.		
	Važno joj je imati stabilnu vlast. Brine se o tome da socijalni poredak bude zaštićen,	društveni poredak	3,39	25.		
SLIČNOST VRIJEDNOSNOG SUSTAVA	Važno mi je da moj sustav vrijednosti bude jednak sustavu vrijednosti mojih roditelja.	/	3,61	/	/	/

Prilog 2. Rezultati procjene vrijednosnih prioriteta i vrijednosnih orijentacija roditelja (zajednički rezultati majki i očeva)

MOTIVACIJSKI TIP VRIJEDNOSTI	ČESTICA	SPECIFIČNA VRIJEDNOST	ARITMETIČKA SREDINA (M)	RANG (specifična vrijednost)	ARITMETIČKA SREDINA (M)	RANG (motivacijski tip vrijednosti)
MOĆ	Važno joj je da bude bogata. Želi imati puno novca i skupe stvari.	bogatstvo	4,50	36.	4,18	9.
	Važno joj je da bude zadužena za nešto i kaže drugima što da čine. Želi da ljudi čine ono što ona govori.	društvena moć	4,17	34.		
	Uvijek želi biti ona koji donosi odluke. Voli biti vođa.	autoritet	3,87	31.		
POSTIGNUĆE	Vrlo joj je važno da pokazuje svoje sposobnosti. Želi da se ljudi dive onome što čini.	sposobnost	3,71	29.	3,52	6.
	Važno joj je biti vrlo uspješna. Voli impresionirati druge ljude.	uspješnost	3,74	30.		
	Misli da je važno biti ambiciozna. Želi pokazati koliko je sposobna.	ambicioznost	3,21	20.		
	Važno joj je napredovati u životu. Teži biti bolja od drugih	ambicioznost	3,42	24.		
HEDONIZAM	Traži svaku moguću priliku da se zabavi. Važno joj je da čini stvari koje joj pružaju zadovoljstvo.	zadovoljstvo	3,52	26.	3,47	5.
	Uživanje u životnim zadovoljstvima joj je važno. Voli 'razmaziti' samu sebe.	zadovoljstvo	3,33	22.		
	Stvarno želi uživati u životu. Vrlo joj je važno dobro se zabavljati.	uživanje u životu	3,55	27.		
POTICAJ	Misli da je važno činiti puno različitih stvari u životu. Uvijek traži nove stvari da ih isproba.	raznovrstan život	3,27	21.	3,78	8.
	Voli riskirati. Uvijek traži avanture.	odvažnost	4,47	35.		

	Voli iznenađenja. Važno joj je imati uzbudljiv život.	uzbudljiv život	3,61	28.		
NEZAVISNOST	Važno joj je smišljati nove ideje i biti kreativna. Voli raditi stvari na svoj originalan način.	kreativnost	2,77	15.	2,60	2.
	Važno joj je da donosi vlastite odluke o onome što čini. Voli biti slobodna sama planirati i izabrati svoje aktivnosti.	sloboda	2,47	6.		
	Misli da je važno biti zainteresirana za stvari. Voli biti znatiželjna i pokušava razumjeti sve moguće stvari.	znatiželja	2,71	13.		
	Važno joj je biti neovisna. Voli se oslanjati na samu sebe.	samostalnost	2,46	5.		
UNIVERZALIZAM	Misli da je važno da se svaku osobu na svijetu tretira jednako. Vjeruje da svi trebaju imati jednake šanse u životu.	jednakost	2,09	1.	2,45	1.
	Važno joj je da sluša ljude koji su različiti od nje. Čak i kada se ne slaže s njima, ipak ih želi razumjeti.	razumijevanje	2,75	14.		
	Jako vjeruje da se ljudi trebaju brinuti za prirodu. Važna joj je briga o okolišu.	očuvanje okoliša	2,46	5.		
	Vjeruje da bi svi ljudi svijeta trebali živjeti u harmoniji. Važna joj je promocija mira među svim grupama u svijetu.	tolerancija	2,56	10.		
	Želi da se svi tretiraju pravedno, čak i ljudi koje ne zna. Važno joj je zaštititi slabe u društvu.	društvena pravda	2,19	2.		
	Važno joj je prilagoditi se prirodi i uskladiti se s njom. Vjeruje da ljudi ne trebaju mijenjati prirodu.	jedinstvo s prirodom	2,64	11.		
DOBROHOTNOST	Vrlo joj je važno pomoći ljudima oko sebe. Želi se brinuti za njihovu dobrobit.	uslužnost	2,39	4.		

	Važno joj je da bude odana/lojalna svojim prijateljima. Želi se posvetiti ljudima koji su joj bliski.	odanost	2,23	3.	2,60	2.
	Važno joj je odgovoriti potrebama drugih. Pokušava podupirati one koje zna.	uslužnost	2,54	9.		
	Važno joj je oprostiti ljudima koji su ju povrijedili. Pokušava vidjeti što je dobro u njima i ne ostati ljutita.	spremnost na opraštanje	2,93	17.		
	Važno joj je da stalno bude učtiva prema drugim ljudima. Nastoji nikada ne uznemiriti ili iritirati druge.	uslužnost	2,91	16.		
TRADICIJA	Misli da je važno ne tražiti više od onoga što se ima. Vjeruje da ljudi trebaju biti zadovoljni s onim što imaju.	umjerenost	3,38	23.	3,53	7.
	Religijsko vjerovanje joj je važno. Jako se trudi činiti ono što njezina religija zahtijeva.	pobožnost	3,98	32.		
	Misli da je najbolje činiti stvari na tradicionalne načine. Važno joj je održati običaje koje je naučila.	poštovanje tradicije	3,27	21.		
	Važno joj je biti ponizna i skromna. Nastoji ne privući pažnju na sebe.	poniznost	3,48	25.		
KONFORMIZAM	Vjeruje da ljudi trebaju činiti ono što im se kaže. Misli da ljudi trebaju stalno slijediti pravila, čak i onda kada ih nitko ne gleda.	poslušnost	3,99	33.	3,18	4.
	Važno joj je da se uvijek ponaša prikladno. Želi izbjeći činiti bilo što za što bi ljudi rekli da je krivo.	samodisciplina	3,15	19.		
	Vjeruje da uvijek treba pokazivati poštovanje prema svojim roditeljima i starijim ljudima. Važno joj je da bude	poštovanje roditelja i starijih	2,39	4.		

	poslušan.					
SIGURNOST	Važno joj je da živi u sigurnim okruženjima. Izbjegava sve što bi moglo ugroziti njenu sigurnost.	obiteljska sigurnost	2,46	5.	2,64	3.
	Vrlo joj je važno da je njezina zemlja sigurna. Misli da država mora biti na oprezu protiv unutarnjih i vanjskih prijetnji.	nacionalna sigurnost	2,68	12.		
	Važno joj je da stvari budu organizirane i čiste. Stvarno ne voli da stvari budu u neredu.	Čistoća	2,48	7.		
	Jako se trudi izbjeći da se razboli. Ostati zdrava joj je jako važno.	Zdravlje	2,51	8.		
	Važno joj je imati stabilnu vlast. Brine se o tome da socijalni poredak bude zaštićen,	društveni poredak	3,07	18.		
SLIČNOST VRIJEDNOSNOG SUSTAVA	Važno mi je da sustav vrijednosti moga djeteta bude jednak mom sustavu vrijednosti.	/	2,88	/	/	/

Prilog 3. Rezultati jednosmjerne analize varijance (ANOVA-e) za zavisne skupine rezultata (1 - djeca, 2 - majke, 3 - očevi)

Pairwise Comparisons					
Measure	(I) obitelji	(J) obitelji	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig. ^b
MOĆ	1	2	,125	,231	1,000
		3	,267	,239	,813
	2	1	-,125	,231	1,000
		3	,142	,212	1,000
	3	1	-,267	,239	,813
		2	-,142	,212	1,000
POSTIGNUĆE	1	2	-,719*	,206	,004
		3	-,506	,218	,076
	2	1	,719*	,206	,004
		3	,213	,179	,726
	3	1	,506	,218	,076
		2	-,213	,179	,726
HEDONIZAM	1	2	-,892*	,196	,000
		3	-,917*	,195	,000
	2	1	,892*	,196	,000
		3	-,025	,207	1,000
	3	1	,917*	,195	,000
		2	,025	,207	1,000
POTICAJ	1	2	-1,150*	,186	,000
		3	-1,200*	,214	,000
	2	1	1,150*	,186	,000
		3	-,050	,205	1,000
	3	1	1,200*	,214	,000
		2	,050	,205	1,000
NEZAVISNOST	1	2	-,556*	,177	,009
		3	-,719*	,188	,001
	2	1	,556*	,177	,009
		3	-,162	,170	1,000
	3	1	,719*	,188	,001
		2	,162	,170	1,000
UNIVERZALIZAM	1	2	-,267	,128	,130
		3	-,454*	,141	,008
	2	1	,267	,128	,130
		3	-,187	,143	,591
	3	1	,454*	,141	,008
		2	,187	,143	,591

DOBROHOTNOST	1	2	-,155	,137	,793
		3	-,455*	,146	,010
	2	1	,155	,137	,793
		3	-,300	,143	,128
3	1	,455*	,146	,010	
	2	,300	,143	,128	
TRADICIJA	1	2	,175	,190	1,000
		3	,031	,174	1,000
	2	1	-,175	,190	1,000
		3	-,144	,186	1,000
	3	1	-,031	,174	1,000
		2	,144	,186	1,000
KONFORMIZAM	1	2	,242	,183	,580
		3	,350	,157	,096
	2	1	-,242	,183	,580
		3	,108	,164	1,000
	3	1	-,350	,157	,096
		2	-,108	,164	1,000
SIGURNOST	1	2	,330	,141	,074
		3	,210	,181	,761
	2	1	-,330	,141	,074
		3	-,120	,126	1,000
	3	1	-,210	,181	,761
		2	,120	,126	1,000

Based on estimated marginal means

*. The mean difference is significant at the ,05 level.

b. Adjustment for multiple comparisons: Bonferroni.

Prilog 4. Instrumenti istraživanja (PVQ upitnici za djecu i roditelje)

UPITNIK ZA STUDENTE

Poštovani!

Za potrebe izrade diplomskog rada na Filozofskom fakultetu u Rijeci pri Odsjeku za pedagogiju provodim istraživanje na temu *Međugeneracijski prijenos vrijednosti s roditelja na djecu adolescente* čija je svrha ispitati sličnosti i razlike u vrijednosnim orijentacijama roditelja (skrbnika) i njihove djece starije adolescentne dobi. U istraživanju će sudjelovati oko 150 studenata 1. godine preddiplomskog studija Sveučilišta u Rijeci i njihovi roditelji (skrbnici).

Ispred Vas nalazi se Schwartzov PVQ upitnik vrijednosti koji sadrži profile 40 različitih osoba. Vaš je zadatak da pročitate opis profila svake osobe i razmislite koliko Vam je osoba slična te navedeno označite simbolom X. Uz opće podatke, molila bih Vas da odgovorite i na dodatno pitanje postavljeno na kraju upitnika. Vaša **anonimnost i povjerljivost odgovora je zajamčena**, a dobiveni rezultati će se koristiti isključivo za potrebe izrade mog diplomskog rada.

Za ispunjavanje anketnog upitnika bit će vam potrebno oko 10 minuta. Za sva dodatna pitanja u vezi istraživanja slobodno me kontaktirajte na ispod navedenu *e-mail* adresu.

Zahvaljujem Vam na suradnji!

S poštovanjem,

Valentina Bolčević

e-mail: vbolcevic@ffri.hr

OPĆI PODACI O ISPITANIKU

SPOL (zaokružite): M Ž

DOB (upišite): _____

FAKULTET (upišite): _____

SMJER (upišite): _____

MJESTO U KOJEM ŽIVITE (zaokružite):

 selo grad prigradsko naselje

ŽIVIM S (zaokružite):

 oba roditelja mamom tatom ostalo (navedi): _____

KOLIKO VAM OVA OSOBA SLIČI?

	jako poput mene	poput mene	nešto poput mene	malo poput mene	nije poput mene	uopće nije poput mene
21. Važno joj je da stvari budu organizirane i čiste. Stvarno ne voli da stvari budu u neredu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Misli da je važno biti zainteresirana za stvari. Voli biti znatiželjna i pokušava razumjeti sve moguće stvari.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23. Vjeruje da bi svi ljudi svijeta trebali živjeti u harmoniji. Važna joj je promocija mira među svim grupama u svijetu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24. Misli da je važno biti ambiciozna. Želi pokazati koliko je sposobna.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. Misli da je najbolje činiti stvari na tradicionalne načine. Važno joj je održati običaje koje je naučila.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Uživlje u životnim zadovoljstvima joj je važno. Voli 'razmaziti' samu sebe.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Važno joj je odgovoriti potrebama drugih. Pokušava podupirati one koje zna.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28. Vjeruje da uvijek treba pokazivati poštovanje prema svojim roditeljima i starijim ljudima. Važno joj je da bude poslušan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29. Želi da se svi tretiraju pravedno, čak i ljudi koje ne zna. Važno joj je zaštititi slabe u društvu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30. Voli iznenađenja. Važno joj je imati uzbudljiv život.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31. Jako se trudi izbjeći da se razboli. Ostati zdrava joj je jako važno.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32. Važno joj je napredovati u životu. Teži biti bolja od drugih.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33. Važno joj je oprostiti ljudima koji su ju povrijedili. Pokušava vidjeti što je dobro u njima i ne ostati ljutita.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34. Važno joj je biti neovisna. Voli se oslanjati na samu sebe.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35. Važno joj je imati stabilnu vlast. Brine se o tome da socijalni poredak bude zaštićen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36. Važno joj je da stalno bude učtiva prema drugim ljudima. Nastoji nikada ne uznemiriti ili iritirati druge.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37. Stvarno želi uživati u životu. Vrlo joj je važno dobro se zabavljati.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
38. Važno joj je biti ponizna i skromna. Nastoji ne privući pažnju na sebe.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
39. Uvijek želi biti ona koji donosi odluke. Voli biti vođa.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40. Važno joj je prilagoditi se prirodi i uskladiti se s njom. Vjeruje da ljudi ne trebaju mijenjati prirodu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
41. Važno mi je da moj sustav vrijednosti bude jednak sustavu vrijednosti mojih roditelja.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

UPITNIK ZA RODITELJA (SKRBNIKA)

Poštovani!

Za potrebe izrade diplomskog rada na Filozofskom fakultetu u Rijeci pri Odsjeku za pedagogiju provodim istraživanje na temu *Međugeneracijski prijenos vrijednosti s roditelja na djecu adolescente* čija je svrha ispitati sličnosti i razlike u vrijednosnim orijentacijama roditelja (skrbnika) i njihove djece starije adolescentne dobi. U istraživanju će sudjelovati oko 150 studenata 1. godine preddiplomskog studija Sveučilišta u Rijeci i njihovi roditelji (skrbnici).

Ispred Vas nalazi se Schwartzov PVQ upitnik vrijednosti koji sadrži profile 40 različitih osoba. Vaš je zadatak da pročitate opis profila svake osobe i razmislite koliko Vam je osoba slična te navedeno označite simbolom X. Uz opće podatke, molila bih Vas da odgovorite i na dodatno pitanje postavljeno na kraju upitnika. Vaša **anonimnost i povjerljivost odgovora je zajamčena**, a dobiveni rezultati će se koristiti isključivo za potrebe izrade mogeg diplomskog rada.

Za ispunjavanje anketnog upitnika bit će vam potrebno oko 10 minuta. Za sva dodatna pitanja u vezi istraživanja slobodno me kontaktirajte na ispod navedenu *e-mail* adresu.

Zahvaljujem Vam na suradnji!

S poštovanjem,

Valentina Bolčević

e-mail: vbolcevic@ffri.hr

OPĆI PODACI O ISPITANIKU

SPOL (zaokružite): M Ž

DOB (upišite): _____

OBRAZOVANJE (zaokružite):

OŠ SSS VŠS VSS Mr Dr Ostalo _____

MJESTO U KOJEM ŽIVITE (zaokružite):

Selo Grad Prigradsko naselje

KOLIKO VAM OVA OSOBA SLIČI?

	jako poput mene	poput mene	nešto poput mene	malo poput mene	nije poput mene	uopće nije poput mene
21. Važno joj je da stvari budu organizirane i čiste. Stvarno ne voli da stvari budu u neredu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Misli da je važno biti zainteresirana za stvari. Voli biti znatiželjna i pokušava razumjeti sve moguće stvari.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23. Vjeruje da bi svi ljudi svijeta trebali živjeti u harmoniji. Važna joj je promocija mira među svim grupama u svijetu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24. Misli da je važno biti ambiciozna. Želi pokazati koliko je sposobna.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. Misli da je najbolje činiti stvari na tradicionalne načine. Važno joj je održati običaje koje je naučila.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Uživanje u životnim zadovoljstvima joj je važno. Voli 'razmaziti' samu sebe.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Važno joj je odgovoriti potrebama drugih. Pokušava podupirati one koje zna.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28. Vjeruje da uvijek treba pokazivati poštovanje prema svojim roditeljima i starijim ljudima. Važno joj je da bude poslušan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29. Želi da se svi tretiraju pravedno, čak i ljudi koje ne zna. Važno joj je zaštititi slabe u društvu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30. Voli iznenađenja. Važno joj je imati uzbudljiv život.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31. Jako se trudi izbjeći da se razboli. Ostati zdrava joj je jako važno.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32. Važno joj je napredovati u životu. Teži biti bolja od drugih.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33. Važno joj je oprostiti ljudima koji su ju povrijedili. Pokušava vidjeti što je dobro u njima i ne ostati ljutita.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34. Važno joj je biti neovisna. Voli se oslanjati na samu sebe.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35. Važno joj je imati stabilnu vlast. Brine se o tome da socijalni poredak bude zaštićen.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36. Važno joj je da stalno bude učtiva prema drugim ljudima. Nastoji nikada ne uznemiriti ili iritirati druge.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37. Stvarno želi uživati u životu. Vrlo joj je važno dobro se zabavljati.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
38. Važno joj je biti ponizna i skromna. Nastoji ne privući pažnju na sebe.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
39. Uvijek želi biti ona koji donosi odluke. Voli biti vođa.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
40. Važno joj je prilagoditi se prirodi i uskladiti se s njom. Vjeruje da ljudi ne trebaju mijenjati prirodu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
41. Važno mi je da sustav vrijednosti moga djeteta bude jednak mom sustavu vrijednosti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

